

Trine Mathea Skjeltorp

Stein, sted og struktur

En analyse av runesteiner med vernebygg i Norge

Masteroppgave i Kulturminneforvaltning

Veileder: Aud Mikkelsen Tretvik

November 2023

Trine Mathea Skjeltnor

Stein, sted og struktur

En analyse av runesteiner med vernebygg i Norge

Masteroppgave i Kulturminneforvaltning
Veileder: Aud Mikkelsen Tretvik
November 2023

Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet
Det humanistiske fakultet
Institutt for historiske og klassiske studier

Kunnskap for en bedre verden

Forord

Denne mastergraden har blitt tatt som fjernstudent i full jobb, der kun selve masteroppgavens siste måneder har vært gjennomført på heltid, og det har vært mye hard jobbing for å få dette til de to siste årene. Jeg vil derfor takke alle engasjerte faglærere jeg har hatt disse årene for tilrettelegging til fjernstudier. I tillegg har jeg blitt introdusert til varierte, oppdaterte og spennende fag som synliggjør nettopp den tverrfagligheten og aktualiteten som fagområdet kulturminneforvaltning representerer.

Min veileder Aud Mikkelsen Tretvik skal ha takk for støtte og god veiledning gjennom masteren, til tross for en forsinket oppstart. Det har vært godt å ha god og trygg faglig støtte i ryggen i arbeidet med denne oppgaven.

Videre ønsker jeg å rette en takk til alle som har støttet meg og vært positive til valget jeg tok om å studere videre. Her har min nærmeste familie vært til uvurderlig støtte. Det har også mine gode venner fra studietiden vært, som har bidratt med støtte og hjelp helt til siste side var skrevet. Til slutt vil jeg også rette en takk til min arbeidsgiver, som lot meg få permisjon denne høsten for å skrive selve masteroppgaven.

Innholdsfortegnelse

Forord	1
Innholdsfortegnelse	2
1 Innledning	7
1.1 Innledning.....	7
1.2 Bakgrunn for oppgaven.....	7
1.3 Problemstilling.....	8
1.4 Aktualitet	8
1.5 Avgrensning.....	9
1.6 Sentrale temaer og begreper i oppgaven	9
1.7 Litteratur og kilder	11
1.8 Oppgavens struktur	11
2 Teori	13
2.1 Innledning.....	13
2.2 Runesteiner i Norge og Norden.....	13
2.2.1 Kort om runer	13
2.2.2 Runer og runesteiner	14
2.2.3 Runesteinen som kildedokument og forskningsobjekt.....	16
2.2.4 Runesteinen som kulturminne	17
2.3 Aktører og forvaltningspraksis	19
2.3.1 Statlige, regionale og nasjonale aktører	19
2.3.2 Hvem har ansvar for runesteinene?	20
2.4 Vern og verneteori.....	20
2.4.1 Oldsakssamlingen.....	21
2.4.2 Arkeologiske kulturminner og bevaring <i>in situ</i>	22

2.4.3	Kulturminner og verneverdier	23
2.5	<i>Kulturminnene og stedet</i>	24
2.5.1	Landskap og kulturlandskap.....	24
2.5.2	Heritagescape og sted.....	25
2.6	<i>Vernestrukturer og vernebygg</i>	26
2.6.1	Hva er et vernebygg?.....	26
2.6.2	Vernebygg og vernestruktur.....	28
2.6.3	Vernebygg over runesteiner	28
2.6.4	Problemet med autentisitet	29
2.7	<i>Oppsummering</i>	30
3	Metode	32
3.1	<i>Innledning</i>	32
3.2	<i>Analysemetode: Tabelloversikt runesteiner i Norge.</i>	32
3.2.1	Beskrivelse av metode.....	32
3.2.2	Oppbygning og avgrensning av registreringstabell.....	33
3.2.3	Utfordringer ved metode og metodens svakhet.....	34
3.3	<i>Analysemetode: Feltundersøkelse</i>	35
3.3.1	Beskrivelse av metode.....	35
3.3.2	Geografisk avgrensning.....	35
3.3.3	Dokumentasjonsmetodikk	36
3.3.4	Utfordringer ved metode	37
3.4	<i>Sekundærkilder</i>	38
3.4.1	Arkivsøk og offentlige dokumenter	38
3.4.2	Utfordringer ved metode	39
3.5	<i>Refleksjon rundt teori</i>	39
3.6	<i>Generell metodekritikk</i>	39
3.7	<i>Oppsummering</i>	40
4	Analyse av runesteiner i Norge	41
4.1	<i>Innledning</i>	41
4.2	<i>Datagrunnlag for analyse</i>	41

4.2.1	Datagrunnlag og kilder.....	41
4.2	<i>Analyseresultater</i>	43
4.2.1	Presentasjon av tabell.....	43
4.2.2	Kilder – Tabell B1.....	44
4.2.3	Plassering og sted – Tabell B2.....	44
4.2.4	Generell informasjon og datering – tabell B3 og tabell B4.....	45
4.2.5	Type, form og størrelse – tabell B5.....	46
4.2.6	Vern og vernetiltak – Tabell B6.....	46
4.4	<i>Oppsummering</i>	48
5	Runesteiner med vernebygg	49
5.1	<i>Innledning</i>	49
5.2	<i>Stedjesteinen</i>	50
5.2.1	Introduksjon.....	50
5.2.2	Vernestruktur og arkitektur.....	51
5.2.3	Grenser, sammenhenger og synlighet.....	52
5.3	<i>Vangsteinen</i>	54
5.3.1	Introduksjon.....	54
5.3.2	Vernestruktur og arkitektur.....	55
5.3.3	Grenser, sammenhenger og synlighet.....	56
5.4	<i>Einangsteinen</i>	58
5.4.1	Introduksjon.....	58
5.4.2	Vernestruktur og arkitektur.....	59
5.4.3	Grenser, sammenhenger og synlighet.....	60
5.5	<i>Haugsetsteinen</i>	62
5.5.1	Introduksjon.....	62
5.5.2	Vernestruktur og arkitektur.....	63
5.5.3	Grenser, sammenhenger og synlighet.....	64
5.6	<i>Oppsummering</i>	65
6	Drøfting og analyse	66
6.1	<i>Innledning</i>	66

6.2	<i>Hva inngår i begrepet runestein? Hvor er runesteinene plassert, og hvordan er de vernet?</i>	66
6.2.1	Runestein: et paraplybegrep	66
6.2.2	Hvor befinner runesteinene seg?	68
6.2.3	Hvordan vernes runesteinene, og hvilke runesteiner har vernebygg?	69
6.3	<i>Hvordan er samspillet mellom vernebygg, kulturminne og sted når runesteiner vernes med vernebygg?</i>	69
6.3.1	Med landskapet i fokus	69
6.3.2	En ignorert vernestruktur?	71
6.3.3	Bevaring <i>In situ</i> og lokal tilhørighet	72
6.3.4	Å skape et sted	73
6.4	<i>Hvordan bør man gå frem ved utarbeidelse av nytt vernebygg?</i>	74
6.4.1	Ingen steder er like	74
6.4.2	Planlegging av vernebygg: Spørsmål som bør drøftes for å sikre et godt resultat	74
6.5	<i>Oppsummering</i>	75
7	Konklusjon	76
7.1	<i>Stein, struktur og sted</i>	76
7.2	<i>Forslag til videre forskning</i>	76
	Kilder og referanser	78
	<i>Publiserte kilder</i>	78
	<i>Upublisert materiale</i>	81
	<i>Registrering fra feltundersøkelse</i>	82
	<i>Fotografier</i>	83
	VEDLEGG	84
	Vedlegg A: Søk – avgrensning og treff	85
	Vedlegg B: tabelloversikt runesteiner i Norge	86
	<i>Tabell B1 – Kilder</i>	89
	<i>Tabell B2 - Plassering</i>	93

<i>Tabell B3 – Generell informasjon</i>	100
<i>Tabell B4 – Datering</i>	107
<i>Tabell B5 – Type, form og størrelse</i>	111
<i>Tabell B6 – Vern og vernetiltak</i>	115
Vedlegg C: registreringsskjema feltundersøkelse	120
Vedlegg D: utvalgte fotografier fra feltundersøkelse	123
<i>D1 – Stedjesteinen</i>	124
<i>D2 – Vangsteinen</i>	128
<i>D3 - Einangsteinen,</i>	133
<i>D4 - Haugsetsteinen</i>	136

1 Innledning

1.1 Innledning

Denne masteroppgaven i kulturminneforvaltning drøfter samspillet mellom runestein, sted og vernebygg og ser nærmere på problemstillinger knyttet til dette. Oppgaven inneholder både en analytisk registreringsdel over alle runesteiner i Norge, en studie av fire steder med både runestein og vernebygg og en avsluttende drøfting av tematikken.

Oppgaven er skrevet ved NTNU i Trondheim høsten 2023, som avslutning på et toårig masterstudium tatt som fjernstudent. Oppgaven er skrevet med et kulturminnefaglig perspektiv, til tross for egen bakgrunn fra arkitekturfaget.

1.2 Bakgrunn for oppgaven

I 2020 fikk jeg som arkitekt i oppdrag å gjøre et skisseprosjekt av et vernebygg for runesteinen Øverbysteinen i Rakkestad kommune¹. I løpet av denne prosessen dukket de opp flere spørsmål det ikke var lett å besvare. Dette vekket en interesse for å undersøke temaet nærmere. Arkitektens rolle kan være annerledes enn kulturminneforvalterens rolle, da arbeidet skal utføres i henhold til en oppdragsbeskrivelse der både antall timer, type arbeid og sluttprodukt er streng regulert. Innledende kulturminnefaglige vurderinger kan være gjort av kommune eller fylkeskommune på forhånd, og stramme kommunebudsjett åpner ikke alltid for lengre drøftinger eller flere runder før man presenterer et produkt. Som arkitekt møter man ofte på kulturminnefaglige problemstillinger, men ofte har man kun mulighet til å drøfte de konkrete og praktiske sidene. Å kunne velge et tema for masteroppgaven der jeg kunne undersøke disse problemstillingene var derfor et naturlig valg.

---

¹ Dette prosjektet er per 1.11.2023 ikke gjennomført. Prosjektet drøftes ikke i denne oppgaven.

1.3 Problemstilling

Oppgavens hovedproblemstilling er: *Hvordan er samspillet mellom vernebygg, kulturminne og sted når runesteiner vernes med vernebygg?*

For å redegjøre på denne problemstillingen har jeg reist følgende underproblemstillinger:

1. Hva inngår i begrepet runestein?
2. Hvilke steder befinner runesteinene seg?
3. Hvordan er runesteinene vernet?
4. Hvilke runesteiner har vernebygg?
5. Hvordan kan man gå frem om en runestein skal ha et nytt vernebygg?

1.4 Aktualitet

De siste årene er det funnet flere nye runesteiner: Hogganviksteinen, Øverbysteinen og Svingerudsteinen. Sistnevnte er funnet gjennom arkeologiske utgravninger utført i forbindelse med planlagt utbygging av vei og jernbane.² Det er ingen grunn til å tro at antall arkeologiske utgravninger som resultat av planlagt infrastruktur eller bebyggelse vil avta i de kommende årene. Samtidig står museene overfor problemstillinger knyttet til ressursbruk og bærekraft i forvaltningen av sine samlinger. Det er flere gjenstander som tas inn i museene, enn som avhendes. Man kan se for seg at samlingene, om de vokser som de gjør i dag, er doblet om 40 år, der både avhending og destruksjon kan være verktøy for en bærekraftig samlingsforvaltning.³

Å bevare arkeologiske kulturminner i sin opprinnelige kontekst (*in situ*) er et velkjent prinsipp, og dette kan i dag også settes i sammenheng med en bærekraftig samlingsforvaltning. Klimaendringene vi opplever i dag, øker belastningen på kulturminnene. Det blir varmere, våtere og flere akutte hendelser som flom og store nedbørsmengder på kort tid. Kulturmiljø inngår som et element for måloppnåelse i flere av FNs bærekraftsmål.⁴ Det

---

² Øivind Gulliksen, "Fant verdens eldste runestein," Kulturhistorisk Museum, 17.01.2023, hentet 10.10.2023, 2023, <https://www.khm.uio.no/om/aktuelt/aktuelle-saker/fant-verdens-eldste-runestein.html>.

³ Kulturdepartementet, *Musea i samfunnet* (Meld. St. 23 (2020-2021). Oslo: Kulturdepartementet, 2021), 72. <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/meld.-st.-23-20202021/id2840027/?ch=1>.

⁴ Klima- og miljødepartementet, *Nye mål i kulturmiljøpolitikken* (Meld. St. 16 (2019-2020). Oslo: Klima- og miljødepartementet, 2020), 20.

kan derfor også bli mer relevant å se nærmere på vern av de runesteinene som i dag befinner seg i landskapet, samtidig som man også må ta høyde for at runesteiner kan bli klimaflyktninger dersom klimaendringene medfører varige landskapsmessige endringer.

1.5 Avgrensning

Oppgaven avgrenses tematisk til å omhandle vern av runesteiner i Norge og hvordan disse er ivaretatt med vernestrukturer drøftet i et tverrfaglig perspektiv. Runesteiner omtalt i oppgaven er i utgangspunktet automatisk fredet kulturminner fra førreformatorisk tid. Til tross for at de enkelte ganger omtales som runesteiner, faller små fragmenter på under 20 cm og bruksgjenstander av stein⁵ på under 20 cm som garnsøkker og snellehjul, samt runer ristet inn i fast fjell, eller i puss og annet menneskeskapt materiale⁶, utenfor oppgavens avgrensning. I tillegg utgår runesteiner som ikke lenger eksisterer fysisk: Steiner som er dokumenterte og listeførte, men i dag registrert som tapt, er utenfor oppgavens avgrensning. Geografisk avgrenses oppgaven til å omhandle runesteiner innenfor Norges landegrenser. Feltregistreringen er i tillegg ytterligere avgrenset geografisk av praktiske årsaker, der økonomi og reisetid har vært begrensende faktorer.

1.6 Sentrale temaer og begreper i oppgaven

Oppgaven tar for seg runesteiner som kulturminner og samspillet mellom kulturminne, sted og struktur. Med dette som utgangspunkt drøftes ulike problemstillinger i lys av vern og verneteori, forvaltning og praksis, stedsforståelse og sted. Det foretas et dypdykk i hva runesteiner faktisk er, hvordan de er dokumentert, samt hvor de er plassert for å få et godt overblikk over dagens situasjon. Oppgaven benytter analysemetoder fra både kulturgeografien og arkitekturfaget, der steder analyseres gjennom hvilke spor, både visuelle og ikke-visuelle, man kan finne, og hva disse kan fortelle oss. Dette gir et grunnlag for å undersøke hvilken rolle et vernebygg kan inneha på en plass, og hvilken påvirkning og endring som skjer med sted og kulturminne når man tilfører et vernebygg.

<https://www.regjeringen.no/contentassets/35b42a6383f442b4b501de0665ec8fcf/no/pdfs/stm201920200016000d ddpdfs.pdf>.

⁵ Fra snellehjul til bryner og søkker

⁶ For eksempel teglstein

Sentrale begreper i oppgaven (alfabetisk):⁷

Genius loci: Stedsånd. Begrepet er hentet fra arkitekturteorien og arkitekturteoretikeren Norberg-Schultz og defineres om en atmosfære og en kvalitet som er fundamentalt knyttet til stedet. *Genius loci* kan visualiseres gjennom arkitektur.⁸

Heritagescape: Navn på en metode for analyse av kulturminner og kulturmiljø. Begrepet oversettes til kulturarvslandskap når metode omtales.

In situ: Benyttes om arkeologisk kulturminne bevart på stedet. Å bevare in situ betyr å bevare på stedet, med andre ord å bevare kulturminnet der det er.⁹

Kulturminne og kulturmiljø: Brukes som definert i Kulturminneloven (1978). I 2020 ble ordet *Kulturmiljø* tillagt ny tilleggsbetydning i Meld. St. 16, der det i stor grad erstattet begrepet *Kulturminne*. Et *kulturminne* og et *kulturmiljø* defineres i Kulturminneloven (1978) som «alle spor etter menneskelig virksomhet i vårt fysiske miljø, herunder lokaliteter det knytter seg historiske hendelser, tro eller tradisjon til. Med kulturmiljøer menes «områder hvor kulturminner inngår som del av en større helhet eller sammenheng.»¹⁰

KulturminneId: Referer til kulturminnets identitetsnummer i Riksantikvarens nasjonale database for kulturminner (Askeladden)

Lokalitet: Lokalitet referer til et geografisk avgrenset område med ett eller flere enkeltminner.

Runestein: Arkeologisk kulturminne, Stein av en viss størrelse med innrissede runer. Store Norske leksikon definerer en runestein som en *reist stein*.¹¹ Dette er en forholdsvis smal definisjon. Runesteiner finnes i alle størrelser, former og formater. En runestein kan også være en bautastein, og det kan være ristet runer inn i en stein med *bautiform*. I denne oppgaven er det *runestein* i ordets videste forstand som undersøkes, og det medtas ikke bare reiste steiner.

Vernebygg: Vernestruktur med arkitektonisk intensjon som beskytter et kulturminne.¹²

Vernestruktur: Samlebegrep for konstruksjoner og fysiske tiltak som beskytter kulturminner.

---

⁷ Se kapittel 2 for ytterligere drøfting av disse begrepene.

⁸ Bie Plevoets og Koenraad Van Cleempoel, *Adaptive Reuse of the Built Heritage: Concepts and Cases of an Emerging Discipline*, 1st utg. (Milton: Routledge, 2019), 87.

⁹ Riksantikvaren, "Veileder: Forvaltning av middelalderbyene," *In Situ*-bevaring, u.å., hentet 25.09, 2023, <https://www.riksantikvaren.no/veileder/forvaltning-av-middelalderbyene/#section6>.

¹⁰ Lov om kulturminner [kulturminneloven] 1978, § 2. Kulturminner og kulturmiljøer-definisjoner, <https://lovdata.no/dokument/NL/lov/1978-06-09-50>

¹¹ SNL, "Runestein," u.å., hentet 2023, 12.10, <https://snl.no/runestein>.

¹² Se kapittel 2.5.1 for drøfting av begrepene vernebygg og vernestruktur.

1.7 Litteratur og kilder

Innenfor tema runer og runesteiner er Terje Spurklands verk *I begynnelsen var Futhark* (2001), og Birgit Sawyers bok *The Viking-Age Rune-Stones* (2000) vært sentrale referanseverk, sammen med oppslagsverkene *Norges Indskrifter med de Ældre runer*¹³ *Norges innskifter med de yngre Runer*¹⁴ (NIyR).

Innenfor tema vern og verneteori er blant annet Arne Lie Christensens bok *Kunsten å bevare* (2011) sammen med Anne Eriksens bøker *Museum – En kulturhistorie* (2009) og *Historie, minne og myte* (1999) benyttet.

Sted og landskap er drøftet gjennom bøkene *Understanding Cultural Geography: Places and Traces* (2021), skrevet av Jon Anderson, samt *Det norske landskapet*, av Arne Lie Christensen (2002).

Tema omkring vernebygg og arkitekturteori tar utgangspunkt i *Øye og hånd*, Norberg-Schultz (1997) og *Adaptive Reuse of the Built Heritage*, Bie Plevoets, Koenraad Van Cleempoel (2019).

Stortingsmeldingene Meld. St. 16 (2019-2020) *Nye mål i kulturmiljøpolitikken*, Meld. St. 23 *Musea i samfunnet* og St. Meld nr. 15 *Tingenes tale - Universitetsmuseene* (2007-2008) er benyttet som kilde til både dagens situasjon og status for både forvaltningen, samt som kilder til politiske mål og ønsker for fremtida. Av metodelitteratur er *Heritage studies: Methods and Approaches* red. Marie Louise Stig Sørensen og John Carman (2009) benyttet.

Kilder og datagrunnlag benyttet i oppgavens analysedel er drøftet i kapittel 3.

1.8 Oppgavens struktur

Kapittel 1 introduserer problemstillinger, relevans og avgrensning samt en innledende oppsummering av sentrale tema og begreper. I kapittel 2 redegjøres det for oppgavens teoretiske grunnlag. Kapittel 3 tar for seg metode, datainnsamling og metodekritikk. Videre i kapittel 4 gis en overordnet presentasjon av runesteiner i Norge i dag, basert på innsamlet data. I kapittel 5 går vi fra det brede og generelle til det spesifikke. Her analyseres de fire lokalitetene med vernebygg som ble avdekket i kapittel 4. I kapittel 6 hentes oppgavens

---

¹³ Vanligvis forkortet NIærR. Forkortelsen benyttes også i denne oppgaven.

¹⁴ Vanligvis forkortet NIyR. Forkortelsen benyttes også i denne oppgaven.

problemstilling frem og drøftes i lys av teori og analyser. Kapittel 7 gir en samlet konklusjon på bakgrunn av funn i oppgaven og gir anbefalinger for videre forskning. Sist i oppgaven ligger en fullstendig oversikt over referanser og kilder, samt relevante vedlegg.

2 Teori

2.1 Innledning

I dette kapittelet introduseres oppgavens teoretiske grunnlag. Her redegjøres det for sentrale temaer, begreper og definisjoner knyttet til runesteiner og arkeologi, kulturminner og kulturmiljø, landskap, samt vern, museum og verneteori. Kapittelet starter med introduksjon til hva runesteiner og runer er, og hvordan runesteinen er både et kildedokument og et kulturminne. Videre redegjøres det for aktører og forvaltningspraksis relatert til ivaretagelse, forskning og formidling av runesteiner. Relevant verneteori fra 1800-tallet og frem til i dag er et eget delkapittel. Det gis deretter en introduksjon til teori rundt sted og kulturmiljø, som teoretisk bakgrunn til metode benyttet i feltundersøkelser i kapittel 5. Kapittelet avsluttes med en definisjon av begrepene vernebygg og vernestruktur, som deretter settes i en kulturminnefaglig og arkitekturteoretisk sammenheng.

2.2 Runesteiner i Norge og Norden

2.2.1 Kort om runer

Vi vet ikke nøyaktig når runer som skriftspråk oppsto. Det finnes flere teorier, men det er sannsynlig at den eldre runerekken har blitt påvirket av det latinske alfabetet.¹⁵ De var i bruk fra det andre århundret etter vår tidsregning og helt frem til og med senmiddelalderen. De første innskriftene er svært korte, og gjerne på gjenstander som våpen og smykker. Lengre innskrifter og de første steinfunnene finner vi på 300- og 400-tallet. Runene kunne bli ristet både fra venstre til høyre, høyre mot venstre og i slynge.¹⁶

De eldste runene kalles urnordiske, etter den språkhistoriske tidsperioden. Denne perioden er også kjent som romertiden og folkevandringstiden og regnes frem til år 550. Disse runene er nesten én-til-én i forholdet mellom lyder i språket og tegn i alfabetet.¹⁷ Funnet av Svingerudsteinen, som kan dateres ganske eksakt i 2021, åpner for at tidligere registrerte

---

¹⁵ Terje Spurkland, *I begynnelsen var fupark : norske runer og runeinnskrifter* (Oslo: Landslaget for norskundervisning Cappelen akademisk forl., 2001), 17-18.

¹⁶ Helmer Gustavson et al., *Runmärkt : från brev till klotter : runorna under medeltiden* (Stockholm: Carlssons bokförlag Riksantikvarieämbetet Stockholms medeltidsmuseum, 1994), 9-10.

¹⁷ Spurkland, *I begynnelsen var fupark : norske runer og runeinnskrifter*, 90.

runesteiner kan være eldre enn først antatt.¹⁸ Det er rundt regnet 200 urnordiske runeinnskrifter, og omtrent to tredeler av disse er risset i stein.¹⁹

Mot slutten av 700-tallet ble det samtidig tatt i bruk et nytt system som etter hvert erstattet de urnordiske runene (også kjent som den eldre runerekka), samtidig som språket endret seg fra urnordisk til norrønt. Vikingtidens runealfabet ble kalt 16-tegns futharken. Dette systemet hadde kun 16 runer og forekom i to varianter: kortkvistruner og langkvistruner (også kalt normalruner). Disse to alfabetene videreutviklet seg på norsk område på 1000-tallet til et blandingsalfabet, som er kjent som «de eldre norske runer».²⁰

Utover 1000-tallet ser man en endring i runeinnskriftene til å ha referanser til kristen²¹ tro.²² På 1200-tallet er endringen i alfabetet som startet på 1000-tallet så og si fullført. Bare to hundre år senere, er runetradisjonen utdødd i Norge. To medvirkende årsaker til dette er kirkens bannlysing av runer i 1334, 1336 og 1346, der det ble sidestilt med blant annet svartekunst. Den andre medvirkende årsaken er svartedauden som inntraff samtidig og resulterte i en svært drastisk nedgang i folketallet.²³ Tradisjonen med runeinnskrifter holder noe lenger på Gotland, men rundt år 1500 er ikke lenger runer i vanlig bruk. Med boktrykkerkunsten er det definitivt slutt på bruk av runer som funksjonell skrift.²⁴

Samtidig som runetradisjonen dør ut, begynner lærde å interessere seg for runer fra slutten av 1500-tallet, og de første nedtegningene og publikasjonene om runene gjøres. Dette betyr at det kan være vanskelig å vite om en post-reformatorisk runestein er ristet av noen som hadde lært seg runer av egen interesse, eller om runeinnskripsjonene representerte en uavbrutt praksis fra middelalderen.²⁵

2.2.2 Runer og runesteiner

Å reise runesteiner var ikke en skikk som ble praktisert på lik linje i de skandinaviske landene. I den urnordiske tidsperioden var dette en skikk som var særskilt for Norge, og da praksisen avtok mot slutten av perioden, tok den seg opp sør i Sverige. Rundt 700-tallet ble det reist svært få runesteiner i alle land, før det skjer en økning i Danmark. Deretter skjer en voldsom utvikling under vikingtiden i Sverige, der det fra sør i Sverige og opp til Uppland blir

¹⁸ Gulliksen, "Fant verdens eldste runestein."

¹⁹ Spurkland, *I begynnelsen var fupark : norske runer og runeinnskrifter*, 32.

²⁰ Spurkland, *I begynnelsen var fupark : norske runer og runeinnskrifter*, 88-89.

²¹ Til tross for at dette var vanlig, finner vi også innskrifter som er verdslige fra denne perioden, som innskriften på Stedjesteinen. Den lyder: «Kong Olav skjøt mellom disse steiner». (Se Spurkland, 154)

²² Spurkland, *I begynnelsen var fupark : norske runer og runeinnskrifter*, 153.

²³ Gustavson et al., *Runmärkt : från brev till klotter : runorna under medeltiden*, 28.

²⁴ Spurkland, *I begynnelsen var fupark : norske runer og runeinnskrifter*, 212.

²⁵ Spurkland, *I begynnelsen var fupark : norske runer og runeinnskrifter*, 212.

reist flere tusen steiner, samtidig som det i Norge i denne perioden kun ble reist rundt 50 steiner, i tillegg tok norske vikinger skikken med seg over sjøen, til blant annet de britiske øyene.²⁶

De tidligste runesteinene var reiste bautasteiner med urnordiske runer. Innskripsjonen var gjerne minneinnskripsjoner over en avdød,²⁷ en praksis som kan ha røtter fra senromerske innhugne gravskrifter.²⁸ Runesteiner og bautasteiner er begreper som i dagligtale gjerne brukes om hverandre. Store Norske leksikon definerer en bautastein som en tilhugd minnestein som ikke har inskripsjoner.²⁹ Birkeli (1973) beskriver bautasteiner som stående steiner fra jernalderen og inn i kristen tid med flere funksjoner: de kunne være fruktbarhetssymboler, knyttet til graver (og fedredyrking) og være en minnestein, der minnesteinen ikke er funnet i eller på en grav.

Steiner og gjenstander med urnordiske runer er funnet i hovedsak langs kysten fra Trøndelag og sørover, samt på bredbygdene på Østlandet.³⁰ Av de urnordiske runesteinene er over halvparten funnet i Norge, mens det av steiner fra vikingtiden er færre funn sammenlignet med antall funn i Sverige og Danmark. Samtidig har Norge et stort antall innskrifter fra middelalderen, med mange funn i kirker og bryggen i Bergen.³¹

Vikingtidens runesteiner kalles ofte minnesteiner, men de hadde også andre funksjoner: De skulle minne de døde, men ulikt en gravstein, skulle de også minnes den dødes nærmeste. De var også markører for status og rikdom. Runesteinene eksisterte også i en overgangsperiode, der de tidligere gravleggingsritualene skulle forkastes til fordel for de nye kristne. Bautasteiner som minnesmerker over avdøde ble i denne perioden satt opp ved transportårer, broer, nær hjemmet, møteplasser eller på kirkegårder.³² En annen bruk er runesteinen som juridisk dokument, ikke bare i forhold til status og arv, men også i forhold til juridiske rettigheter. Sele-steinen³³ har for eksempel en innskrift som referer direkte til Gulatingsloven fra 900, og stadfester en fiskerett.³⁴

Utbredelsen av kirker og kirkegårder under middelalderen kan være en mulig forklaring på hvorfor stående runesteiner etter hvert gikk ut av bruk, samtidig som det også på

²⁶ Spurkland, *I begynnelsen var fuþark : norske runer og runeinnskrifter*, 99.

²⁷ Steinene kunne også ha andre funksjoner, se for eksempel innskripsjonen på Barmensteinen (N KJ 64)

²⁸ Spurkland, *I begynnelsen var fuþark : norske runer og runeinnskrifter*, 56.

²⁹ SNL, "Bautastein," u.å. , hentet 2023, 12.10, <https://snl.no/bautastein>.

³⁰ Spurkland, *I begynnelsen var fuþark : norske runer og runeinnskrifter*, 62.

³¹ Gustavson et al., *Runmärkt : från brev till klotter : runorna under medeltiden*, 23.

³² Birgit Sawyer, *The Viking-Age rune-stones : custom and commemoration in early medieval Scandinavia* (Oxford: Oxford University Press, 2000), 146-47.

³³ Se runesteinen Sele 1, med innskrift N 236.

³⁴ Spurkland, *I begynnelsen var fuþark : norske runer og runeinnskrifter*, 154.

kirkestedene er mange eksempler på en overgangsfase, der typiske bauta-innskripsjoner er ristet inn på andre liggende gravsteiner, eller reiste bautasteiner er benyttet som gravmarkører.³⁵ En annen type runestein som oppstår i middelalderen, er runesteinen som *byggningsstein*. Vi finner innskripsjoner både i kvadersteiner, vegger og som innmurte tavler³⁶, enkelte ganger med en åpenbar latinsk påvirkning.³⁷

Runesteiner har en tett samfunnsmessig tilknytning, og kan også ha politiske motiv. Blant annet kan det, særlig i Danmark, sees en sammenheng mellom utbredelse av runesteiner og tider med store politiske og religiøse endringer, der bruk av runesteiner øker i krisetider. Runesteinene kan ha vært benyttet til å både deklare aksept for det nye, eller motstand mot endring.³⁸

2.2.3 Runesteinen som kildedokument og forskningsobjekt

En runestein kan forstås som et tekstdokument. Runer kan både leses og deretter tolkes på mange måter. Både lesningen og tolkningen må begrunnes både språklig og kulturelt. Resultatet av dette er at det foreligger flere teorier på både hvilke runer som er ristet inn (og som mangler), og hvilken mening de skal tillegges. Høst (1976) påpeker at vi aldri vil kunne forstå selv de enkleste innskifter, for det vil kreve at vi må kunne både gjenoppleve og rekonstruere det som var i runemesterens sinn, der runene kan ha en dypere mening enn det vi i dag leser og forstår.³⁹

For å kunne lese runene kreves tilgang på materialet, der denne i sin enkleste form er tilgang på selve runesteinen. Ut fra steinenes størrelse og plassering er dette ikke alltid mulig. Tidligere metoder for å lese og dokumentere runene var tegninger, papiravtrykk av innskripsjon, gipsavtrykk av steinen i sin helhet, til fotografier der runene ble krittet opp for å fremkomme bedre.⁴⁰ Videre ble det gjort lateksavstøpninger,⁴¹ og på 90-tallet ble digitale registreringsmetoder, som optisk 3D-scanning og mikrokartering, tatt i bruk. De digitale

³⁵ Sawyer, *The Viking-Age rune-stones : custom and commemoration in early medieval Scandinavia*, 151-52.

³⁶ Se for eksempel innskripsjonen i korveggen på Tingvoll kirke, N446.

³⁷ Spurkland, *I begynnelsen var fuþark : norske runer og runeinnskifter*, 176.

³⁸ Sawyer, *The Viking-Age rune-stones : custom and commemoration in early medieval Scandinavia*, 148, 51.

³⁹ Gerd Høst, *Runer : våre eldste norske runeinnskifter* (Oslo: Aschehoug, 1976), 27.

⁴⁰ Se registreringene gjort av By-steinen i Buskerud, Sophus Bugge og Det Norske historiske Kildeskrikkfond, *Norges Indskrifter med de ældre Runer : I*, vol. 1 (Christiania: Kildeskrikkfondet, 1891), 12.

⁴¹ Se oppføringen om Kuli-steinen, Aslak Liestøl, Magnus Olsen, og Kjeldeskriftfondet, *Norges innskifter med de yngre runer : 4 : XI. Hordaland fylke, XII. Sogn og Fjordane fylke, XIII. Møre og Romsdal fylke*, vol. 4 (Oslo: Norsk historisk kjeldeskrift-institutt, 1957), 281.

metodene er i stadig utvikling, og en nyere skanning av Kuli-steinen har 25 ganger så mange målinger per mm².⁴²

Ved registrering av Øverbysteinen som ble oppdaget i 2017, ble følgende metodikk tatt i bruk: Innskripsjonssiden ble scannet med håndholdt skanner og fotogrammetri, samt manuell undersøkelse med kunstig lys og skyggespill. Deretter ble det gjennomført en høyoppløst skanning av hele innskriften, der målet for den digitale dokumentasjonen var å både få en 3D-scan av runesteinens geometri, men også å få et høykvalitetsskann av flatene med runeinnskrift, og deretter benytte disse for lesning og tolkning av runene.⁴³ Dette var første gang høyoppløselig skanning ble benyttet som den første dokumentasjonen og lesningen av en runeinnskrift.⁴⁴ Kulturhistorisk museum har tilgjengeliggjort flere 3D-modeller av runesteiner på nett. Disse modellene er åpne for alle.⁴⁵ Samtidig er originalgjenstanden fortsatt viktig, og Knirk (2017) påpeker at digital dokumentasjon må benyttes med varsomhet, og helst kontrolleres opp mot originalen.⁴⁶

Runesteinen kan også forstås som et kildedokument som kan gi kunnskap om en fjern og utilgjengelig fortid. En historiserende tilnærming til runesteiner er at det gamle har en verdi i seg selv, en aldersverdi, og runesteinen kan ut ifra en slik forståelse være et kildemateriale som er unikt og må forstås ut fra egne premisser for å kunne gi innsikt i ulike historiske epoker.⁴⁷

2.2.4 Runesteinen som kulturminne

Runesteiner omtales ofte først og fremst som arkeologiske kulturminner. Automatiske fredete kulturminner er blant annet alle faste kulturminner eldre enn 1537 og stående bygninger eldre enn 1650. Alle runesteiner med ristninger fra før-reformatorisk tid er automatisk fredet etter kulturminnelovens § 4⁴⁸. Dette samsvarer godt med når runene forsvant som funksjonelt skriftspråk, og fredningen omfatter med andre ord ikke post-reformatoriske runesteiner. Det vil derimot ikke si at runesteiner av nyere dato ikke kan omtales som kulturminner, inngå som i kulturmiljøer. Et godt eksempel på et kulturmiljø der runesteiner inngår i finner vi

⁴² James E. Knirk, "Kuli-steinen og landsnamnet Noreg," *Namn og nemne* 34 (2017): 97.

⁴³ Frode Iversen et al., "Iriken på Øverby i Vingulmark," *Viking (Oslo)* 82 (2019): 66.

⁴⁴ Iversen et al., "Iriken på Øverby i Vingulmark," 93.

⁴⁵ Disse er ikke søkbare i Unimusportalen, men ligger på en egen side sammen med øvrige 3D-modeller av gjenstander, utgravningssteder og museumsutstillinger. Se <https://3d.unimus.no/>

⁴⁶ Knirk, "Kuli-steinen og landsnamnet Noreg," 97.

⁴⁷ Anne Eriksen, *Historie, minne og myte* (Oslo: Pax, 1999), 120.

⁴⁸ Lov om kulturminner [kulturminneloven] 1978, § 2. Kulturminner og kulturmiljøer-definisjoner, <https://lovdata.no/dokument/NL/lov/1978-06-09-50>. Runesteiner kan falle inn under både § 4 bokstav g, §4 bokstav h og 4 bokstav j,

middelalderske kirkesteder. Dette er steder som også er automatisk fredet etter kulturminnelovens § 4.⁴⁹ I tillegg til gravsteiner, finner man her runesteiner som er innmurt i, eller del av, kirkens vegger.

I dag er begrepene *kulturminne* og *kulturmiljø* i endring, og definisjonen gitt i lovteksten samsvarer ikke med nåværende bruk og betydning. Med Meld. St. 16 *Nye mål i kulturmiljøpolitikken* ble *kulturmiljø* i 2020 innført som et ny samlebetegnelse (samtidig ble den gamle er beholdt), der *kulturmiljø* skal dekke både begrepene *kulturminner*, *kulturmiljøer* og *landskap*.⁵⁰ Begrepet erstatter i stor grad bruken av begrepet *kulturminne* i stortingsmeldingen, der også *kulturmiljøforvaltning* erstatter *kulturminneforvaltning*. Det velges likevel å benytte *kulturminneforvaltning* i denne oppgaven, da dette er et mer etablert, og mindre tvetydig begrep.

Oppgaven benytter samtidig *kulturmiljø* etter den nye definisjonen, der *kulturmiljø* ikke har en tydelig avgrensning, eller kun gjelder vedtaksfredete områder, og der helheten, og ikke enkeltminnet, står i fokus. Runesteiner som kulturminner befinner seg ikke i et vakuum, de er alle en del av en situasjon og et sted, enten dette er musealt eller ute i landskapet.

Begrepet *kulturminne* har aldri vært nøytralt, og kulturminnene har representert noe som man ønsker å minnes. Et kulturminne er dermed ikke bare det materielle i seg selv, men en bevisst vurdering, der minnene er iboende i mennesker. Kulturminner er dermed noe som knytter individer og grupper opp mot noe fortidig i samfunnet, en form for *kollektiv erindring*.⁵¹ Å gå fra *kulturminne* til *kulturmiljø* kan vitne om en sterkere tilknytning og de klima- og miljømessige utfordringer samfunnet står overfor i dag, som er sentrale tema i samfunnsdebatten, dere vi ikke nødvendigvis vil minnes om noe som ligger i fortiden, men bevare noe som oppfattes som en del av samtiden.

Alle runesteiner, både de før-reformatoriske og de etter-reformatoriske kan derfor være kulturminner, men tematisk tar denne oppgaven utgangspunkt i runesteiner fra før-reformatorisk tid, da det er disse som har innskripsjoner med et sterkt behov for vern for at ikke runesteinens funksjon som kilde og lesbart dokument skal gå tapt.⁵²

⁴⁹ Middelalderske kirker (fra før 1650) er automatisk fredet etter §4.

⁵⁰ Klima - og miljødepartementet, *Nye mål i kulturmiljøpolitikken*, 9.

⁵¹ Eriksen, *Historie, minne og myte*, 120.

⁵² Se for eksempel runesteinen ved Høre stavkirke i Valdres. Runesteinen skal være ristet på 1800-tallet, og står inntil portalen inn til kirkegården. Det er neppe noen som stiller spørsmål om den inngår i et kulturmiljø eller ikke.

2.3 Aktører og forvaltningspraksis

2.3.1 Statlige, regionale og nasjonale aktører

Overordnet myndighet innenfor kulturminneforvaltningsområdet er Klima- og miljøverndepartementet. mens universitetsmuseene ligger under Kunnskapsdepartementet, og de øvrige musea under Kulturdepartementet.

Riksantikvaren er Klima- og miljødepartementets rådgiver, og har ansvar for å iverksette regjeringens politikk innenfor kulturminne- og kulturmiljøfeltet, og har ansvar for utarbeidelse av veileder og digitale tjenester med formål å skape en samkjørt og enhetlig forvaltning av kulturminner. Riksantikvaren har også frednings-, innsigelses- og klagemyndighet, og forvaltningsansvar for enkelte kulturminner (utvalgte kulturmiljø av nasjonal verdi), samt forvaltningen av fredete og listeførte kirkebygg.⁵³ Et prioritert miljømål for kulturminneforvaltningen har vært å ha et ordinært vedlikeholds nivå innen 2020. Målet er ikke nådd, men det er de siste årene notert en positiv utvikling, etter flere programmer for overvåkning og status av automatisk fredete kulturminner. Gjennom Bevaringsprogrammet for Arkeologiske kulturminner (BARK) har den regionale forvaltningen satt opp lister over utvalgte arkeologiske kulturminner. Et stort flertall av disse har fått ordinært vedlikehold, og flere har fått tilrettelegging for publikum. Samtidig representerer listene en prioritering, som dermed også medfører at noe må velges bort. Hva som prioriteres endrer seg også, og prosjekter kan også tas ut eller bortfalle i etterkant.⁵⁴

Fylkeskommunen har ulike roller og er både vedtaksmyndighet, planmyndighet og regional utviklingsaktør. Med regionreformen i 2020 fikk fylkeskommunene en større rolle og ansvar for ivaretagelse av nasjonal politikk og verdier.⁵⁵ Et viktig ansvarsområde for fylkeskommunen er ivaretagelse av kulturminner gjennom arealplanlegging, både gjennom egne planer, men også oppfølging av ivaretagelse av kulturminner hos kommunene.⁵⁶ Fylkeskommunen gir også tilskudd til skjøtsel av automatisk fredete kulturminner.

Fylkeskommunen har også fått overført ansvar for de middelalderske kirkestedene, et ansvar som tidligere lå hos Riksantikvaren. og de åtte middelalderbyene.⁵⁷

Kommunen har ansvar for at kulturmiljøene ivaretas, gjennom både arealplanlegging og byggesaksbehandling. Det er i dag et mål om at alle kommuner skal ha en egen

---

⁵³ Klima - og miljødepartementet, *Nye mål i kulturmiljøpolitikken*, 25.

⁵⁴ Klima - og miljødepartementet, *Nye mål i kulturmiljøpolitikken*, 17.

⁵⁵ Klima - og miljødepartementet, *Nye mål i kulturmiljøpolitikken*, 24.

⁵⁶ Klima - og miljødepartementet, *Nye mål i kulturmiljøpolitikken*, 26.

⁵⁷ Klima - og miljødepartementet, *Nye mål i kulturmiljøpolitikken*, 24,26.

kulturminneplan. Dette er en del av Riksantikvarens satsingsprosjekt *Kulturminner i kommunene*, der kommunene gis tilskudd, med det formål å skape kunnskap rundt, og lokal tilknytning til kulturminnene. I 2020 hadde rundt 150 kommuner vedtatt kulturminneplaner.⁵⁸

Frem til 1988 hadde universitetsmuseene det øverste ansvaret for alle arkeologiske kulturminner fra før reformasjonen. I dag er denne funksjonen rådgivende. De fem universitetsmuseene som har en rolle i forvaltningen av automatisk fredete kulturminner, ut fra geografiske ansvarsområder, de fem universitetsmuseene i Tromsø, Trondheim, Bergen, Stavanger og Oslo.⁵⁹ Samtidig forvalter museene et stort antall før-reformatoriske gjenstander, deriblant runesteiner og fragmenter av runesteiner, i sine samlinger. Universitetsmuseene skal både drive forskning og formidling knyttet til forvaltningen av samlingene.⁶⁰

2.3.2 Hvem har ansvar for runesteinene?

Arkeologisk fredete kulturminner står i en særstilling, der alle forvaltningens aktører er involvert og grad av involvering kan variere fra landsdel til landsdel. I tillegg er ofte frivillige organisasjoner, foreninger og museer involvert på lokalt nivå: Riksantikvaren utarbeider strategier og programmer som fylkeskommunene må følge opp. Kommunene må følge opp fylkeskommunenes føringer, samtidig som fylkeskommunene også har ansvar for at dette blir gjort. Riksantikvaren kan være rådgivende for både fylkeskommunen og kommunen og har utarbeidet veiledere for blant annet skjøtsel og verdisetting av kulturminner, som er ment å benyttes direkte i den kommunale kulturminneforvaltningen. I tillegg har universitetsmuseene en særskilt rolle som rådgivende aktør, og en lang historie tett knyttet opp mot innsamling og forvaltning av arkeologiske kulturminner. Universitetsmuseene er også ansvarlig for vern og ivaretagelse av gjenstander som er flyttet ut av sin opprinnelige plass og inn på museum. Med andre ord, er faller vern av runesteiner inn under de ansvarsområder fordel på alle aktørene i kulturminneforvaltningen.

2.4 Vern og verneteori

---

⁵⁸ Klima - og miljødepartementet, *Nye mål i kulturmiljøpolitikken*, 16.

⁵⁹ Arkeologisk museum i Stavanger ble i 2009 skilt ut fra Stavanger Museum, grunnlagt 1877.

⁶⁰ Kunnskapsdepartementet, *Tingenes tale* (St. meld nr. 15 (2007-2008) Oslo: Kunnskapsdepartementet, 2008), 10.

<https://www.regjeringen.no/contentassets/7a68c2f1e9844707a6101ec1d0de89a1/no/pdfs/stm200720080015000ddpdfs.pdf>.

2.4.1 Oldsakssamlingen

Med opplysningstiden kom en endring i museal praksis fra samling av kuriositeter, til mer vekt på vitenskap og det rasjonelle, og de første universitetsmuseene i Norge ble stiftet. Stortingspresident W. F. Christie stiftet Bergens museum på 1820-tallet, og museets skulle samle på blant annet oldsaker, tegninger av bautasteiner, mynter og kirkeutstyr. I tillegg skulle blant annet bautasteiner og gravhauger utstilles i museets hage, da park og museum hørte sammen.⁶¹ Universitetsmuseene bygget på et tankesett der vitenskapen skulle benyttes til å finne sammenhenger ved streng systematikk og klassifikasjon, der objektene hadde en egenverdi, da studiene og beskrivelsene av disse ville gi en forståelse av virkeligheten.⁶²

Oldsakssamlingen ved Universitetet i Oslo hadde en sentral rolle og gikk fra å opprinnelig kun være en samling oldsaker, opprettet i 1811, og overdratt til museet i 1817, til å få en vitenskapelig funksjon, der samlingen fra slutten av 1820-tallet gjennom kategorisering og ordning også skulle vise en sivilisatorisk utvikling.⁶³ På 1880-tallet ble samlingen videreutviklet til å være en dokumentasjonssentral, der museet var både kildesamling og sentralregistratur, som skulle ha en komplett oversikt over data innenfor det enkelte fagfelt.⁶⁴ Runer var en av disse kategoriene, og første del av flerbindsverket *Norges Indskrifter med de Ældre Runer* kom ut i 1891.

Ved overgangen til 1900-tallet var koblingen mellom kulturarv og nasjonsbygging sentralt for universitetsmuseene. Oldsakssamlingen fikk en sentral rolle i arbeidet med å skape en selvstendig norsk identitet, gjennom utstilling av gjenstander fra Oseberghaugen, funn fra vikingtiden og middelalderen som ansås å være viktige nasjonale ikoner.⁶⁵ I denne perioden, fra midten av 1800-tallet frem til tidlig 1900-tall, ble de aller fleste runesteiner vi i dag kjenner til, registrert, undersøkt og dokumentert, og som oftest transportert til universitetsmuseene i Oslo og Bergen. Enkelte eksemplarer, som Tunestenen, ble stilt ut i museets hage.⁶⁶ Steinen ble også regnet som en av flere dekorative elementer som kunne gi publikum stimulerende opplevelser, og enkelte fant sin plass på de nye folkemuseene. På det nyopprettede Hadeland folkemuseum ble det i 1915 reist en kopi av Dynnasteinen,⁶⁷ da den ekte Dynnasteinen var

---

⁶¹ Ragnar Pedersen, "De norske museene får sin form," i *Samling og museum : kapitler av museenes historie, praksis og ideologi*, red. Bjarne Rogan og Arne Bugge Amundsen (Oslo: Novus forl., 2010), 41.

⁶² Pedersen, "De norske museene får sin form," 43-44.

⁶³ Pedersen, "De norske museene får sin form," 44.

⁶⁴ Pedersen, "De norske museene får sin form," 45.

⁶⁵ Pedersen, "De norske museene får sin form," 55.

⁶⁶ Se verkene *Norges innskrifter med de yngre runer* og *Norges Indskrifter med de Ældre* Alle oppføringer i bøkene starter med en oppsummering av tidligere dokumentasjon av runesteinen, samt året steinen ble innlemmet i museenes samlinger.

⁶⁷ Det står i dag en kopi av Dynnasteinen på Hadeland folkemuseum, men den er av nyere dato.

flyttet fra funnstedet på Hadeland til Oldsakssamlingen i Oslo allerede i 1879.⁶⁸ Det tidligste samlingsarbeidet ved de norske museene var derfor ikke bare å både ta vare på kulturminner og tilrettelegge for registrering og vitenskapelige undersøkelser, men også å dele kunnskap om historie og natur, presentere ulike utvalgte gjenstander til de besøkende.⁶⁹

2.4.2 Arkeologiske kulturminner og bevaring *in situ*

Runesteinslokalteter, med eller uten steinen, kan i dag være automatisk fredete kulturminner eller kulturmiljøer, etter kulturminnelovens § 4 1. ledd, der alle kulturminner fra 1537 er fredet uavhengig om de tidligere er registrert eller ikke.⁷⁰ Når runer forsvant som skriftspråk på midten av 1300-tallet gjør dette alle kjente runesteiner fra periodene runealfabetet var i bruk til automatisk fredet.⁷¹ Flere runesteiner har tilknytning til kirkesteder, som er et helhetlig begrep som omfatter både kirkebygningene, gravplassene og prestegårdene.⁷² Kirker eldre enn 1860 samt de middelalderske delene av gravplasser er også automatisk fredet etter kulturminneloven.

I arkeologien i dag er betydningen av kulturminnets kontekst og tilknytningen mellom gjenstand og sted sentral, og kildeverdien til en gjenstand kan vurderes som svært begrenset dersom man ikke er kjent med funnstedet.⁷³ Alle automatisk fredete kulturminner og kulturmiljøer skal i dag legges inn i Riksantikvarens data base Askeladden, der både opplysninger om funnsted og gjenstand skal dokumenteres og kartfestetes.

Bevaring *in situ* et viktig prinsipp i arkeologien, i tråd med Vallettakonvensjonen av 1992, der det under artikkel 4 fremheves at den arkeologiske kulturarv skal bevares og vedlikeholdes *in situ*.⁷⁴ Å bevare *in situ* betyr å bevare på stedet, med andre ord å bevare kulturminnet der det er.⁷⁵ Det er derfor gjerne et ønske om *in situ*-bevaring ved funn av hittil ukjente runesteiner.

⁶⁸ Magnus Olsen og Kjeldeskriftfondet, *Norges innskrifter med de yngre runer : 1 : I. Østfold fylke, II Akershus fylke og Oslo, III. Hedmark fylke, IV. Opland fylke*, vol. 1 (Oslo: Norsk historisk kjeldeskrift-institutt, 1941), 193.

⁶⁹ Kulturdepartementet, *Musea i samfunnet*, 12.

⁷⁰ Jørn Holme, red., *Kulturminnevern : lov, forvaltning, håndhevelse : B. 1, 2. utg. utg.*, vol. B. 1 (Oslo: Økokrim, 2005), 33.

⁷¹ Det er viktig å være oppmerksom på at det finnes runeinnskrripsjoner av nyere dato, som for eksempel runesteinen ved Høre kirke, som er datert til 1800-tallet. Disse blir da ikke automatisk fredete.

⁷² Holme, *Kulturminnevern : lov, forvaltning, håndhevelse : B. 1*, 83.

⁷³ Holme, *Kulturminnevern : lov, forvaltning, håndhevelse : B. 1*, 35.

⁷⁴ Europarådet. «Europeisk konvensjon om vern av den arkeologiske kulturarv (Revidert)» – ETS nr. 142, Valletta, 16-01-1992. <https://lovdata.no/dokument/TRAKTAT/traktat/1992-01-16-1>

⁷⁵ Riksantikvaren, "Veileder: Forvaltning av middelalderbyene."

Runesteinene som i dag er i musealt eie ble forvandlet til museumsobjekter gjennom registrering, katalogisering og systematisering.⁷⁶ Den tidligste musealiseringen av runesteiner var synonymt med bevaring, der de ble både reddet og bevart for fremtiden, og dermed sikret mot ytterligere skader og forvitring. Med museenes funksjon som forskningsinstitusjoner, er det å sikre gjenstanden for forskning helt sentralt.⁷⁷ Samtidig skal de også formidle, og der in situ bevaring av runesteiner i dag forstå som en nøkkel for formidling, da gjenstanden og landskap ikke kan skilles fra hverandre, er dette ikke nødvendigvis det ideelle for forskningen da det utenfor museumsbygningene vil være kostbart, omfattende og ressurskrevende over tid å gjenskape museets beskyttende og kontrollerte sfære.

2.4.3 Kulturminner og verneverdier

Verditenkningen har siden 1900-tallet og frem til våre dager stått sentralt i kulturminneforvaltningen, og verdivurdering er i dag et av de mest brukte verktøyene. Ved revideringen av Kulturminneloven i 1992 ble *kulturminne* et verdinøytralt begrep. Vernearbeid inngikk i både kultur- og miljøpolitikk, og med kulturminne som verdinøytralt begrep medførte dette medførte at det i større grad enn tidligere stilles krav til hva som skulle prioriteres – og disse prioriteringene skulle begrunnes.⁷⁸

Utgangspunktet for verditenkningen er at verdier vi ser i et kulturminner er noe som ligger hos betrakteren, og disse verdiene kommer både fra individuelle og kollektive holdninger, erfaringer, og kulturelle strømninger. Verdiene er med andre ord ikke objektive.⁷⁹ Riksantikvaren publiserte en utredning kalt *Verneverdi og utvelgelseskriterier i 1987*. Denne hadde en tankegang om at det i et kulturminne kunne påvises objektive verdier. Disse var listet opp og tanken var at ut fra disse delverdiene skulle man kunne vurdere kulturminnets samlede verdi. Utredningen ble den gang kritisert fra flere hold, da disse verdiene ikke var objektive. Resultatene ville dermed avhengige av betrakteren.⁸⁰

Riksantikvarens veileder for verdisetting og verdivurdering i dag fortsatt med tre hovedkategorier for verdier, opplevelsesverdier bruksverdier og kunnskapsverdier, samt et stort antall underkategorier. I tillegg til å definere hvilke verdier man kan finne i et

---

⁷⁶ Eriksen, *Historie, minne og myte*, 138.

⁷⁷ Eriksen, *Historie, minne og myte*, 159.

⁷⁸ Arne Lie Christensen, *Kunsten å bevare : om kulturminnevern og fortidsinteresse i Norge* (Oslo: Pax, 2011), 141.

⁷⁹ Ola H. Fjeldheim, "Kulturminnevernets verdier: Vi trenger en diskusjon," Fortidsminneforeningen, 30.01.2021, hentet 05.09, 2023, <https://fortidsminneforeningen.no/aktuelt/verdier-i-kulturminnevernet/>.

⁸⁰ Christensen, *Kunsten å bevare : om kulturminnevern og fortidsinteresse i Norge*, 142.

kulturminne/kulturmiljø.⁸¹ Verneverdiene skal avslutningsvis vektet opp mot forhåndsavklarte kriterier. Dette kan kalles en akademisk tilnærming til kulturminneforvaltningen, og denne oppfatningen har vært dominerende i vernearbeidet siden midten av 1800-tallet, der kulturminnene tilhører et relativt abstrakt fellesskap, som «samfunnet». Dette er en kontrast til en mer organisk historieoppfatning, som er mer kroppslig, og knytter seg til det opplevde, der de opplevelsen og den kunnskapen som søkes ikke nødvendigvis er den samme som fagfolkene ser og vil tilrettelegge for eller ivareta.⁸²

De siste årene er det blitt reist flere spørsmål rundt systemet for verdisetting av kulturminner, som en praksis som fremstår moden for endring. Feltundersøkelsen i kapittel 5 benytter ikke verdivurdering som metode for registrering, da undersøkelsen ikke har som formål å vekte eller vurdere de ulike områdene med fra samme sett kriterier, for deretter å sette dem opp mot hverandre.⁸³

2.5 Kulturminnene og stedet

2.5.1 Landskap og kulturlandskap

Landskap inngår i den nye definisjonen av kulturmiljø, men defineres også i Meld. St. 16 som «et område, slik folk oppfatter det, hvis særpreg er et resultat av påvirkningen fra og samspillet mellom naturlige og/eller menneskelige faktorer».⁸⁴

Kulturlandskap er en generell definisjon på landskapet preget av menneskelig virksomhet. Landskapet er dermed en prosess, der natur og kultur møtes. Christensen (2002) viser til at begrepet kan være problematisk å bruke, da dette både er for bredt og for smalt: Alle landskap er påvirket av mennesker i en eller annen grad, og påvirkningen, eller sporene, er ikke nødvendigvis fysiske.⁸⁵ Til tross for at *kulturlandskap* som begrep ikke benyttes i denne oppgaven, er Christensens definisjon av kulturlandskap, som en prosess som både inkluderer fysiske og immaterielle spor, en god beskrivelse av hvordan *landskap* kan forstås generelt.

⁸¹ Riksantikvaren, "Veileder: Verdisetting og vektning av kulturminner," 2020, hentet 30.09, 2023, <https://www.riksantikvaren.no/veileder/verdisetting-og-verdivektning-av-kulturminner/>.

⁸² Christensen, *Kunsten å bevare : om kulturminnevern og fortidsinteresse i Norge*, 168.

⁸³ Fjeldheim, "Kulturminnevernets verdier: Vi trenger en diskusjon."

⁸⁴ Klima - og miljødepartementet, *Nye mål i kulturmiljøpolitikken*, 9.

⁸⁵ Arne Lie Christensen, *Det norske landskapet : om landskap og landskapsforståelse i kulturhistorisk perspektiv* (Oslo: Pax, 2002), 204-05.

2.5.2 Heritagescape og sted

I kulturgeografien søkes det å undersøke krysningene mellom kontekst og kultur, og punktet der disse krysses, er *stedet*. Et sted får dermed sin mening og sin identitet gjennom komplekse og mangfoldige krysninger mellom kontekst og kultur. Et sted er deretter bygget opp av mange *spor*. Disse sporene er både fysiske og immaterielle, der de fysiske kan være alt fra bygninger til monumenter, og andre gjenstander, mens de immaterielle sporene kan være aktiviteter, hendelser og praksiser som er knyttet til stedet. Disse sporene kan eksistere i våre minner. Disse sporene produseres kontinuerlig, og påvirker dermed både et steds betydning, og identitet til enhver tid. Et sted er dermed en pågående komposisjon av spor.⁸⁶ Samtidig er det ikke alle spor som påvirker et sted i like stor grad. Noen spor kan ha betydning kun for enkeltpersoner eller små grupper, mens andre kan både være en del av og skape en stor fellesfølelse. Noen spor eksisterer fordi noen ønsker å fremme et standpunkt eller et verdisystem. Gjennom å se på hvordan steder og spor avgrenses, hvordan sporene henger sammen (eller ikke), kan man undersøke de mer bakenforliggende aspektene som definerer og gir identitet til et sted.⁸⁷

Heritagescape, eller *kulturarvslandskap*⁸⁸, er en måte å forstå kulturmiljøer på som tydeliggjøres gjennom en metodikk for undersøkelse av et kulturmiljø. Metodikken tar utgangspunkt i at alle kulturmiljøer og kulturminnesteder er landskap, et kulturarvslandskap. Formålet med metodikken er å unngå for spesifikke kriterier ved undersøkelse av et sted, der gjerne ett sted (ubevisst) benyttes som referansepunkt for et annet sted, noe som resulterer i at de enkelte stedenes kvaliteter ikke registreres, eller at det skapes et hierarki der de mest kjente stedene automatisk rangeres høyest.⁸⁹ Metoden tar utgangspunkt i tre retninger for undersøkelser: (av)grensninger (Boundaries), sammenheng (Cohesion) og synlighet (Visibility). Grenser, eller avgrensninger handler om å finne og forstå steds grenser, både fysiske og de immaterielle. Sammenheng er forståelsen av hvordan stedet er knyttet sammen til en helhet, og det er dette som gir stedet stedsfølelse. Sammenheng handler som avgrensninger, om både de fysiske- og ikke fysiske elementene som binder et sted sammen.

⁸⁶ Jon Anderson, *Understanding cultural geography : places and traces*, red. Jon Anderson, Third edition. utg. (Abingdon, Oxon, New York, NY: Routledge, 2021), 8-9.

⁸⁷ Anderson, *Understanding cultural geography : places and traces*, 229-30.

⁸⁸ I denne oppgaven benyttes ikke kulturarvsbegrepet som en arvtaker til kulturminnebegrepet, men ved oversettelse av *heritagescape* er begrepet benyttet, for å unngå en sammenblanding med begrepene kulturmiljø og kulturlandskap.

⁸⁹ Mary-Catherine E. Garden, "The Heritagescape: Looking at heritage sites," i *Heritage studies : methods and approaches*, red. Marie Louise Stig Sørensen, John Carman, og Studies Making the Means Transparent : Research Methodologies in Heritage (London: Routledge, 2009), 271-72.

Synlighet handler om både den fysiske synligheten og den kulturelle synligheten man kan finne spor av på et sted. Dette er en stedsforståelse med røtter fra kulturgeografien, der steder er definert som pågående komposisjoner av spor som kan være både materielle og ikke-materielle, varige og midlertidige og etterlatt av både mennesker og ikke-menneskelige faktorer.⁹⁰

2.6 Vernestrukturer og vernebygg

2.6.1 Hva er et vernebygg?

Hverken søk i leksikon, ordbøker eller i Oria⁹¹ gir treff der begrepet vernebygg defineres. Et raskt søk på begrepet i nasjonalbibliotekets digitale samling viser at begrepet er relativt nytt, der det er en betydelig oppsving i bruk av begrepet fra sent 80-tall/tidlig 90-tall, der så og si all litteratur dreier seg om debatten rundt Hamardomen. Den samme trenden gjentar seg for andre kilder som bøker og tidsskrifter.⁹² Med andre ord er begrepet i Norge uomtvistelig tilknyttet den store debatten rundt vernebygget over ruinen på Hamar som startet ved utlysningen av en arkitektkonkurranse i 1987, og varte videre utover 90-tallet. Begrepet har deretter fått solid fotfeste i språket, hovedsakelig i sammenhenger der arkitektur og kulturminner møtes. Et raskt nettsøk gir nesten utelukkende treff på arkitektkontorenes egne nettsider og beskrivelser av prosjekter, eller utlyste arkitektkonkurranser. Implisitt i begrepet ligger dermed en forståelse av at arkitektur er involvert.

Videre kan et vernebygg sies, i sin enkleste form, å ha som hovedformål å skulle verne et kildemateriale fra elementene ved å reise et byggverk rundt materialet, slik at behovet for tiltak som direkte berører selve kildematerialet reduseres.⁹³ Dette skiller vernebygget fra det museale utstillingsmonteret. Monteret befinner seg vanligvis allerede innendørs, der den primære funksjonen ikke er å beskytte, men å vise. Dette ligger i ordets opprinnelse fra det franske verbet *montrer*, som betyr å vise, og museenes utstillinger besto i mange år av rekker

---

⁹⁰ Anderson, *Understanding cultural geography : places and traces*, 9, 17.

⁹¹ I Oria (NTNU) kan man søke i bibliotekets trykte og elektroniske samlinger. https://bibsys-almaprimo.hosted.exlibrisgroup.com/primo-explore/search?vid=NTNU_UB

⁹² Søk i nasjonalbiblioteket (<https://www.nb.no/search>) I aviser er det kun 145 treff frem til før 1989, og 2104 etter 1989. I bøker er det kun 12 treff frem til og med 1989, og 251 treff fra 1990 og frem til i dag.

⁹³ Kulturrådet, *God forvaltning av museumsbygninger* (Oslo, 2017), <https://www.byggogbevar.no/media/7896/god-forvaltning-av-museumsbygninger-web.pdf>.

med montre, fylt med gjenstander.⁹⁴ Vi finner fortsatt slike utstillinger på museer i dag, men disse har gjerne vært uforandrede i flere tiår.⁹⁵

Et vernebygg over en bygning kan virke motstridende, for bygningen er jo i seg selv et klimaskille og et vern mot elementene. Et vernebygg i denne sammenhengen vil kunne bevare kulturminnet i sitt opprinnelige miljø, og fjerne behovet for omfattende restaureringsarbeider og modernisering av selve bygningsmassen som ønskes vernet. Dette er tilfellet for både for vernebyggene over eksempelvis ruinen i av Hamardomen, og tungtvannskjelleren på Vemork.⁹⁶

Et vernebygg kan også være et museum. Vernebygget på Vemork er også et eksempel på dette, men slike vernebygg ser vi særlig i forbindelse med flyttbare gjenstander av stor størrelse, som tekniske kulturminner, båter og skip. Disse er allerede tatt ut av sin opprinnelige kontekst. Vasamuset i Stockholm er et godt eksempel på denne type vernebygg. Her er hele museet bygget rundt skipet, som oppbevares og konserveres under i svært kontrollerte klimatiske forhold, samtidig som museets rolle som kunnskapsutvikler og kunnskapsformidler ivaretas.⁹⁷ Vasamuseet sto ferdig i på slutten av 80-tallet, men vernebygg for skip er like relevant i dag. Vernebygget over Hurtigruteskipet MS Finnmarken sto ferdig i 2021. Dette bygget knytter seg på det eksisterende hurtigrutemuseet.⁹⁸

Vernebygg er også vanlige tiltak som beskytter arkeologiske kulturminner, men disse er sjeldent omtalt med begrepet vernebygg. På engelsk benyttes vanligvis ordet *shelter*⁹⁹, mens det på norsk er noe variasjon over begrepsbruk, fra vernekonstruksjon til skjøtselstiltak, skjermetak og overbygg. Dermed beveger man seg noe bort fra et vernebygg med tak og vegger, og over til en vernende konstruksjon. Dette kan ha røtter i en konstruktivistisk tilnærming til arkeologi: De arkeologiske kulturminnene skal presenteres for publikum på en slik måte at de besøkende som selvstendige individer konstruerer og dekonstruerer mening gjennom interaksjon, som både handlinger og følelser, med samfunnet, og verden kan ikke

⁹⁴ Sigrid Lien og Hilde Wallem Nielsen, *Museumsforteljingar : vi og dei andre i kulturhistoriske museum* (Oslo: Samlaget, 2016), 133.

⁹⁵ Et eksempel på en slik monter-basert utstilling er utstillingen «Midt-Norges forhistorie» ved NTNU Vitenskapsmuseet

⁹⁶ Point design, "Tungtvannskjeller på Vemork," u. å. , hentet 05.11, 2023, <https://pointdesign.no/prosjekter/tungtvannskjeller-vemork/>.

⁹⁷ Vasamuseet, "The Vasa Museum - A part of SMTM," 2023, hentet 10.11, 2023, <https://www.vasamuseet.se/en/about-the-vasa-museum/the-vasa-museum---a-part-of-smtm>.

⁹⁸ Byggeindustrien, "Kunsten å pakke inn et gammelt hurtigruteskip," 20.12.2020, hentet 12.09, 2023, <https://www.bygg.no/annonsorinnhold/protan/kunsten-a-pakke-inn-et-gammelt-hurtigruteskip/1453602/>.

⁹⁹ Aslan Zaki et al., *Protective shelters for archaeological sites - Proceedings of a Symposium*, (Herculaneum, Italy, https://www.iccrom.org/sites/default/files/publications/2018-11/protectiveshelters_web_rev.pdf 2013).

objektivt observeres eller forstås.¹⁰⁰ Individet opplever stedet enten direkte eller indirekte, og foretar selv seleksjonen mellom det viktige og det uviktige. Denne opplevelsen møtes av ekspertens konstruksjon og presentasjon av et kulturminne eller kulturmiljø, en konstruksjon som bør gi så mye kontroll over opplevelsen som mulig til den besøkende.¹⁰¹ Både kunst og arkitektur sees her som elementer ikke tar inn over seg de besøkendes utgangspunkt, men kunstneren og arkitektens. Presentasjonen av kulturminnene må dermed ikke ta så stor plass at dette hindrer den besøkendes læring og egen kreativitet.¹⁰²

2.6.2 Vernebygg og vernestruktur

Vernestruktur introduseres i denne oppgaven som et nytt begrep. Formålet er å ikke tillegge en iboende arkitektonisk intensjon ved registrering av konstruktive vernetiltak. Begrepet benyttes som en samlebetegnelse ved både registreringsarbeid og analyse av runesteiner. I begrepet inngår både vernebygg med og uten arkitektonisk intensjon, skjøtselstiltak, samt det museale monteret, som også er en form for vernestruktur. En vernestruktur kan beskytte mot elementene, men også mot slitasje og mekanisk skade som hærverk eller skader påført gjennom feil bruk. Et eksempel på skader ved feil bruk, er tilsøling av steiner i forbindelse med ritualer eller praksiser.

2.6.3 Vernebygg over runesteiner

Til tross for at det eksisterer stort antall runesteiner både i Norge, Danmark og i Sverige, har kun et fåtall vernebygg, sammen liknet med det store antallet runesteiner som er funnet. I Norge er Vangsteinen og Einangsteinen de to mest kjente eksemplene. Jellingesteinene i Danmark er kanskje det eneste eksempelet der runesteiner er bevart utendørs (in situ), i moderne glassmontre i et kontrollerte klimatiske miljø.¹⁰³ Av velkjente vernebygg er vernebygget over Röksteinen verdt å nevne. Dette er en åpen konstruksjon med høyt skjermtak holdt oppe av fire søyler. Både skjermtak og søyler er kledd med takspan. En annen runestein med vernebygg er Sparlösasteinen. Denne steinen står i et forholdsvis stort vernebygg der besøkende kan gå inn, og sette seg ned på innsiden for å studere steinen.

---

¹⁰⁰ Tim Copeland, "Presenting archaeology to the public: Constructing insight on-site," i *Public archaeology*, red. Nick Merriman (London: Routledge, 2004), 134.

¹⁰¹ Copeland, "Presenting archaeology to the public: Constructing insight on-site," 137, 40.

¹⁰² Copeland, "Presenting archaeology to the public: Constructing insight on-site," 142.

¹⁰³ Se The Jelling monument management plan, https://ra.brage.unit.no/ra-xmlui/bitstream/handle/11250/176142/Verdensarv_vikingtiden_Jelling_Managementplan.pdf?sequence=5&isAllowed=y

2.6.4 Problemet med autentisitet

Sentralt i debatten omkring vernebygg står autentisitetsbegrepet, der både motstanden og forkjempere har benyttet autentisitet som begrunnelse for sine meninger. Ordet autentisitet betyr noe som er ekte, opprinnelig eller pålitelig, og ble for alvor tatt i bruk på 1800-tallet når antikvarer, arkeologer og kunsthistorikere analyserte gjenstander. Autentisitet er et relativt begrep – for ingenting er iboende autentisk, det er autentisk sett i forhold til noe.¹⁰⁴ I tillegg til å være relativt, er autentisitet et begrep med flere betydninger.

En av årsakene til at verdivurdering er et utfordrende tema, ligger nettopp i begrepet autentisitet, som har vært en av de viktigste faktorene når det i kommer til verdivurdering. I debatten omkring vernebygg over ruinen på Domkirkeodden på Hamar, mente den éne siden at et vernebygg måtte til for å bevare en ruin der det var kildeverdien som var autentisk. Motstanderne mente at det var nettopp den visuelle autentisiteten, hvordan ruinen opplevdes og fremsto i landskapsbildet, som var den viktigste verdien.¹⁰⁵ Med utgangspunkt i en autentisitetstankegang der det jakes på det opprinnelige, er runesteinen en levning, en overlevert rest av fortiden som kan gi oss kunnskap om en svunnen tid. For å kunne ivareta denne rollen, må den kunne bevares, men også forskes på i fremtiden, der fremtidens forskere vil ha bedre verktøy og større forståelse enn dagens forskere. Eriksen (1999) beskriver dette som en historiserende tankegang, som oppfatter fremtiden som både en fremmed tid, men også en tid som ser på fortiden nøyaktig på samme måte som vi gjør. I debatten omkring vernebygget rundt domkirkeruinen på Hamar, ble ruinen av den ene parten sett på som noe som hadde en iboende historisk essens, noe ekte, som man aldri kunne gjenfinne i noe nytt. Å tilføre noe til ruinen ville dermed gjennom endring ødelegge ruinens autentisitet, ruinens essens.¹⁰⁶ Det har i dag gått 25 år siden arkitektkonkurransen om vernebygget ble utlyst, og debatten startet. Vernebygget ble bygget, og ruinen kunne oppleves og tas i bruk på helt nye måter. Prosjektet er ansett som svært vellykket, og resultatet ble et svært vellykket prosjekt som var (og er) en attraksjon både på lokalt og nasjonalt plan. Dette til tross for at ruinens visuelle autentisitet, slik den var definert av den éne siden i debatten, ikke lenger eksisterte – men var blitt skiftet ut med noe annet.¹⁰⁷

Autentisitet som konsept greier ikke å adressere kvaliteten ved det som tilføres et kulturminne eller kulturmiljø. Et konsept som ser kvaliteten ved det eksisterende og det

¹⁰⁴ Christensen, *Kunsten å bevare : om kulturminnevern og fortidsinteresse i Norge*, 210.

¹⁰⁵ Christensen, *Kunsten å bevare : om kulturminnevern og fortidsinteresse i Norge*, 222.

¹⁰⁶ Eriksen, *Historie, minne og myte*, 127-28.

¹⁰⁷ Christensen, *Kunsten å bevare : om kulturminnevern og fortidsinteresse i Norge*, 223.

tilførte som samme sak, der både historie og samtid kan kombineres finner vi i arkitekturteorien.¹⁰⁸ Her er ofte det ekte, eller autentiske ved et sted ikke nødvendigvis noe som skal beskyttes, men noe som kan hentes frem. Arkitekturteoretikeren Christian Norberg-Schultz drøfter begrepet *genius loci*, (stedsånd), noe han definerer som en atmosfære og en karakter, en kvalitet, som er fundamentalt knyttet til stedet, og som er visualisert gjennom arkitektur.¹⁰⁹ Kvalitet hadde her betydningen å være seg selv, fullt ut. Av høy kvalitet betyr dermed å være seg selv. Kvalitet er også likestilt med kultur – kvalitet og kultur sidestilles, som, målet for menneskelig virksomhet.¹¹⁰ Dette kan ha tydelige likhetstrekk med autenticitet som begrepet, men den fundamentale forskjellen ligger i at mens kulturminneforvaltningen har forsøkt å verne, eller beskytte gjenstandens essens, har arkitekturen forsøkt å visualisere det. Tankegangen bak *Genius loci* er at arkitekturen skal søke å visualisere det iboende, og dersom dette gjøres rett, er arkitekturen ikke noe som tilføres et sted, den *er* et sted. Vernebygget kan dermed, med dette utgangspunktet, sies å være en visualisering av *genius loci*. Nordberg-Schultz mener at dersom arkitekturen skal kunne manifestere stedets ånd, må den være generell nok til å oppta alle de ulike innhold man finner i stedsånden. Arkitekturen skal likevel ikke være nøytral, men den skal åpne for muligheter snarere enn å formidle spesielle og personlige uttrykk. Ekspresjonistisk arkitektur er derfor, ifølge Norberg-Schultz, noe man skal unngå om man skal tilpasse arkitekturen til *genius loci*.¹¹¹

2.7 Oppsummering

Runesteiner er kulturminner datert fra 200-tallet og frem til 1500-tallet. Bruk av runesteiner, og runesteinenes funksjon er variert og spenner fra blant annet minnesmerker til lovtekster, liksteiner og bygningssteiner. Runesteiner med bautaform kan representere en videreføring av bruk av bautasteiner som minnesteiner eller gravsteiner. Runesteiner er kildedokumenter som kan studeres på ulike måter. Ansvarsmessig faller vern og forvaltning av runesteiner inn under alle nivåer i forvaltningen, samtidig som universitetsmuseene fortsatt har et stor ansvar både ved samlingsforvaltning og som rådgivende instans for sine geografiske områder.

---

¹⁰⁸ Plevoets og Van Cleempoel, *Adaptive Reuse of the Built Heritage: Concepts and Cases of an Emerging Discipline*, 79.

¹⁰⁹ Plevoets og Van Cleempoel, *Adaptive Reuse of the Built Heritage: Concepts and Cases of an Emerging Discipline*, 87.

¹¹⁰ Christian Norberg-Schulz, *Øye og hånd : essays og artikler : ny rekke* (Oslo: Gyldendal, 1997), 24-25.

¹¹¹ Norberg-Schulz, *Øye og hånd : essays og artikler : ny rekke*, 45.

Runesteinene ble beskrevet allerede fra middelalderen av, men det var først på 1800-tallet registrering og innsamling virkelig tok til. I Oslo var Oldsakssamlingen dit runesteinene ble fraktet for bevaring og videre studier. De fleste registreringene vi har i dag, bygger på arbeidet gjort på 1800- og tidlig 1900-tall.

Kulturminner befinner seg alltid i en situasjon eller et landskap. De siste årene har man sett en endring av kulturminnebegrepet, der kulturmiljø er tillagt en ny og utvidet betydning som omfatter både kulturminne, kulturmiljø og landskap. Runesteiner omtales ofte som arkeologiske kulturminner, og de er automatisk fredet av Kulturminneloven av 1978. Som kulturminner faller innenfor flere av bokstavene under §4, i tillegg til at de kan være del av kulturmiljøer som også er automatisk fredet. I dag er prinsipp for bevaring innenfor arkeologien bevaring in situ, som betyr på stedet, der det ikke lenger er en strategi for vern å hente alle nye funn til museene.

Verdivurdering av kulturminner har vært en sentral del av kulturminneforvaltningen i alle år, og særlig har aldersverdi vært prioritert. Det er flere utfordringer ved verdivurdering, blant annet at verdien som tillegges et kulturminne vil variere ut ifra hvem som vurderer denne verdien. Det stilles nå spørsmål om verdivurderingssystemet, som fortsatt er en aktuell strategi for registrering av kulturminner er modent for debatt.

Et alternativ til verdivurdering som metode, er å forstå et sted ut fra et kulturgeografisk ståsted. En slik forståelse ser på steder som komposisjoner av spor, der noen spor er mer fremtredende enn andre. Ved å registrere og studere disse sporene kan vi få en utvidet forståelse av både kultur og samfunnsstruktur. Heritagescape, eller kulturarvsmiljø, er metode for å undersøke kulturmiljøer som tar utgangspunkt i en slik stedsforståelse.

Vernebygg som begrep er relativt nytt og stammer fra 80-tallet. I de fleste saker der vernebygg er omtalt, er det snakk om konstruksjoner med en iboende arkitektonisk visjon eller kvalitet. Det introduseres derfor begrepet vernestruktur, som kan benyttes for et bredere utvalg av vernende konstruksjoner, der arkitektonisk intensjon ikke alltid er forstås som en del av begrepet. Vernestrukturer kan inkludere alt fra skjermtak til vintertildekking og vernebygg.

Debatten rund vernebygg og deres påvirkning på kulturminner startet med diskusjonene rundt bevaringen av Hamardomen. Spørsmålet om hva som var verdien av å bevare dette, sto sentralt. Autentisitet er et problematisk begrep, og har flere betydninger. En utfordring ved autentisitet, er at det ikke åpner for tilføyelser eller endringer. *Genius loci* introduseres deretter som et alternativt begrep hentet fra arkitekturteorien, der det ekte og iboende ved et sted ikke nødvendigvis forsvinner eller skader ved tilføyelser, men som en kvalitet som kan hentes frem og forsterkes gjennom arkitektur.

3 Metode

3.1 Innledning

Kapittelet redegjør for ulike fremgangsmåter og metodikk benyttet under arbeidet med oppgaven. I kapittelet fremgår metode for datainnsamling, analysemetode og metodekritikk.

Med bakgrunn egen utdanning som arkitekt og arbeid ved et arkitektkontor i fem år velges det å benytte tverrfaglige metoder i arbeidet med oppgaven, men oppgaven er skrevet med et kulturminnefaglig utgangspunkt og perspektiv. Kulturminneforvaltning og arkitektur er i mange tilfeller tett knyttet sammen, og arbeidsoppgavene kan ofte oppleves som overlappende, men fagfeltene i dag har svært ulik tilnærming til metode og praksis. Det er i feltundersøkelsen at metodikk fra arkitekturfaget trekkes inn.

Innledningsvis er det utarbeidet en samletabell for runesteiner i Norge, der informasjon om den enkelte runestein er registrert. Skjemaet er revidert underveis i registreringsprosessen. Dette danner grunnlag for en overordnet forståelse av hva som defineres som en runestein, hvor disse befinner seg, og i hvilken grad det er iverksatt vernetiltak. Oversikten er ikke komplett, og baserer seg på et konkret utvalg databaser. I tillegg dukket det i arbeidet med oppgaven opp omtale av runesteiner som ikke ble gjenfunnet i databasene. Disse er medtatt.

Etter den overordnede registreringen er det gjennomført en feltundersøkelse og registrering av fire runesteiner med vernebygg i landskapet. Et enkelt registreringsskjema ble utarbeidet og benyttet som hjelpemiddel i felt. Registreringsskjemaet er vedlagt som vedlegg C. Resultatene fra både samletabellen og feltarbeidet er videre drøftet i lys av teori innenfor feltet.

3.2 Analysemetode: Tabetloversikt runesteiner i Norge.

3.2.1 Beskrivelse av metode

Å registrere alle runesteiner i Norge i et felles skjema har som formål å være en innledende, undersøkende fase som skal gi en helhetlig oversikt eksisterende runesteiner i Norge. Ved oppgavestart ble Kirsten Zilmer, runolog ved kulturhistorisk museum i Oslo kontaktet. Hun

informerte om at det ikke eksisterte noen komplett oversikt over alle runesteiner i Norge.¹¹² På grunnlag av dette ble det besluttet å lage en oversikt som tok utgangspunkt i tilgjengelig informasjon i Runor og Unimus samt Riksantikvarens kulturminnedatabase Askeladden.

Disse databasene er analysert som digitale dokumenter, knyttet sammen i digitale landskap.¹¹³ En fordel ved å benytte databasene er at de har god tilgjengelighet, og det er derfor en overkommelig oppgave å samle og analysere materialet i løpet av den korte tiden man har til å skrive en masteroppgave.¹¹⁴

Runor, Askeladden og Unimusportalen vurderes å innholdsmessig utfylle hverandre godt, da Runor hovedsakelig er basert på innskripsjon, (runestein som dokument), Unimus er en ren objektbasert tjeneste som utelukkende gir informasjon om gjenstand, mens Askeladden og Kulturminnesøk i hovedsaker lokasjonsbaserte databaser, der alle kulturminner (med enkelte unntak) har en geografisk plassering. Gjenstander og løsfunn flyttet på museum ligger ikke inne som egne objekter i Askeladden, men lokalitet og funnsted er ofte registrert. En gjennomgang av databasene vil derfor kunne gi oppdatert informasjon om runesteiner, med tre ulike utgangspunkt som kan gi utfyllende informasjon om lokalitet og gjenstand.

Strategi for søk var å systematisk hente ut trefflister på utvalgte søkeord og kriterier på de tre databasene, og deretter kryssjekke og søke opp enkeltelementer som dukket opp i én, men ikke flere av søkene. I søkene ble søkeresultatene eksportert til Excel. Søkeresultater fra Kulturminnesøk ble ikke eksportert. Søkene ble dokumentert og datert, og avgrensninger og treff ført opp, se vedlegg A.

Flerbindsverkene *Norges innskifter med de yngre runer* og *Norges Indskifter med de Ældre runer* samt nettsøk ble brukt for supplerende informasjon som mål, og som referanse for steinens form da de inneholder tegninger og fotografier. Det ble foretatt søk i gjeldende kulturminneplaner for å undersøke grad av registrering og vern av runene på kommunalt nivå. Disse søkene er ikke ført opp som eget vedlegg, da dette ikke ville vært formålstjenlig.

3.2.2 Oppbygning og avgrensning av registreringstabell

Tabellen er bygget opp alfabetisk etter runesteinenes navn og geografisk etter funnsted. Her har Birgit Sawyers omfattende registreringsarbeid av runeinnskripsjoner i *The Viking-Age Rune-Stones* fra 1999 vært et godt utgangspunkt for både oppbygning og beskrivelse av tabell.

¹¹² Personlig kommunikasjon: Kristel Zilmer, (Professor, Kulturhistorisk museum, UIO), epostkorrespondanse 21.9.2023

¹¹³ Kristin Asdal, *Hvordan gjøre dokumentanalyse : en praksisorientert metode*, red. Hilde Reinertsen, 1. utgave. utg. (Oslo: Cappelen Damm akademisk, 2020), 42.

¹¹⁴ Asdal, *Hvordan gjøre dokumentanalyse : en praksisorientert metode*, 162.

Informasjonen tilhørende hver enkelt runestein er fylt inn i ulike kolonner, og tabellen har fått tilført nye kolonner etter hvert som informasjon har blitt avdekket. Med en tabell som utvikles i løpet av prosessen er det viktig å kunne returnere til kildene for å både kontrollere og hente ut supplerende informasjon. Det ble benyttet en metode der hver enkelt treff ble registrert i skjemaet med direktelenke (hyperkobling), mens det ble utarbeidet en referansenøkkel til bruk for referanse i løpende tekst. Se vedlegg B for komplett referanseliste og nøkkel. Formålet med dette var å ikke gjøre referansearbeidet unødvendig komplisert og tidkrevende, samtidig som ny informasjon raskt kan kontrolleres opp mot eksisterende informasjon ved avvik.

3.2.3 utfordringer ved metode og metodens svakhet

Registrering og gjennomgang av både databaser og litteratur er tidkrevende, og kan fort ta fokus fra andre deler av oppgaven. Med internett som hjelpemiddel har man også uendelige muligheter til videre undersøkelser der databasene kommer til kort. Databasene er heller ikke komplette og inneholder kun den informasjon den enkelte institusjon eller kulturminneforvalter har hatt mulighet til å legge inn.

En av de viktigste utfordringene ved å utarbeide et registreringsskjema for alle runesteiner er at det må gjøres løpende vurderinger av hva som skal medtas, og hva som ikke skal medtas i skjemaet, og de gjenstander som ikke dukker opp i innledende søk risikerer å bli utelatt. Det er for eksempel ikke gjort særskilte søk på kors som egen type, eller bygningsstein med runer, noe som kunne gi flere treff. Å avgrense og forenkle er likevel en nødvendig metode for registreringer som foretas i et avgrenset tidsvindu. Denne utvelgelsen kan fremme inntrykk av at databasene er mer omforente enn de er i virkeligheten, og nytteverdien for bruk av tabellen for andre fagfelt med andre utgangspunkt kan derfor være begrenset.

Store, digitale samlinger gjør det mulig å få oversikt og kartlegge på en måte som tidligere ikke har vært mulig, og muliggjør rask og enkel søking på enkeltord, begreper og kategorier. Samtidig foreligger en risiko for at søkeordene vi benytter ved punktsøk kun bekrefter det vi kjenner fra før, og resultatene vil dermed kun vise en del av en helhet. Søketreffene kan også variere ut fra databasens søkemotor, og hvordan denne filtrerer eller bygger opp treff. I tillegg betyr ikke flere dokumenter og større databaser nødvendigvis svar på det vi innledningsvis ønsker å undersøke.¹¹⁵

---

¹¹⁵ Asdal, *Hvordan gjøre dokumentanalyse : en praksisorientert metode*, 201.

3.3 Analysemetode: Feltundersøkelse

3.3.1 Beskrivelse av metode

Formålet med feltundersøkelsen var observasjon og forståelse av samspillet mellom sted, konstruksjon og gjenstand i praksis, gjennom å besøke de fire lokalitetene der runesteiner i landskapet hadde vernebygg.

Feltundersøkelser er en praksis, og ikke en disiplin. Dette medfører at feltundersøkelser ofte utføres ulikt av ulike faggrupper. Innenfor arkitektur som fagpraksis kan feltundersøkelser være en måte å konfrontere antakelsene og føringene som ligger i arkitektoniske prosjekter. En undersøkelse av vernebyggene etter oppføring vil kunne avdekke både utfordringer og løsninger som ikke fremkommer av kommunens bestilling, arkitektens tegninger, eller entreprenørens beskrivelse. Ved å observere mindre enheter kan man også avdekke informasjon om mer generelle sammenhenger.¹¹⁶

Undersøkelsen bygger på egen faglig forankring, og støtter seg på en metodikk som beskrevet av Mary-Catherine E. Garden i "The Heritagescape: Looking at heritage sites," i *Heritage studies : methods and approaches*¹¹⁷, der de ulike lagene av spor vi finner i kulturarvslandskapet¹¹⁸ registreres, gjennom å ta utgangspunkt i *avgrensninger, sammenhenger og synlighet*. Denne metodikken er utviklet videre og kombinert med praksis for feltundersøkelse i arkitekturen. Feltundersøkelse og arkitektur kan være to sider av samme sak, der stedet man arbeider med både er et fysisk og immaterielt sted. Det fysiske stedet besøkes både gjennom befaring og gjennom digitale hjelpemidler og kartverk.

For å kunne gjøre effektive registreringer i felt, er det utarbeidet et enkelt skjema for feltregistrering. Skjemaet er vedlagt i sin helhet som vedlegg C.

3.3.2 Geografisk avgrensning

Feltundersøkelsen tok utgangspunkt i det området det befant seg runesteiner med vernebygg, samtidig som det ble medtatt ytterpunktene steiner uten vern, og steiner med musealt vern (senere reise). I tillegg ble det lagt inn noe for stopp langs ruta ved eventuelle andre punkter av interesse.

---

¹¹⁶ Tove Thagaard, *Systematikk og innlevelse : en innføring i kvalitative metoder*, 5. utg. utg. (Bergen: Fagbokforl., 2018), 70.

¹¹⁷ Garden, "The Heritagescape: Looking at heritage sites."

¹¹⁸ Egen oversettelse av Heritagescape.

De fem runesteinene som det var forhåndsplanlagt å besøke var Stedjesteinen, ved Stedje kirke og Amlasteinen i Kaupanger (begge i Sogndal kommune) runesteinen i Vang, Vang kommune, Einangsteinen på Gardbergfeltet i Vestre Slidre i Valdres, samt Haugsetsteinen i Østre Toten. Under reisen ble følgende lokaliteter også besøk: Milesteinen (med vernebygg) ved Kongeveien, Øye, Vang kommune, Runesteinen ved Høre stavkirke, Vang kommune, Bautasteinen ved Mariendal, og Helleristningene (med vernebygg) ved Stein, begge i Ringsaker kommune. Kun de fem forhåndsplanlagte stedene er valgt å undersøke videre. De øvrige er valgt bort, da de ved besøk viste seg å falle utenfor oppgavens avgrensning: Runesteinen ved Høre kirke er av nyere dato og bautasteinen ved Mariendal har ikke runeinnskripsjoner. Helleristningene ved Stein og milesteinen ved Kongeveien har begge vernestrukturer som beskytter mot vær og vind, men som type gjenstand faller de utenfor oppgavens avgrensning, og til tross for likhetstrekk hva gjelder fysisk konstruksjon vil de ha et annet utgangspunkt både med tanke på overordnede føringer, strategier og planer. De vil også ha en annen kulturhistorisk bakgrunn, og en annen forutsetning for tilknytning til både kulturmiljø og landskap. Utstillingene «Arv» og «Vikigr» ved Kulturhistorisk museum i Oslo, samt NTNU Vitenskapsmuseets middelalderutstilling i Suhmhuset og utstillingen «Midt-Norges forhistorie» ble besøkt som en del av feltundersøkelsen. Dette ble gjort for å undersøke hvor mange av steinene registrert som oppbevart hos museet som var utstilt.

I tidlig fase var tanken å gjennomføre en mer omfattende feltundersøkelse, men på grunn av rammebetingelser for oppgaven lot det seg ikke gjennomføre.

3.3.3 Dokumentasjonsmetodikk

Feltarbeidet benytter en utprøvende metode, ved utarbeidelse av en mal for registrering i forkant av feltundersøkelsen. Malen bygger på en både praksisorientert og teoretisk tilnærming til feltundersøkelsen. Det ble valgt en beskrivende/fortellende observasjonsmåte, der tanker og innskytelser ble notert fortløpende, og samtidig ble registreringsskjemaets stikkordliste benyttet som en sjekklister for å sikre at fremgangsmåten ble tilnærmet den samme på hvert sted.¹¹⁹ Et for presist skjema vil kunne medføre for stort fokus på å fylle inn feltene, og for lite fokus på å observere det som ikke på forhånd var vurdert som relevant. Det ble derfor valgt en beskrivende/fortellende observasjonsmåte, Innlesning av tanker og

---

¹¹⁹ Ranjit Kumar, *Research methodology : a step-by-step guide for beginners*, 2nd utg. (London: SAGE, 2005), 121.

vurderinger på telefon med tale-til-tekst-funksjon ble benyttet for å redusere tid benyttet på å se ned i skjemaet og skrive.

Den første introduksjonen til hvert sted var å ankomme som «den intetanende turist», slik kan man registrere om man ledes fremt til stedet ved hjelp av merking, skilt og andre hjelpemidler, eller om man må legge inn en stor innsats selv.

Både fotografi og tegning ble benyttet som registreringsmetode under feltundersøkelsen. Det ble valgt å ikke ha en fleksibel tilnærming til både observasjon og registrering under feltundersøkelsen, slik at det kunne gjøres en individuell vurdering og utvelgelse på hvert sted, Ved bruk av tegning som dokumentasjon er det kjent at det ved hvert pennestrøk tas en avgjørelse om hva som utelukkes og hva som medtas. Den samme utvelgelsen gjøres ved et fotografi, der seleksjonen av motiv og utsnitt aldri er nøytral.

3.3.4 utfordringer ved metode

Feltundersøkelsen ble utført tidlig i arbeidet med masteroppgaven. Alle metoder inneholder et element av seleksjon. En svakhet ved metoden er dermed at spørsmål som senere dukker opp, ikke nødvendigvis ville kunne besvares med dokumentasjon fra feltundersøkelsen. En annen utfordring er utfordringen med å ikke bli for påvirket av hvordan feltundersøkelser blir utført i en arbeidssituasjon, der det kan være lite rom for konkrete teoretiske drøftinger og ofte svært presise oppdragsbeskrivelser, som kan være styrende for hvilke begrensninger og muligheter og sammenhenger man finner ved et sted.

Feltundersøkelsen var gjennomført med en begrenset tidsplan, med kun en time på hver stopp. Observasjoner av aktiviteter og antatt bruk ble derfor gjort ut fra stedes premisser. Stoppenes lengde, samt gjennomføring utenfor høysesong for turister er faktorer som tilsier at det ikke vil foreligge et godt nok materiale etter feltundersøkelsen til å kunne gi vurderinger av bruk ut fra observasjon av og samtale med besøkende. Dette er derfor en metodikk som er valgt bort.

Heritagescape som metodikk for casestudie er en tidkrevende metodikk, og egner seg ikke nødvendigvis til raske nedtegnelser i felt. Metodikken er ikke en ren feltmetodikk, men en måte å åpne undersøkelse av et kulturmiljø der ikke-målbare faktorer som observeres medtas. Å avgrense omfang kan være utfordrende. Det samme kan sies om å registrere det man ikke ser: For å kunne gjøre dette må man ha et solid kunnskapsgrunnlag om både historiske og kulturelle lag i tilknytning til plassen. Særlig lokale immaterielle spor og lang vil være nesten tilnærmet umulig å avdekke gjennom en kort befarings og et skrivebordsstudie. Spor dannes også gjennom kulturell praksis, ikke bare spesielle hendelser, men også

dagligdagse aktiviteter og vaner.¹²⁰ For å få tilgang til meninger, holdninger og tolkninger og fortellinger knyttet til et sted vil kvalitative metoder som intervjuer, samtaler og deltakelse være gode hjelpemidler. Det vil derfor kunne argumenteres med at metodikken, om dens fulle potensial skal kunne utnyttes, kan være for omfattende til å kun utgjøre kun en mindre del av en oppgave.

3.4 Sekundærkilder

3.4.1 Arkivsøk og offentlige dokumenter

Arkiv- og billesøk er i denne oppgaven benyttet som supplerende dokumentasjon. Arkivdokumenter av interesse er hentet ved ulike metoder. Enkelte dokumenter er bestilt direkte gjennom *eInnsyn*, en søketjeneste for dokumentasjon i offentlig sektor.¹²¹ Søk er her gjort i hovedsak som fritekstsøk. Det ble søkt på gjort søk på runesteinene i hhv. Stedje, Vang, Einang og Toten, med fritekstsøkt på «rune», «runestein», gårds- og bruksnummer og stedsnavn. Søket ga svært få relevante treff, men enkelte saksdokumenter knyttet til dialog rundt det nye vernebygget på Stedje ble hentet ut. Dokumenter tilhørende Riksantikvarens arkiv ble raskt oversendt. Vestland fylkeskommune, Innlandet fylkeskommune og Viken fylkeskommune og Agder fylkeskommune ble kontaktet direkte. Av museene ble Kulturhistorisk museum i Oslo kontaktet vedrørende referanser til arkivmateriale funnet i Askeladden, en Einangsteinen/Garbergfeltet var av de få lokalitetene oppført i databasen. med en utførlig kilde- og dokumentasjonslister. Arkivmaterialet ble digitalisert og oversendt på epost. Vestland fylkeskommune ga ikke tilbakemelding på henvendelsene. Innlandet fylkeskommune (arkiv) fant ingen dokumentasjon, og viste til henholdsvis Vang kommune og Valdresmusea da de selv ikke arkiverte nyere materiale fra de siste 20-25 årene, til tross for at både Vang og Einang har hatt vernebygg i svært mange år. Henvendelsen ble også besvart i en lukket epost som ikke kunne besvares. Da oppgaven ikke er en ren arkivoppgave, og avgrenset i tid, ble det vurdert at innsamlet arkivmateriale var tilstrekkelig.

Kommunale kulturminneplaner er søkt opp på den enkelte kommunes nettside. Slike planer varierer stort fra kommune til kommune, og kan variere fra beskrivende og informative dokumenter uten særlig juridisk binding, til dokumenter som beskriver strenge vernestrategier gjennomført som juridiske virkemiddel i bestemmelser og i kart.

---

¹²⁰ Anderson, *Understanding cultural geography : places and traces*, 218.

¹²¹ <https://einnsyn.no/sok?f=ce01f832-92f6-4be1-8e5d-9e3318240653>

Det er i oppgaven i hovedsak benyttet fotografier jeg har tatt selv. Det dukket i løpet av registreringsfasen opp informasjon rundt alternativ bevaring av runesteiner i Agder. Agder fylkeskommune ble derfor kontaktet for vedrørende dette, og bildedokumentasjon med tillatelse til bruk ble oversendt.

3.4.2 Utfordringer ved metode

De digitale løsningene for innsyn i fylkeskommunene fungerer best for dokumenter av nyere dato. For informasjon og svar på innledende spørsmål ga det best resultater å kontakte ansatte i fylkeskommunene direkte. Henvendelser til postmottak har svært lang behandlingstid.

Ansvar for arkiv og kilder har blitt overført mellom ulike aktører i forvaltningen i flere omganger, sist med regionsreformen i 2020 og museumsreformen i 2021. Overføring av ansvar medfører ikke alltid overføring av arkiv. Det medfører at ved arkivsøk må gjerne flere deler av forvaltningen kontaktes for å avklare om de relevante dokumentene ligger i et kommunalt arkiv, et lokalt museumsarkiv, et fylkesarkiv, universitetsmuseenes arkiver eller i Riksantikvarens arkiv. I tillegg kan det være gjort andre endringer i eierskap over gjenstander, og det kan foreligge lokale avtaler. I saker som berører runesteiner som ikke er magasinert eller utstilt hos universitetsmuseene, er så og si alle statlige aktører involvert ved saksbehandling. Grad av involvering varierer både fra år til år, og fra landsdel til landsdel, i en tidsperiode som spenner fra slutten av 1800-tallet og helt fremt til i dag. Dette kan gjøre arkivsøk svært omfattende og tidkrevende.

3.5 Refleksjon rundt teori

Oppgavens teorikapittel tar for seg sentrale og tverrfaglige temaer som er relevante for drøftingen og analysen i oppgaven. Kulturminneforvaltningen er tverrfaglig, noe som resulterer i en stor bredde i teoretisk grunnlag. Det må derfor foretas en avgrensning og et utvalg også i valg av litteratur og teoretisk tilnærming. Oppgaven søker å trekke inn teoretisk grunnlag med røtter i flere fagdisipliner. Denne tilnærmingen medfører et stort og bredt teoretisk grunnlag og det kan derfor være en utfordring å ta steget ut av det generelle og komme tett nok på temaene som drøftes.

3.6 Generell metodekritikk

I dette konkrete prosjektet har det vært benyttet analysemetode for analyse på to ulike nivåer: et overordnet nivå og et detaljert nivå. All metode innebærer seleksjon og avgrensning, og dette har vært en stor utfordring i dette prosjektet.

Tabelloversikten av runesteiner i Norge var en tidkrevende registrering, der det er en reell fare for at de opplysningene man får kun bekrefter det man allerede vet. Et stort arbeid ble nedlagt i registreringen, og det ble avdekket svært få runesteiner med vernebygg. En ideell metode ville vært å besøke de runesteinene som står utendørs, men dette var ikke gjennomførbart i praksis i dette prosjektet.

Feltundersøkelsen baserte seg på en utprøvende metodikk. Denne metodikken kunne med fordel vært testet på andre kulturmiljøer i forkant, slik at metodikken var bedre innarbeidet, og skjemaet bedre tilpasset observasjonene i felt.

Mer tid på hvert sted, og besøk/registrering på andre tidspunkt ville kunne gitt andre resultater under registreringen, og åpnet for flere måter å drøfte problemstillingen på. En deltakende observasjon ville også kunne gitt interessante resultater.

Det er ikke mulig å objektivt studere verden fra utsiden og få et universelt og detaljert bilde som resultat. Vårt forhold til våre omgivelser, tilknytning til steder og kulturer, vil i svært stor grad påvirke både valg av metodikk og kvaliteten på resultatene vi får, og det er viktig å være klar over at man alltid er tilknyttet den verden man studerer. Resultatet av dette er at vi får et resultat som kun ett av mange. Samtidig kan man ved å undersøke et sted selv etterlate seg spor, eller tillegge stedet betydning det ikke hadde tidligere.¹²²

3.7 Oppsummering

En rekke kilder er benyttet i oppgaven, grunnet en bred innfallsvinkel til problemstillinger. Det er både gjort et bredt registreringsarbeid knyttet til databaser/samlinger og deres innhold, og en analyse av en faktisk situasjon basert på en metodikk for registrering av kulturarvslandskap som er videreutviklet med egne erfaringer. Å benytte flere analysemetoder med ulik innfallsvinkel til tema, har åpnet for innsikt og forståelse på flere nivåer, der teori, metodeteori og egen observasjon og analyse kombineres for å drøfte tematikken rundt runesteiner med utgangspunkt i både teori og praksis.

---

¹²² Anderson, *Understanding cultural geography : places and traces*, 215-16.

4 Analyse av runesteiner i Norge

4.1 Innledning

I dette kapittelet presenteres og analyseres det innsamlede materialet. Kapittelet innledes med å redegjøre for datagrunnlag og kilder. Utfordringer støtt på underveis i arbeidet med datainnhenting som har innvirkning på resultatet redegjøres for. Analyseresultatene oppsummeres deretter tematisk.

Alle treff på runesteiner i Norge som faller innenfor den innledende avgrensningen ble under arbeidet registrert i én tabelloversikt. Denne tabellen er splittet opp i seks undertabeller, som er presentert hver for seg. Disse er vedlagt i sin helhet som vedlegg B 1-6. Det er totalt registrert 157 runesteiner. Tapte stein, teglstein eller annen menneskeskapt stein, stein med ristninger fra nyere tid, rene billedsteiner, bruksgjenstander og svært små fragmenter faller utenfor avgrensningen og er ikke medtatt i tabellen.

4.2 Datagrunnlag for analyse

4.2.1 Datagrunnlag og kilder

Runor er en søketjeneste og en digital forskningsplattform hos det svenske Riksantikvarieämbetet i Sverige. Plattformen har samlet inn og tilgjengeliggjort runetekster fra ulike institusjoner og samlinger, på tvers av landegrenser. Det er mer enn 7000 innskripsjoner registrert i Runor. Man kan søke gjennom fritekstsøk, eller avgrense søket etter utvalgte egenskaper.¹²³

Askeladden er Riksantikvarens database for kulturminner og kulturmiljøer, både vernede, fredete og vurdert verneverdige. Askeladden er ikke en komplett database, og mange av dataene er innsamlet for lenge siden.¹²⁴ Askeladden kan ikke benyttes uten tilgang/innlogging. Det er ansatte innen kulturminneforvaltningen, samt konsulenter, forskere og studenter som benytter og kan få tilgang til Askeladden. Det ble søkt om, og innvilget innsynstilgang til Askeladden for databasesøk. Det er mulig med både fritekstsøk og avansert

---

¹²³ Riksantikvarieämbetet, "Runor," Riksantikvarieämbetet, u. å. , hentet 25.10, 2023, <https://www.raa.se/hitta-information/runor/>.

¹²⁴ Riksantikvaren, "Hva inneholder Askeladden? ," u. å., hentet 25.10, 2023, https://dokumentasjon.ra.no/askeladden Brukerveiledning/hva_inneholder_askeladden.html.

søk basert på et svært bredt utvalg kriterier i Askeladden.¹²⁵ Kulturminnesøk er en mer brukervennlig og åpen tjeneste (fritekstsøk med kart) for alle kulturminneinteresserte. Tjenesten krever ingen innlogging, som baserer seg på data fra Askeladden.¹²⁶

UniMus¹²⁷ er et samarbeidstiltak mellom fem universitetsmuseer: Norges arktiske universitetsmuseum (UMAK), NTNU Vitenskapsmuseet (VM), Universitetsmuseet i Bergen (UM), Arkeologisk museum ved Universitetet i Stavanger (AM) og Kulturhistorisk museum ved Universitetet i Oslo (KHM). Formålet er å sikre drift og vedlikehold i en treårsperiode (2021-2024) av felles samlingsforvaltningsdatabaser.¹²⁸ Gjennom Unimusportalen kan man gjennom et fritekstsøk åpent søke etter objekter i universitetenes kulturhistoriske samlinger.¹²⁹

Bøkene NIyR og NIæR er benyttet som supplerende litteratur der informasjon ikke er funnet i øvrige databaser, samt som kontrollerende litteratur, for å sikre at alle runesteiner registrert er medtatt. Samtidig er informasjonen i bøkene av eldre dato, og ingen av bøkene inneholder funn fra de siste 30 årene. Det har derfor vært nødvendig å benytte generelle nettsøk for å kontrollere enkelte opplysninger om lokalitet, eller for å kunne registrere opplysninger om nyere funn.

På den enkelte kommunes nettside er det for runesteinene som ikke er musealt oppbevart gjort et raskt søk i kommunens kulturminneplan dersom denne foreligger, for å registrere grad av vern i dag.

I registreringsarbeidet ble det avdekket at kildene inneholdt flere variabler og usikkerheter. Gjennomgående var det stor variasjon i informasjon på hvert treff. Enkelte objekter var godt utfylt, andre ikke. Den største variabelen var navn på gjenstand og type gjenstand. Utfordringene ved å knytte rett objekt i Unimus til rett innskrripsjon i Runor og rett lokalitet i Askeladden gjorde det nødvendig å benytte de publiserte verkene som kontrolldokumenter, da disse var de eneste med tilnærmet komplett informasjon på sted, gjenstand, form og dimensjoner.

---

¹²⁵ Riksantikvaren, "For hvem?," u. å., hentet 25.10, 2023, https://dokumentasjon.ra.no/askeladden_brukerveiledning/for_hvem.html.

¹²⁶ Riksantikvaren, "Kulturminnesøk," u. å., hentet 30.09, 2023, <https://www.kulturminnesok.no/>.

¹²⁷ Omtales som både UniMus og Unimus på egne nettsider. Unimus benyttes som navn videre i denne oppgaven.

¹²⁸ UniMus, "Om UniMus," u. å., hentet 25.10, 2023, <https://www.unimus.no/unimus-om.html>.

¹²⁹ UniMus, "Velkommen til Unimusportalen," u. å., hentet 25.10, 2023, <https://www.unimus.no/portal/#/>.

4.2 Analyseresultater

4.2.1 Presentasjon av tabell

Tabellen (Vedlegg B 1-6) inneholder en liste over alle runesteiner med innskripsjoner fra før-reformatorisk tid. Lista er organisert alfabetisk etter runesteinens navn og etter fylke.¹³⁰ Den samme runesteinen kan ha flere navn, og flere stavemåter. Det er tatt utgangspunkt i navnene oppgitt i NIyR/NIæR, og der en mer moderne stavemåte foreligger, er denne valgt. Enkelte steiner er i dag kjent med andre/flere navn. Oversikten er alfabetisk sortert etter navn.

Tabellen inneholder direktekoblinger¹³¹ til alle treff i de digitale databasene og samlingene, der informasjon hentet fra en database er markert med en (D) samt databasens nummer. Informasjon hentet fra NIæR eller NIyR er markert med henholdsvis (Y) og (E) samt nummer etter bokbind. Nettsteder er oppgitt med (N) og andre kilder er markert med en (A). Komplette nøkkel samt kildeliste tilhørende tabellene er vedlagt som vedlegg B.

Treff i Runor oppgis med standard nummerering etter innskripsjon,¹³² og informasjon hentet her er kildeført med D1 i tabellen. Treff i Askeladden oppgis med kulturminnets id (KulturminneId) og direktelenket til Kulturminnesøk, mens museumsnummer er oppgitt ved treff i Unimus. Dersom runesteinen er omtalt i NIæR eller NIyR, er også dette oppgitt. Der disse kildene ikke har gitt tilstrekkelig informasjon, er det foretatt nettsøk,

Videre er runesteinens funnsted, opprinnelig plassering og nåværende plassering ført opp. Som hovedregel er kommunenavn¹³³ kun oppført under «funnsted» slik at funn med samme stedsnavn, men ulik geografisk plassering kan holdes adskilt. Type funnsted er registrert i en separat tabell, se kapittel 5 og vedleggsgruppe B.

En enkel oversikt over innristningens datering er medtatt. Dette er kun medtatt som referanseinformasjon, der runesteinen ut fra dette kan plasseres i en overordnet historisk kontekst.¹³⁴ Det er også medtatt en egen kategori for når runesteinen er registrert og/ eller funnet.¹³⁵

---

¹³⁰ Fylkesinndeling per 1.11.2023

¹³¹ Den digitale versjonen av tabellen. Dette er ikke mulig å medta i en trykket versjon.

¹³² Standard nummerering er vanligvis fra NIyR og NIæR.

¹³³ Kommunenavn per 01.11.2023.

¹³⁴ Datering av runeinnskrifter er komplisert, og de dateres enten ved relativ kronologi eller absolutt kronologi. Begge metoder krever en høy grad av innsikt i, og kunnskap om runer. Eksempelvis enes ikke kunsthistorikere og språkhistorikere om dateringen av Vangsteinen. Datering av runesteiner er ikke en del av denne oppgaven.

¹³⁵ Kategori funnet/registrert er en forenklet oversikt. Detaljerte opplysninger om de tidligste registreringer samt funnmstendigheter er gitt i NIæR og NIyR, og kun utvalgte opplysninger er lagt inn i tabellen. Kategorien er likevel medtatt da tidspunkt for funn/registrering vil kunne gi informasjon om vern, basert på tidens gjeldende verneteori og praksis.

I underkategorien *Generell informasjon* er det opplyst om hvilken type gjenstand runesteinen er omtalt som, type bergart¹³⁶ og et generelt felt med notater, der blant annet runesteinens hovedmål er lagt inn. Resultatene av type stein/navn, steinens form og størrelse er registrert i separat tabell, se vedlegg B.

Avslutningsvis er det lagt inn en kategori for vern. Her er det oppgitt type vern, samt opplysninger om runesteinen er nevnt i gjeldende kommuneplan for kulturminner.¹³⁷

4.2.2 Kilder – Tabell B1

Treff i kilder er oppgitt i tabell B1. Et funn som fremgår av tabellen er at runesteiner med nyere funndato, eller plassert *in situ*, ofte er dårlig dokumentert. Dersom runesteinene er funnet etter 60-tallet, er de ikke omtalt i de trykte kildene (med unntak av Bryggen i Bergen), innskripsjonene er ofte ikke registrert i Runor (som henter mye av sitt kildegrunnlag fra NIyR og NIæR), og steinene kan være bevart *in situ*, og er dermed ikke registrert i museenes samlinger. Askeladden er en lokalitetsbasert database, der det først og fremst er lokalitet man får treff på – og her kan én lokalitet inneholde mange kulturminner. Disse er ikke nødvendigvis omtalt (eller søkbare) under lokaliteten. Dette gjelder i sær kirkestedene, der runesteiner sjeldent er omtalt. Kirkestedene er likevel lagt inn i tabellen.

Et annet interessant funn er at det i Askeladden gis treff på runesteinslokalteter uten runestein. Det store flertallet av disse er registreringer gjort langt tilbake i tid og markerer funnsted tilhørende runesteiner som ble fraktet til museum. Disse lokalitetene er ofte navnløse, og har sjeldent referanse til runesteinens museumsnummer, men det er til gjengjeld lagt inn nok generell tekst til at det kan leses ut fra denne hvilken runestein som er omtalt.

4.2.3 Plassering og sted – Tabell B2

Det er gjort en registrering av hvor runesteinene er plassert i dag. Basert på denne registreringen er det satt opp fem overordnede kategorier for plassering, med totalt elleve underkategorier. En runestein kan ha en plassering som inngår i flere av disse kategoriene, eksempelvis er runesteinene på Blindern både registrert i kategori museum – utlånt, og kategori Andre offentlige steder – inne, dekorativ. Registreringen i sin helhet, samt resultatet er samlet i vedlegg B2.

---

¹³⁶ Type bergart er medtatt, da dette kan si noe om forvitningsgrad og være relevant ved kjemisk vask. Dette er ikke temaer som er en del av oppgavens avgrensning, men informasjonen er likevel medtatt for at oversikten skal fremstå komplett.

¹³⁷ Kulturminneplan for kulturminner, temaplan kulturminner. Enkelte planer benytter også begrepet kulturmiljø, og ikke kulturminner.

Runesteinene er registrert som enten plassert på museum, kirkested, offentlig sted eller privat sted.¹³⁸ Musealt oppbevarte steiner inkluderer både runesteiner i utstilling og magasinerte steiner, Runesteiner på kirkesteder omfatter både reiste steiner, kors, og gravsteiner, liksteiner og bygningsstein, plassert ved eller i kirker, kirkegårder, prestegårder eller klostre. Ruiner er også medtatt i denne posten.¹³⁹ Under offentlig sted inngår plassering i park, terreng, og på tun (ikke private). En urban plassering er en samlebetegnelse på plassering av runestein i tettbebygd strøk. Enkelte runesteiner er også utstilt i offentlige bygg. Kategorien privat, med underkategori tun/hage, gjelder runesteiner som tydelig er plassert innenfor et privatisert areal, og som ikke oppleves som offentlig tilgjengelig.¹⁴⁰

Totalt er en svært stor andel av runesteinene oppbevart på museum, 103 steiner er registrert som enten magasinert, utlånt eller utstilt.¹⁴¹ På Vitenskapsmuseet er en svært stor andel av de registrerte runesteinene utstilt, mens på kulturhistorisk museum i Oslo er kun en liten andel runesteiner i utstilling. Dette har sammenheng med at Vikingskiphuset er stengt, og ikke planlagt gjenåpnet før i 2026/27.¹⁴² På kirkesteder, både i og utenfor kirker, klostre og prestegårder, finner vi rundt 16 % av de registrerte steinene, og der litt under halvparten er registrert som innmurt (byggningsstein eller innmurte steiner).¹⁴³ Omtrent like mange steiner som vi finne på kirkesteder kan står på offentlig tilgjengelige plasser. Dette inkluderer også steiner utlånt fra et museum.

Hele 11 runesteiner er registrert som plassert i en privat hage, eller på et privat gårdstun. Også denne kategorien kan inneholde feilkilder, da det ikke er undersøkt faktiske eierskapsforhold til hver enkelt gård.

4.2.4 Generell informasjon og datering – tabell B3 og tabell B4

Tabell B3 og tabell B4 er hovedsakelig referansetabeller benyttet til identifikasjon og sammenlikning. Generell informasjon og en enkel datering av runesteinen er registrert for å

---

¹³⁸ Ukjent sted er lagt inn som egen kolonne i skjemaet.

¹³⁹ En mulig feilkilde er prestegårder – disse er registrert som hovedregel under kategori kirke/kirkested. Prestegårder har i dag ikke alltid tilknytning til hverken kirke eller kirkested. Det er ikke gjort undersøkelser av eieforholdet til hver enkelt prestegård.

¹⁴⁰ Kategori ukjent er medtatt for steiner der nåværende plassering ikke er kjent. Dette er ikke det samme som tapte steiner. Tapte steiner er ikke med i registreringen.

¹⁴¹ Det er ikke undersøkt nøyaktig hvor mange som er utstilt denne høsten. Kun KHM i Oslo og NTNU vitenskapsmuseet er besøkt. Der det ikke er kjent om steinen er magasinert eller utstilt er dette markert med en ? i skjema i vedlegg B. Dette gjelder flertallet av steinene.

¹⁴² Museene skifter ut sine utstillinger. Runesteinene var en del av basisutstillingene ved begge museer. Registreringen gir kun et bilde på dagens situasjon.

¹⁴³ Dette kan både være eldre runesteiner som er gjenbrukt i mur, og runer ristet i tilknytning til oppføringen av kirken.

lette arbeidet med å identifisere steinene. Steinene i Unimusportalen kan ofte ha utelukkende et bilde, eller utelukkende én linje tekst der det oppgis når steinen ankom museet.

Runesteinene i Askeladden kan være registrerte uten tekst i det hele tatt, med kun en geografisk lokalitet, og med varierende registreringskategori og navn. Et eksempel på dette er runesteinen ved Anda, som er registrert med en helt egen kategori i Askeladden, som «heksestein»¹⁴⁴. I Runor oppgis vanligvis både funnsted og nåværende plassering¹⁴⁵, men da Runor gir treff etter innskripsjon, og ikke runestein, kan det være vanskelig å indentifisere hvilken stein som omtales. I Tabell B4 er det også registrert alle de ulike begrepene, eller navnene, runesteinene er gitt i de ulike kildene, samt annen relevant informasjon knyttet til den enkelte runestein.

Av tabell B3 kan man både lese at de aller fleste runesteinene som er musealt oppbevart, ble registrert og innlemmet i samlingen på 1800-tallet og begynnelsen av 1900-tallet. Etter den tid, er det gjerne mindre steiner eller svært ødelagte steiner (fragmenterte) som er fraktet til museet for bevaring. Sammenlikner man tabell B3 med tabell B2, fordeler runesteinene seg på de tre universitetsmuseene i Stavanger, Trondheim og Oslo

4.2.5 Type, form og størrelse – tabell B5

Det ble raskt avdekket at runesteiner er et begrep som favner bredt, samtidig som begrepsbruk i de ulike kildene spriker i svært stor grad. Tabell B5 er et forsøk på å dokumentere dette, og samle de sprikende egenskapene ved runesteiner til et sammenliknbart grunnlag. Tabellen har tre underkategorier: Form (opprinnelig), Type og Størrelse. Her kan man se at det er registrert 77 reiste steiner, men kun 59 med bautaform, der bautaform defineres som høy stein som smalner mot toppen. Samtidig ser vi at det å være liggende ikke er ensbetydende med å være helle, eller likstein. I enkelte kilder er runesteiner oppgitt som «Bautastein med helleform» Runesteinenes større se er også medtatt, slik at vi kan se sammenhenger mellom steinens størrelse og hvordan den er omtalt.

4.2.6 Vern og vernetiltak – Tabell B6

De musealt oppbevarte steinene er i dag løse kulturminner automatisk fredet etter kulturminnelovens §4. Runesteinene på kirkesteder er vernet av samme paragraf, men har i tillegg en vernestatus knyttet til kirkestedet. De middelalderske kirkene, kirkestedene og

---

¹⁴⁴ Se oppføring med KulturminneId 72923 i Askeladden.

¹⁴⁵ Nåværende plassering er ikke oppdatert hverken i forhold til staving av stedsnavn, eller kommuneinndeling per 2023.

gravplassene er automatisk fredet. Bygningsstein (innskripsjoner i vegger) som ikke er på museum, finner vi i middelalderkirkene (og klostre). De reiste steinene som ikke er typiske gravsteiner eller kors, men befinner seg på eller ved kirker, er sjeldent omtalt i kulturminneplaner eller under kirkestedet i Askeladden, men der kirkestedet er vernet omfattes de også av dette vernet.

Ett sted er en runestein også omfattet av en kulturmiljøfredning etter § 20. Dette er en innmurt stein som befinner seg i klosterruinen på Selje i Stad.¹⁴⁶

Kun åtte av de registrerte runesteinene har en form for vernestruktur, og kun fire av disse strukturene kan defineres som vernebygg. Dette er runesteinene på Einang, Stedje, Haugset og Vang. De fire vernebyggene er analysert i kapittel 5. Tre runesteiner vernet ved tildekking på vinterstid, med spesialsyddde poser.¹⁴⁷ Dette gjelder tre frittstående runesteiner i Agder. Agder fylkeskommune opplyser om at posene er forede med ull og vindsperre. Posene skal forhindre mosevekst, lav og beskytte mot frostsprengning. Runeinnskripsjonen er trykket på utsiden av posen. Posene ser ut til å begrense vekst av lav og mose, etter å ha vært i bruk i litt over 10 år.¹⁴⁸

Enkelte runesteiner inngår som et utstilt og dekorativt element i offentlige bygg. Dette gjelder blant annet runesteinene på Blindern og på Rennesøy kulturhus. Disse runesteinene har en form for vern ved at de er oppbevart innendørs, og sikret mot fukt, frostsprengning og vekst av mose og lav.¹⁴⁹ De er også sikret mot skader som følge av kollisjoner eller sammenstøt.

Av runesteinene som ikke befinner seg på museum, er 24 nevnt i kommunenes kulturminneplaner. Kommunene har ikke det overordnede ansvaret for steinene, men de har vanligvis skjøtselsansvar og ansvar for ivaretagelse på det lokale plan (ikke minst ved regulering og byggesak der kulturminner er berørt) Noen kommuneplaner nevner kun runesteinene i en bisetning,¹⁵⁰ andre har mer omfattende beskrivelser.¹⁵¹

---

¹⁴⁶ Se kulturminneId 83760.

¹⁴⁷ Den femte er runesteinen på Hedland i Sola. Denne steinen står i et spesialkonstruert stativ.

¹⁴⁸ Personlig kommunikasjon. Ann Monica Bueklev (Rådgiver, Seksjon for arkeologi, Agder fylkeskommune) epostkorrespondanse, 02.10.2023

¹⁴⁹ Det har i tillegg mange år stått en runestein boltet fast ved inngangspartiet til Sandnes rådhus. Dette bygget er i dag solgt, og hvor steinen står i dag er ukjent. Den er dermed registrert som fortsatt plassert ved Sandnes rådhus.

¹⁵⁰ Se for eksempel Temaplan for kulturminne i Vang. Vedtatt 05.12.2018.

<https://www.vang.kommune.no/tenester/utdanning-og-kultur/kultur/kulturminneplan-for-vang/>

¹⁵¹ Se for eksempel Kulturminneplan for Gloppen kommune, for presentasjon av Runesteinen på Anda som et godt eksempel. Planen er integrert i en kartløsning, der kulturminnene er dokumentert med fotografi, tekst, opplysninger om vernestatus, tilstand og potensiale, samt koordinatfestet lokalitet på kart.

Avslutningsvis er det registrert at 22 runesteiner står utendørs uten noen form for fysiske vernetiltak.

4.4 Oppsummering

Analysen viser at det er stor variasjon i registrering og plassering av runesteiner. Det foreligger ikke et oppdatert digitalt register der alle runesteiner frem til reformasjonen er både registrert, dokumentert og tillagt opplysninger rundt dagens status. 2/3 av de registrerte runesteinene befinner seg på museum, og en stor andel er magasinert. Museene som har runesteiner i sine samlinger er i all hovedsak de tre universitetsmuseene i Oslo, Trondheim og Stavanger. Runesteinene er ikke nylig hentet til museene, men ble innlemmet i samlingene på 1800- og tidlig 1900- tall. Dette var da et aktivt arbeid, og flere av steinene ble hentet ut i fragmenter da mange var gjenbrukt i ulike bygningsdeler på gårder rundt omkring i landet. Senere funn er både gjort i forbindelse med dyrking, men også i forbindelse med planlagte arkeologiske registreringer.

Et relativt høyt antall av runesteinene som ikke er på museum, befinner seg på, ved eller i kirker og kirkesteder. Dette er ikke en enhetlig gruppe stein hva kommer til hverken form, type eller plassering, men kirkestedene har gjerne som fellestrekk at de er middelalderkirker. I tillegg står flere steiner på sin opprinnelige, eller tilnærmet opprinnelige plassering. Dette gjelder særlig de større kampesteinene, men også noen få steiner med bautaform. Andre steiner er returnert til antatt funnsted og reist som et monument.

Runesteinene er automatisk fredet etter kulturminneloven, men flere av dem inngår i større kulturmiljø, som for eksempel middelalderens kirkesteder, som også er automatisk fredet. De kan ha flere lag med vern. Da kommunene er ansvarlige for skjøtsel og ivaretagelse på det lokale plan, er det interessant å observere at det er stor variasjon i innhold og type omtale steinene er gitt i gjeldende temaplaner/kommunedelplaner for kulturminner.

Kun åtte runesteiner er oppgitt å ha en form for vernestruktur, og fire av disse har vernebygg. Dette er runesteinene på Stedje, Vang, Einang og Haugset. Vangsteinen og Einangsteinen har hatt vernebygg i over 100 år, mens Haugsetsteinen fikk vernebygg antakeligvis for rundt 50 år siden, og årsaken til vernebygget er ikke oppgitt i noen kilder. Stedjesteinen fikk vernebygg 2012 etter skade fra brøytearbeid.

5 Runesteiner med vernebygg

5.1 Innledning

Dette kapitlet presenterer resultatet av feltundersøkelsen der fire runesteiner med former for vernebygg ble besøkt. Disse presenteres hver for seg, og analyseres tematisk etter kategoriene. vernestruktur, grenser/avgrensninger, sammenhenger og synligheter.

Under analysen av runesteiner i Norge ble det avdekket at det kun var fire runesteiner med vernestrukturer som faller innenfor kategorien vernebygg. Det er gjennomført en feltundersøkelse der disse fire runesteinene er besøkt. Formålet med feltundersøkelsen er å undersøke hvordan de vernebyggene som allerede er bygget oppleves og fungerer i praksis i sammenheng med sted/landskap. Resultatet av feltundersøkelsen presenteres i dette kapitlet. De fire stedene som ble besøkt i september 2023 var Stedjesteinen i Sogndal kommune, Vangsteinen i Vang kommune, Einangsteinen i Vestre Slidre kommune og Haugsetsteinen i Østre Toten kommune.

Fotodokumentasjon tilhørende dette kapitlet ligger som vedlegg D 1-4.

Figur 1: Illustrasjon som viser undersøkelsesobjektene geografiske plassering.

5.2 Stedjesteinen

Figur 2: Stedjesteinen: Oversikt, opparbeidet plass

5.2.1 Introduksjon

Stedjesteinen er en i underkant av 2 meter høy stein av gneis fra 1100-tallet plassert øst for Stedje kirke i Sogndal kommune, Vestland fylke. Runesteinen har KulturminneId 60593¹⁵² Steinen er plassert i enden av en parkeringsplass, på toppen av en bratt skråning med utsikt over Sogndalsfjora og fjorden. Steinen har tidligere hatt flere plasseringer. Området karakteriseres av boliger og ny bebyggelse (barnehage). Etter at steinen ble skadet ved

---

¹⁵² Askeladden

brøyting i 2012 ble det besluttet at den skulle vernes med vernebygg.¹⁵³ Steinen er i dag plassert i et lite vernebygg (monter) i stål og glass med et skiferlagt område rundt.

Figur 3: Kartutsnitt, Stedjesteinen. Norge i Bilder. <https://www.norgebilder.no/>, hentet 05.11.23

5.2.2 Vernestruktur og arkitektur

Stedjesteien står i et vernebygg med sterke likhetstrekk til et musealt monter. Selve konstruksjonen er av glass og grålakkert stål, med et beslått tak og støpt sokkel. Konstruksjonen står på en liten, asymmetrisk hellelagt plass, avgrenset av standard kantstein i granitt. Plassen er ellers umøblert, med unntak av en tilflyttet benk, og et informasjonsskilt står utenfor selve plassen i vegkanten. Den lille plassen er universelt utformet og tilgjengelig, uten større kanter eller trinn, og det er mulig å komme seg helt på siden av monteret også om man sitter i rullestol. Skiltet er derimot svært enkelt, og har ingen tilpasning for hverken svaksynte eller andre grupper med behov for tilrettelegging. Det er mulig å kjøre helt fram til den hellelagte plassen.

Plassen er et utkikkspunkt, men det er ikke tilrettelagt for annen type bruk, enn stående observasjon av stein (og eventuelt utsikt). Dette kommer særlig tydelig frem med plassering av benk som ikke hører hjemme på plassen. Benken er plassert av noen som har ønsket å sitte

¹⁵³ Kjell Arvid Stølen, "No skal den verdifulle runesteinen i Sogndal få glasoverbygg som vern," (2014). <https://www.nrk.no/vestland/runesteinen-far-glasoverbygg-1.11900425>.

og se på utsikten. Plassen er liten, men det åpne arealet foran plassen er stor nok til at også større grupper kan besøke stedet.

Arkitektonisk fremstår vernebygget konstruktivt solid, og samtidig avdempet og fargesatt tilpasset omgivelsene. Uheldigvis medfører fargebruken at også steinen inni forsvinner visuelt mot bakgrunnsfargen. Overganger er presise i glassveggene, og mindre presise i bakvegg. Det er tydelig at denne siden ikke er gitt mye oppmerksomhet. Vernebyggets solide fremtoning kan ha sammenheng med at det er satt opp som resultat av mekanisk skade forårsaket av brøyting.

Konstruksjonen er en (antatt) prefabrikkert stålkonstruksjon, som ikke er montert på stedet. Konstruksjonen er lakkert i standard RAL. Taket er også i stål, og beslått med plater i lakkert i samme farge som den bærende konstruksjonen. De tre veggene i fronten av monteret er glassvegger, skjøtet sammen i hjørnene med synlige bolter/skruer. Bakveggen er i stål, med en solid ståldør som skal gi tilgang til steinen for vedlikehold og studier, Baksiden har skader fra hærverk på både dør og ventilasjonsrister. Fundamentet er støp under skiferhellene. Hellene er også inni monteret. Det er en svært smal kant mellom stålkant for innfesting av glassvegg og heller. Sammenføyningene i konstruksjonen er synlige, og grove skruer/bolter mot bakvegg. De to fremre hjørnene har ikke skruer. Mot takkonstruksjon er innfesting av glass skjult bak beslag.

Det er tilgang til steinen både gjennom bakdør i monteret, og ved å heise opp hele monteret (det er kroker på toppen av taket). Denne tilgangen er ikke for besøkende.

Teknisk tilrettelegging er av stedet svært enkelt. Bygget er naturlig ventilert gjennom fire ventilasjonsluker i bakveggen. Hverken utluftning eller fukttransport ut av monteret fungerer tilfredsstillende, da det observeres mye mosevekst inne i monteret

5.2.3 Grenser, sammenhenger og synlighet

Av synlige grenser er det overgangen i dekke som trer tydeligst frem. Plassen ligger som en forlengelse av asfaltert kjørevei og parkeringsplass. Det nye dekket av oppdalskifer markerer en overgang fra vei til monument, og monumentet avgrenses tydelig med kantstein.

Informasjonsskiltet fremstår feilplassert – og det kan være fordi det står godt på utsiden av den skiferlagte plassen. Den neste visuelle avgrensningen er skjøtselen rett på utsiden av skiferdekket. Her er det kortklipt gress, stauder og hekk. Denne avgrensningen viser at det ligger en intensjon bak skjøtselen rundt kulturminnet. Et annet element i dette området er benker som er plassert i kanten av kjøreveien. Disse er antakeligvis plassert før vernebygget ble satt opp. Benkene er både sittebenker og barrierer som sikrer mot er vendt mot utsikten.

Plassen fremstår avslutningsvis som helt åpen, her er det ingen synlige sperrer eller grenser som holder folk unna. Fraværet av en slik avgrensning gjør plassen åpen og inviterende.

Bruk av glass i vernebygget bidrar til å viske ut grensene mellom vernebygg og landskap, da det omkringliggende landskapet speiles i glasset, slik at både glass og runestein blir tilnærmet usynlig. Denne effekten forsterkes på kveldstid, når lysene fra hele åsen på den andre siden av Sogndalsfjøra speiles, og mørket rundt visker ut resten av konstruksjonen. Samtidig skaper glasset en tydelig grense, der steinen er utilgjengelig. Denne avgrensningen forteller at det som befinner seg bak glasset har en verdi. Samtidig begrenser og utilgjengeliggjør glasset runesteinen, som nå utelukkende kan observeres fra utsiden i en gitt avstand. Kulturminnet kan sees, men ikke røres.

Innenfor avgrensingen som skapes av skiferhellene, er det en estetisk sammenheng, bestående av nøytralt fargesatte elementer, der bygget hverken fremheves eller skjules. Informasjonsskiltet fremstår derimot som utenfor sammenheng gjennom både fargebruk, materialbruk og plassering. Utover at teksten beskriver runesteinen, virker skiltet løsrevet, og som en selvstendig gjenstand.

Den lille plassen med runesteinen fremstår estetisk også som en del av et større landskapsbilde, understreket av en nøytral farge- og materialbruk og lite i øyenfallende konstruksjon, der utsynet fra plassen, og landskapet rundt, får en minst like fremtredende rolle som runesteinen. Dette understrekes ytterligere ved den noe innklemte røde sittebenken som er flytte tinn på plassen. Den vender bort fra runesteinen og mot utsikten i nord. Runesteinen og vernebygget blir redusert til et begrensende objekt som er i veien for både tilgang til sitteplass og opplevelsen av utsikten.

I tillegg til at den lille plassen er lite synlig i seg selv, er det også ingen merking, henvisning eller andre tiltak som kan lede forbipasserende eller turister til stedet. Skilt i nærområdet viser kun til Stedje kirke, campingplass og turløyper. Til tross for at vernebygget står på et utkikkspunkt, glir det inn i landskapet og blir tilnærmet usynlig også sett fra Sogndalsfjøra.

Plasseringen er også i seg selv ganske lite synlig sett fra sør, stedet ligger noe til høyre for kirken og barnehagens parkeringsplass, skjult bak både parkerte biler og avfallsplass. Vernebyggets nærmeste omgivelser gir nærmest inntrykk av at steinen er lite prioritert, og plassert i en bakgate, mens utsikten bak monteret tilsier det motsatte. Vegetasjon i skråningen er skjøttet, og grad av utvendig skjøtsel tilsier at stedet er prioritert på lokalt nivå, til tross for at selve bygget er vedlikeholdt og skjøttet.

5.3 Vangsteinen

Figur 4: Vangsteinen. Omgivelsesfotografi. Sett mot nord/Vangsmjøsi. Vang kirke i til venstre,

5.3.1 Introduksjon

Vangsteinen er en rikt ornamentert runestein i ringeriksstil fra første halvdel av 1100-tallet som i dag står utenfor Vang kirke, tett på veien E16 som går gjennom Vang sentrum. Runesteinen har kulturminneId 31725-1¹⁵⁴ Steinen har tidligere stått utenfor Vang stavkirke, og kan ha vært den ene halvdel av en portal i stein.¹⁵⁵ Vangsteinen har hatt stått i flere ulike vernebygg opp gjennom årene. Vangsteinen er i dag plassert i et nytt vernebygg på en liten skiferlagt plass.

Figur 5: Kartutsnitt, Vangsteinen. Norge i Bilder. <https://www.norgebilder.no/>, hentet 05.11.23. Vang kirke

5.3.2 Vernestruktur og arkitektur

Vangsteinen står i et høyt vernebygg i en stål/glass-konstruksjon med glass i alle fire vegger, skiferlagt tak og sokkel i naturstein.

Konstruksjonen er plassert på en kvadratisk plass med naturskifer avgrenset av en gressplen. Mellom veien og vernebygget er det integrert sitteplasser i en liten støttemur som tar opp høydeforskjellen i den svake hellingen fra veien og ned til vernebygget. Plassen er universelt utformet og tilgjengelig, men naturskiferen har en noe ujevn overflate. Det er parkeringsmuligheter både på andre siden av veien, men også mulighet for å kjøre inn og parkere ved siden av kirkeporten. Informasjonsskiltet er lite universelt utformet, med tekst i liten skriftstørrelse med lav kontrast på en lysreflekterende plexiglassplate.

Plassen er både et naturlig stoppested langs veien, og et dekorativt element i samspill med Vang kirke. Det er ikke særskilt tilrettelagt for andre aktiviteter en stående/sittende observasjon av steinen, og plassen er ikke tillagt en rasteplassfunksjon da det ikke er hverken søppelkasser, toaletter eller bord i nærheten.

Arkitektonisk fremstår vernebygget som gjennomtenkt både i forhold til materialbruk og dimensjoner. Skifertaket har et godt samspill med kirkens skifertak, og utsikten mot den bakenforliggende kirkegården synes godt gjennom glassveggene.

Bærende konstruksjon er i overflatebehandlet (rustbrunt) stål, med tretak tekket med skifer. Taket er en pulttakskonstruksjon som heller mot sør. En smal, lang, spesiallaget renne i fremre takkant leder regnvann til siden. De fire glassveggene er innfestet i stålet i hvert hjørne mot fundament og takkonstruksjon. Dette er svært lite synlig. Steinen står på fundament bestående av en støpt plate med naturstein.

Det er tilgang inn i bygget gjennom en skjult dør i den østre sideveggen, der det er gjort grep for å skjule både håndtak, lås og hengsler gjennom materialbruk og plassering.

Konstruksjonen er naturlig ventilert ved glippe både på over- og underside av glass, og fremstår svært tørr, uten fukt eller vegetasjon.

5.2.3 Grenser, sammenhenger og synlighet

Selve plassen der vernebygget står har en tydelig visuell avgrensning, med materialskift, sti og informasjonsskilt. Plassen har skiferdekke, noe omkringliggende områder ikke har. Støttmurer oppfattes gjerne som avgrensende elementer som kun har som formål å ta opp en terrengforskjell. Bruk av støttmuren mot som sitteplasser gir støttmuren en ny funksjon, og inviterer til bruk fremfor å sperre for bruk. Muren fremstår som en planlagt del av en helhet og ikke et problemløsende element. Utenfor den skiferlagte plassen er stedet tydelig avgrenset av både kirkegårdens høye steinmur i bakkant, gjerdet til prestegården mot øst og E16 i sør.

Både i plassering, rett på utsiden av kirkeporten, og materialbruk (skifertekket) knytter steinen seg tett opp mot Vang kirke. Steinen kan knyttes til en både religiøs og sakral sammenheng både visuelt og ikke-fysisk. Samtidig er plassen separat fra kirken. Plasseringen på utsiden av kirkegårdsmuren er det sterkeste tegnet på dette. Det fremstår derfor ikke som om steinen tilhører kirken.

Vangsteinen er regnet som et nasjonalt viktig kulturminne, og er en del av flere kulturmiljøer med stor utstrekning. Blant annet er Vangsteinen oppgitt som en attraksjon langs Kongeveien over Filefjell, som i 2017 mottok Europa Nostra-prisen (EUs kulturminnepris)¹⁵⁶. Runesteinen inngår derfor i flere kulturmiljøer uten synlige grenser.

Som Stedjesteinen har glasset en avgrensende funksjon, som forteller den besøkende hva som ikke er lov, og som plasserer betrakteren på en armlengdes avstand. Samtidig åpner utformingen av plassen og vernebygget for bevegelse rundt hele steinen, ikke bare foran, da det er glass også i bakvegg.

156

Den lille plassen vernebygget står på har en tydelig sammenheng i både materialer og utforming, der vernebygget er gitt rom og fokus. Skiltet står ved plassens inngang, og selve plassen er uten visuelt forstyrrende elementer tett på vernebygget. Plassen er ikke avgrenset av kantstein, noe som gir en effekt av at plassen fortsetter videre ut utenfor skiferhellene. Vangsteinen ligger tett på E16, og den er svært godt skiltet for kjørende, med flere skilt som varsler at det kommer et kulturminne (Vegskilt severdighet med tekst). Den ligger også så tett på veien, at det med glassmonter og opparbeidet plass ikke nødvendigvis behøves omfattende skilting for å fortelle forbipasserende om at dette er et sted av interesse.

5.4 Einangsteinen

Figur 6: Einangsteinen. Objekttsnitt. Sett fra øst.

5.4.1 Introduksjon

Einangsteinen er en reist runestein som står på i et vernebygg i Vestre Slidre kommune i Valdres, et godt stykke nord for E16, omgitt av skog, dyrket mark og beitelandskap. Steinen omtrent 1,5 meter høy, og er en av svært få runesteiner i Norge som står på sin opprinnelige plass. Steinen inngår som en del av Gardbergfeltet, et stort område med mer enn 550 registrerte gravrøyser og 900 funn fra romersk jernalder frem til vikingtiden.¹⁵⁷ Det første vernebygget for steinen ble planlagt allerede på 1920-tallet. Det har siden den gang vært flere vernebygg rundt steinen. Dagens vernebygg er en rødbeiset trekonstruksjon med skiferlagt saltak og glass i fire vegger, og står på en topp øverst på Gardbergfeltet.

---

¹⁵⁷ Valdres Destinasjon, "Gardbergfeltet og Einangsteinen," 05.10.2023, hentet 05.11, 2023, <https://www.visitnorway.no/listings/gardbergfeltet-og-einangsteinen/19017/>.

Figur 7: Kartutsnitt, Einangsteinen. Norge i Bilder. <https://www.norgebilder.no/>, hentet 05.11.23

5.4.2 Vernestruktur og arkitektur

Einangsteinen står i et vernebygg med likhetstrekk til klokkestøpuler og kirkearkitektur. Konstruksjonen består av rødbeiset treverk med glass i vegger og saltak tekket med skifer. Veggene skråner svakt innover, og glasset er buet i overkant. Vernebygget står på en gresskledd forhøyning øverst på Gardbergfeltet, tett på Slidreveien. Området er relativt flatt, men underlaget vil være utfordrende å forsere for rullestolbrukere. Det er mulig å kjøre ganske tett inn til steinen. Gardbergfeltet har egen parkeringsplass med utedo. Denne plassen er plassert langs Slidreveien et lite stykke vest for vernebygget.

Gardbergfeltet er et populært turmål for både lokale og turister, og det er lagt opp til ulike aktiviteter innenfor feltet. Fra parkeringsplassen går det en liten, skiferlagt sti opp til Einangsteinen. Fra denne går det flere merkede stier til de mange andre kulturminnene som vises frem innenfor feltet. I tillegg er det satt opp en gapahuk og bål plass. Stedet har mange informasjonstavler og skilt med tydelig sammenheng, og også en stor, eldre informasjonstavle med gjestebok.

Arkitektonisk består vernebygget av flere elementer knyttet sammen til en helhet. Det konstruktive er kraftig dimensjonert, med utstikkende bunnsvill nederst. Bygget står på en grunnmur av i naturstein, stablet i forband, uten fuger. Dette gir en luftefunksjon. Denne har

en støpt plate i bunn (under terreng). Inne i bygget står steinen nedsenket i et skiferkledd dekke. Trekonstruksjonen smalner mot toppen. Taket er understøttet av mange finerplater plassert med noen centimeters mellomrom. Finerplatene har buet underkant, og denne buen fortsetter ut i veggen der glasset møtes. Veggene består av glassfelt fastskrudd i de fire sidestolpene med lister i metall. Ventilasjon er naturlig, gjennom grunnmuren og gjennom dekorativt utskårne hull i gavl. Bygget fremstår svært tørt innvendig, men med noe vissne vegetasjon i sprekker i gulvet. For tilgang til runesteinen må man skru ut selve glasset. Konstruksjonen har ingen dør eller luke.

5.4.3 Grenser, sammenhenger og synlighet

Den umiddelbare visuelle grensen som oppleves er overgangen fra høy og til dels tett skog, til åpent landskap, fritt for høy vegetasjon med noen få unntak. Bruk av det virtuelle inngjerdingssystemet Nofence¹⁵⁸ (opplyst på oppslagstavle) medfører mindre behov for inngjerding av beitedyr. Det er fortsatt et gjerde mot jordet i øst. Står man på forhøyningen ved vernebygget fremstår det samtidig som en del av et mye større landskapsbilde. Uten fysiske hindringer og uten begrensende skilting fremstår feltet åpent og tilgjengelig for alle – noe det ikke ville gjort om de beitende dyra var gjerdet inn. Dette gjør at området oppleves som åpent og inviterende, der man ikke stiller spørsmål ved om man går inn på beitemark man ikke bør oppholde seg på.

Glasset er avgrensende, og skiller den besøkende fra gjenstanden. Der Stedje har kun én side som skal observeres (Rett forfra), og vang legger opp til mer bevegelse rundt steinen (men fortsatt med en tydelig fremside og en bakside) har Einangsteinen ved første øyekast ingen fremside og bakside – og byggets orientering og plassering gir heller ikke en fremside og en bakside. Hellen plassert på den ene siden av steinen kan gi en pekepinn på hvor man kan stå, men dette oppleves ikke som en begrensning, men en mulighet.¹⁵⁹

Plasseringen av steinen kan samtidig i seg selv være avgrensende, da den ligger et godt stykke unna allfarvei. Avstanden fra hovedveien og opp til feltet krever også at man har tilgang på bil for å komme seg frem. En konsekvens av denne avgrensningen er at besøk er foretatt av noen som har tatt et bevisst valg om å reise til plassen.

---

¹⁵⁸ Nofence er et system der dyrene har elektroniske halsbånd, som gir signaler når de treffer grensen til et virtuelt gjerde. Gjerdet eksiterer kun virtuelt/digitalt, og behøver ikke fysiske markører.

¹⁵⁹ Det har tidligere vært et lite informasjonsskilt inne i vernebygget, foran denne hellen. Skiltet var ikke der under befaringen.

Einangsteinen er som Vangsteinen regnet som et nasjonalt viktig kulturminne, og er også tydelig rettet inn mot turister. Svært godt skiltet fra vei, og medtatt som del av flere kulturmiljøer.

Vernebygget fremstår ikke å umiddelbart ha en sammenheng med omgivelsene, med form som en rød klokkestøpul. Samtidig kan både form, materialbruk og fargebruk virke som kjente elementer i landskapet. Den grålakkerte stålkonstruksjonen fra det urbane landskapet på Stedje ville fremstått som en svært stor kontrast i dette landskapet.

Einangsteinen er en av flere gjenstander/objekter i dette kulturmiljøet, som består av både arkeologiske kulturminner, stier, skilt, gapahuk, informasjonstavle, parkeringsplass og utedo. Sammen skaper de en helhet der både de som vil ta en kort stopp og kikke på en attraksjon, og de som ønsker å tilbringe en dag i Gardbergfeltet vil føle seg velkommen på samme tid.

Einangsteinen med sitt vernebygg fremstår som hovedattraksjonen på Gardbergfeltet, både gjennom skilting, plassering (på det høyeste punktet), fargesetting (rød) og med vernebygg (tilsier at det på innsiden er viktig). Den er synlighet på god avstand fra flere retninger. Samtidig er den kulturelle betydningen synliggjort gjennom vegskilt med kulturminnemarkør.

Det som ikke kommer frem av de fysiske formasjonene, er at stedet også er populært blant lokalbefolkning og hytteeiere, og ikke bare turister. Ved den gamle informasjonstavlen ligger en gjestebok, der det er nedtegnet et tyvetalls besøk hver dag. Besøkende noterer navn, hvor de er fra, og gjerne hva de har gjort. Ut av dette kan man se at Gardbergfeltet er et populært turmål, og det er overraskende mange lokale som besøker området ofte, gjerne flere ganger i uka. Dette viser at det i tillegg til betydningen stedet er tillagt nasjonalt, er en sterk lokal bevissthet og tilhørighet knyttet til plassen.

5.5 Haugsetsteinen

Figur 8:Haugset. Omgivelsesfotografi, sett fra veien mot øst.

5.5.1 Introduksjon

Haugsetsteinen er en 1,5 meter høy stein datert til 1000-tallet. Steinen ble funnet på gården Kvikstad Søndre 1968, i forbindelse med gravearbeider.¹⁶⁰ Steinen har kulturminneId 32813. Steinen står i en privat hage tilhørende det som tidligere var våningshus på gården Kvikstad Søndre. Steinen har i dag en enkel vernekonstruksjon, bestående av sokkel og takoverbygg, oppført av gårdeier Per Huuse, antakelig mellom 1970 og 2000.¹⁶¹

---

¹⁶⁰ "Interessant oldfunn i Kolbu," *Totens Blad* 23. juli 1968, https://urn.nb.no/URN:NBN:no-nb_digavis_totensblad_null_null_19680723_41_82_1.

¹⁶¹ Hans Olav Granheim, "Steiner med budskap," *Oppland Arbeiderblad* 15. november 2003, https://urn.nb.no/URN:NBN:no-nb_digavis_opplandarbeiderblad_null_null_20031115_80_265_1.

Figur 9: Kartutsnitt, Haugsetsteinen. Norge i Bilder. <https://www.norgebilder.no/>, hentet 05.11.23

5.5.2 Vernestruktur og arkitektur

Haugsetsteinen er beskyttet av et vernebygg som består av to brunbeisede trestokker og et skjermtak. Steinen står på en støpt sokkel. Over steinen er innskripsjonen skrevet inn på et trebord (både runer og oversettelse).

Haugsetsteinen er plassert på en plen i en privat hage et godt stykke fra veien og tett på bolighuset. Det er ingen hekk eller andre store skjermende elementer som hindrer innsyn til hagen. Steinens plass er dermed plenen. Det er ingen særskilt opparbeidet plass utelukkende for runesteinen. Det er ikke tilrettelagt for at steinen kan besøkes av andre enn eiendommens beboere og gjester. Det er ingen sti, skilting, parkering eller annen informasjon som tilsier at man kan gå inn i hagen uten eiers tillatelse.¹⁶²

Arkitektonisk fremstår konstruksjonen som gjennomtenkt og godt vedlikeholdt, med en utforming og fargesetting som peker mer i retning av lokal byggeskikk og tradisjonell utforming av skjermede konstruksjoner.

---

¹⁶² Alle observasjoner og fotografier er fra Narumsvegen. Eier var ikke hjemme på befaringstidspunkt.

Konstruksjonen består av en støpt sokkel med to store, brunbeisede trestokker og et tekket tak. Det er ingen sidevegger. Taket er konstruert som et tradisjonelt saltak med takpapp og vindskier.

Det er tilgang til steinen fra alle sider, da den ikke er innelåst eller innelukket, og den fremstår som tørr og uten synlig lav- og mosevekst. Det er ingen synlig teknisk tilrettelegging.

5.5.3 Grenser, sammenhenger og synlighet

Runesteinen på Haugset står midt i en privat og pent opparbeidet hage, der det ikke er noen tvil om hva som tilhører boligen, og hva som er på utsiden. En tydelig opparbeidet hage er et tydelig tegn på at noe er privat, og behøver i Norge ikke fysiske avsperringer, gjerder eller skilt, til forskjell fra de fleste eiendommer i andre land. Steinen er nevnt i kommunens kulturminneplan, men ut over dette er det ingen digitale spor som peker på at stedet i særlig grad er en attraksjon, eller har særlig lokal interesse. Steinen inngår ikke som en del av et eller flere kjent kulturmiljø, og er lite dokumentert

Steinen har et svært enkelt vernebygg, med kun tak, og ingen vegger. Den grensen som oppstår når vernebyggene får en «monter»-funksjon, der man skal se, men ikke røre, er dermed ikke til stede. Dette gjør at Haugsetsteinen, dersom man får krysse den første barrieren og ta steget inn på privat område, kan føles mer tilgjengelig og nærere. Uten et vernebygg plassert og vedlikeholdt av forvaltningen og museene, oppleves det ikke en tydelig grense mellom hva som tilhører folket, og hva som kan oppfattes som tilhørende forvaltningen eller museene.

Runesteinen inngår som en del av en visuell helhet i hagen, der den fremstår som én av flere dekorative gjenstander plassert rundt på plenen.

Haugsetsteinen er visuelt synlig i hagelandskapet, men den er tilnærmet usynlig i både det digitale landskapet (svært få treff). Samtidig synliggjøres steinens usynlige posisjon blant kulturminner i regionen i svært stor grad gjeldende praksis – der ikke alle kulturminner får likeverdig plass da praksis med registrering, verdivurdering og vektning nødvendigvis gjør at noen kulturminner vektes mindre verdifulle enn andre.

Plasseringen, tilbaketrukket i hagen, og uten noen form for tilrettelegging eller invitasjon til beskuelse av andre enn hagens eiere, gjør at steinen som kulturminne fremstår som lite viktig i folks bevissthet, og lite prioritert av forvaltningen. På en mindre skala gis et helt annet inntrykk: Hagen er velstelt, og vernebygget fremstår solid og godt vedlikeholdt.

5.6 Oppsummering

De fire lokalitetene som er besøk har alle svært ulike utgangspunkt, og inngår i kulturmiljøer av vidt forskjellig størrelse, fra så og si ikke-eksisterende til nasjonale og transnasjonale. De fire runesteinene har ikke umiddelbare fellestrekk ut over at det er gjort et forsøk på vern av steinen mot ytre krefter, og at steinen ikke er flyttet inn på museum. Stedjesteinen er plassert på et utkikkspunkt, og har et vernebygg som fremstår både anonymt og solid, med formål å beskytte mot både elementene og fremtidige brøyteskjær på ville veier. Vangsteinen er fremmet som et viktig kulturminne både gjennom skilting, tilrettelegging av plass, og vernebygget fremstår gjennomtenkt med mange spesialtilpassede arkitektoniske detaljer. Einangsteinen er både et turmål og et turistmål i seg selv, og samtidig en del av et større kulturmiljø med både fokus på tilrettelegging og formidling. Haugsetsteinen fremstår på sin side som et anonymt kulturminne – uten kulturmiljø. Steinen oppfattes som et av flere dekorative elementer i en privat hage.

Gjennom å analysere både det synlige og ikke-synlige ved stedene, kan man få en forståelse av hvordan stedet er bygget opp, brukt, og i hvilken sammenheng det befinner seg. Dette drøftes videre i kapittel 6.

6 Drøfting og analyse

6.1 Innledning

I dette kapittelet besvares oppgavens innledende problemstilling og underproblemstillinger gjennom å drøfte analyseresultatene i lys av oppgavens teoretiske grunnlag. Kapittelet starter med å svare opp de fire underproblemstillingene, der de fire vernebyggene danner utgangspunkt for drøfting av fire ulike måter å forstå sammenhengen mellom stein, sted og struktur.

6.2 Hva inngår i begrepet runestein? Hvor er runesteinene plassert, og hvordan er de vernet?

6.2.1 Runestein: et paraplybegrep

Etter gjennomgang av kildematerialet fremkommer det tydelig at runesteiner ikke er en betegnelse på en enhetlig gruppe kulturminner eller gjenstander. «Runestein» er et paraplybegrep med svært stor spennvidde som ikke bare i dagligtale, men også i faglig betydning, kan inneha vidt forskjellige betydninger. Steinene kan være både med og uten runer.¹⁶³ De kan være i vidt forskjellige størrelser, fra små objekter som snellehjul laget i stein, til liksteiner, flyttblokker og flere meter høye bautaer. De varierer i form, fra rundstein til flate heller, tilhugde steiner og naturlig formede steiner. Runene kan være ristet på alle steinens sider, eller bare én, tekstene kan være både lange og korte, og budskapet kan ha svært ulike betydninger, både gjennom tolkning av runene, men også gjennom tolkning av de bakenforliggende, samfunnsmessige forholdene som kan leses ut av valget om å riste i sten. Steinene kan blant annet ha minnefunksjoner, gravfunksjoner og grensefunksjoner. De kan ha vært gjenbrukte med innskripsjoner fra ulike tidsperioder, eller gjenbrukte som bygningsstein eller dekorative elementer.

Ofte assosieres runesteiner med reiste steiner med innskripsjon, men som gjenstandskategori og kulturminne inngår svært mange andre typer steiner med runeinnskripsjoner. Dersom en slik avgrensning ikke gjøres bevisst, kan dette føre til at

---

¹⁶³ Se for eksempel oppføringen med kulturminneId 103897-2-Runestein. Dette er runesteinen i Runesteinslia, Herdalen, der sagn om at Olav kvasset sverdet på en runestein, har navngitt et helt område. Det er ingen funn av runer i dette området i dag, og steinen som omtales er bekreftet å være uten runer. Den er registrert senest i 2018, men etter utbyggingen av E39 se den ut til å være sporløst forsvunnet.

runesteiner faller utenfor alt fra drøftinger rundt runeskrift som kildemateriale, til kommunale planer om skjøtsel og vedlikehold, uten at det er gjort en vurdering i først omgang. Runer ristet i store kampesteiner kan være eksempler på dette der de gjerne er ivaretatt og registrert på et lokalt plan, men ikke er registrert i særlig grad i nasjonale databaser.

Runesteiner kan rene museumsgjenstander som tar del i en utstilling, eller magasinerte forskningsobjekter samlet inn for å tas vare på for fremtiden. De kan regnes som kulturminner på både nasjonalt, regionalt og lokalt plan, og utenfor museene finner vi dem som frittstående løsfunn både i terrenget og i offentlige bygg, som deler av større kulturmiljøer og som et objekt tilhørende et kirkested. Alt i alt er dette kanskje ikke overraskende med tanke på at runene ble ristet over en periode som strekker seg på over 1000 år.¹⁶⁴

En utfordring ved begrepet runestein er at det ikke er benyttet som et paraplybegrep i databaser og samlinger. I Askeladden er runestein en egen kategori, men likevel er runesteiner kategorisert som blant annet bauta og heksestein. Stedjesteinen er for eksempel registrert med lokalitetsnavn «fets fk. N. 3 Runer/innskifter», og dette navnet er det eneste som vil gi treff dersom steinen søkes opp i fritekstfeltet til Kulturminnesøk. Videre er Stedjesteinen registrert som minne i kategori Runestein, men selve beskrivelsen gjelder en «Bautastein, som vert kalla Olavsteinen»¹⁶⁵. I tillegg er det flere steiner registrert i Askeladden som runesteinslokalteter, der steinen verken er før-reformatorisk, og i flere tilfeller har de heller ikke runer, men de kan være knyttet til sagn, fortellinger eller antatte runer.¹⁶⁶ Det samme gjelder registreringene i Unimus, som i stor grad støtter seg på de opprinnelige katalogtekstene. Her kan steinene være registrert som helle, *kampestein*, *liksten* eller *runesten*, alt etter hvem som foretok registreringen, når registreringen ble gjort og hvilket system for registrering som lå til grunn.

Totalt sett fremstår runesteiner som kulturminner der det er gitt lite prioritet i å finne et felles begrepsapparat for å definere og beskrive kulturminnene, og der det er stor forskjell i hvor mye tid som er brukt.¹⁶⁷

---

¹⁶⁴ Medtas post-reformatoriske kan vi snart snakke om nærmere 2000 år. Se for eksempel runesteinen ved Høre stavkirke som er antatt å være fra 1800-tallet.

¹⁶⁵ Se Fetts fk.nr. 3, Runer/innskifter. KulturminneId 60593-1.

¹⁶⁶ Se Runesteinslia, kulturminneId 103897-2 Runestein. Her er ingen runestein, men det er et sagn om en stein som skal ha runer innrisset. Steinen befinner seg ikke lenger på oppgitt lokalitet, og det er bekreftet at steinen heller ikke har noen form for runer.

6.2.2 Hvor befinner runesteinene seg?

Ut fra registreringen fremgår det at de aller fleste runesteinene i Norge befinner seg på museer, og de aller er å finne på de store universitetsmuseene. Til tross for at en svært stor andel av steinene er magasinert, gis de utstilte steinene fortsatt stor oppmerksomhet. Særlig tydelig er dette i den nyåpnede utstillingen «Arv» på Historisk museum i Oslo, der Tunestenen er utstillingens visuelle fokuspunkt. Noen få runesteiner befinner seg på andre og mindre museer. Disse museene har sjeldent alle sine gjenstander digitalisert, og det er varierende informasjon som ligger åpnet på nett hva gjelder utstilte og ikke-utstilte gjenstander. Runesteinen fra Myrmoen dukker for eksempel utelukkende opp på eldre fotografier i Digitalt Museum.¹⁶⁸

Kirkestedene, er et annet område vi finner runesteiner. De aller fleste av disse er innmurt i vegger. En annen type stein vi finner på disse områdene er liksteiner eller gravsteiner med en tydelig tilknytning til en kristen gravskikk.

Fire steiner er flyttet innendørs i kirker for bevaring. Sammen med de to steinene som er flyttet innendørs i henholdsvis et kulturhus og et rådhus,¹⁶⁹ er disse blant de aller dårligst dokumenterte steinene både med utgangspunkt i databaser, nettsøk og kommunale planer. Når runesteinen fjernes fra sitt opprinnelige miljø og ikke lenger er *in situ*, endres deres identitet, og de blir gjerne sett på som et dekorativt element. Dette gjelder også flere av de utendørs plasserte runesteinene som ofte står ved kirkeporten. Uten tilknytning til de store forskningsinstitusjonene, som har kunnskapsformidling som et samfunnsoppdrag, er disse viet lite eller ingen oppmerksomhet. Dette fremkommer tydelig ved kontrasten til de utlånte runesteinene utstilt ved universitetsbiblioteket på Blindern. De utstilte runesteinene her er dokumentert både i databaser og hyppig omtalt i vitenskapelige artikler og publikasjoner knyttet til universitetet.¹⁷⁰

Rundt 30 runesteiner befinner seg under åpen himmel helt utenfor både museer og kirkegårder. Av disse har fire vernebygg. Dette omfatter både runesteiner utenfor allfarvei, runesteiner i form av store kampesteiner som ikke kan flyttes, og typiske bautasteiner som er funnet på ett sted og transportert til et annet for å stilles ut som et monument. Den siste gruppen gjelder runesteiner funnet i nærheten av, eller på gårder, der de gjerne ble flyttet til

¹⁶⁸ Se for eksempel Presterud runestein på Mjøsmuseet og Myrmoen runestein, antatt på Vefsn museum. Ingen treff fås på runesteinen fra Myrmoen i andre kilder. Dette kan bety at steinen er tapt, at museet ikke har digitalisert samling, eller prioritert publikasjoner, men det kan også bety at steinen rett og slett er registrert under et helt annet navn. Uten informasjon om funnlokaltet, funndato og innskripsjon var det ikke mulig å gjenfinne steinen i andre kilder.

¹⁶⁹ Sandnes (tidligere) rådhus og Rennesøy kulturhus.

¹⁷⁰ Det kan argumentere om runesteiner flyttet inn i kirker fortsatt er *in situ*.

gårdens tun. Det er varierende grad av hvor privatisert disse lokalitetene er. Det kan derfor være tilfelle at det er flere av runesteinene som har vernebygg eller andre vernetiltak fra senere år. Dette vil ikke kunne avdekkes uten å reise ut og besøke steinene, når hverken gjennomgang av databaser, arkivsøk eller henvendelser til regionale myndigheter har kunnet gi svar.

6.2.3 Hvordan vernes runesteinene, og hvilke runesteiner har vernebygg?

Runesteinene vernes juridisk gjennom lovverket, og kan ivaretas både i egenskap av å være enkeltminner og deler av kulturmiljø. Prioriteringer av hvilke arkeologiske kulturminner som er av høy verdi, eller vurdert representative, gjøres på statlig eller regionalt nivå. Samtidig kan kommunene prioritere sine kulturmiljøer både gjennom skjøtsel og gjennom å synliggjøre dem lokalt, blant annet i kulturminneplaner.

Kun åtte runesteiner er registrert med en form for vernestruktur. Én av disse står i et spesialbygget stativ, mens tre er vintertildekket med poser. De siste fire har vernebygg. Et funn i denne oppgaven er dermed både at svært få runesteiner er vernet gjennom fysiske tiltak, men også mangelen på informasjon av nyere dato i databasene. Med få eller ingen beskrivelser i lokale kulturminneplaner er det også et resultat at faktisk status på vernestrukturer er ukjent, frem til det enkelte sted er besøkt. En annen fremgangsmåte som kanskje kan gi flere svar er å finne frem til skjøtelsplaner og strategier for hva som skal ivaretas og hvorfor, om dette foreligger.

6.3 Hvordan er samspeillet mellom vernebygg, kulturminne og sted når runesteiner vernes med vernebygg?

6.3.1 Med landskapet i fokus

Til tross for at runesteinene er fredet, resulterer dette i seg selv ikke nødvendigvis i vernetiltak før det oppstår et behov for dette tiltaket. Runesteinen på Stedje sto uten noen form for vernetiltak helt til den ble brukket i to mens stedet ble brukt som opplagringsplass for snø ved brøyting. Uten en lokal bevissthet, eller aktiv bruk av stedet er dette en uheldig, men ikke overraskende hendelse. Vern ble dermed utløst av en akutt hendelse. Da dette var et brudd på kulturminneloven, ble alle nivåer i forvaltningen involvert, og etter anbefaling fra øvre hold

ble det besluttet at steinen skulle ha vernebygg.¹⁷¹ Vernebygget er dermed ikke et resultat som tok utgangspunkt i runesteinen og stedet som kulturminne, men et svar på en akutt problemstilling som måtte løses: Steinen måtte sikres mot fremtidig skade.

Gjennom feltundersøkelsen ble det tydelig at stedet, både visuelt og som helhet, ikke fremstår som en hovedattraksjon, men som et element estetisk tilpasset landskap og utsyn. Dette sammenfaller godt med et utgangspunkt der kulturminnet ikke er det mest sentrale ved et sted. Kulturminnet fremstår i større grad som en del av et sted, enn som elementet som definerer selve stedet. Det karakteriseres heller ikke ved å være en del av et kulturmiljø. Stedet er med andre ord en del av et større landskap, og funksjonen som utkikkspunkt mer fremtredende enn funksjonen som kulturminnegjenstand. Selve stedets karakter kan derfor sies å være det som ligger utenfor de fysiske avgrensningene. Det er det bakenforliggende landskapsbildet steinen knytter seg opp mot, ikke de nærliggende gjenstandene. Dette understrekes gjennom et velholdt landskap tett på vernebygget, mens selve vernebygget var preget av hærverk og med mose og døde fugler på innsiden. Det kan med utgangspunkt i dette argumenteres for at vernebygget ivaretar *stedsånden*, der stedsånden er knyttet til de store landskapstrekkene. Denne stedsånden ivaretas gjennom å tilføre et sted som innehar en kvalitet. Denne tilnærmingen sørger for at kulturminnet er sikret og ivaretatt, men også for at det ikke gis en mer fremtredende posisjon visuelt enn det faktisk har.

I arkivmaterialet oversendt dukket den opprinnelige situasjonsplanen til vernebygget på Stedje opp. Denne planen ble vedlagt søknaden om dispensasjon til Riksantikvaren om å få tillatelse til å gjøre inngrep i et automatisk fredet kulturminne (Inngrepet gjelder kulturminnets sikringssone), og viser en plass som i seg selv fremstår mye mer helhetlig, observerte mangler i form av internorganisering, plassering av skilt og fravær av sitteplass er løst på en god måte. Planen viser et vernebygg der skilt er plassert rett ved inngang til plassen foran et lite plantefelt. Videre er plassen mer rektangulær, og en sittebenk er plassert foran runesteinen, men forskjøvet mot øst. Sitteplassen henvender seg dermed like mye mot utsikten som mot vernebygget. Benken i skisseforslaget er nemlig plassert med nøyaktig samme orientering (og noe lenger tilbaketrukket) som den noe malplasserte og inneklemt benken som er båret frem til plassen i dag. Dette understreker at *stedsånden* også av landskapsarkitekten vurderes å ikke bestå av runesteinen alene, og at bruken av stedet heller

---

¹⁷¹ Rapport, «Uttale frå fylkeskonservatoren - Stedje øvre 64/1» Brev til Sogndal kommune, fra Sogn og Fjordane Fylkeskommune, datert 04.05.2012. Unntatt offentlighet. Oversendt fra Riksantikvarens arkiv, 09.10.2023.

ikke er sentrert rundt kulturminnet.¹⁷² Plasseringen av brøytehaugen forringet dermed heller ikke stedsånden, for utsynet fra hele plataet var fortsatt til stede på begge sider (og over) haugen.

6.3.2 En ignorert vernestruktur?

Runesteinen på Haugset er et interessant utgangspunkt for drøfting, nettopp fordi den ved første øyekast ikke fremstår visuelt spennende eller med vernetiltak med tydelig intensjon og rot i politikk, forvaltning eller verneteori. Innledningsvis kan det stilles spørsmål ved om dette er et vernebygg eller en vernestruktur. Kan man her finne en arkitektonisk intensjon?

Til tross for at dette neppe er et resultat av en arkitektkonkurranse, eller tegnet av et arkitektkontor, har konstruksjonen uomtvistelig arkitektoniske kvaliteter, på samme måte som byggeskikken på landsbygda. Heller ikke denne behøver å være tegnet av en arkitekt for å være arkitektur. Den arkitektoniske intensjonen i bygget kan sies å være i det estetiske fokuset som er gitt konstruksjonen. Den er vedholdt, riktig fargesatt og konstruert med presisjon. Dermed er ikke dette en konstruksjon som utelukkende har en praktisk funksjon, den har også en visuell og estetisk kvalitet. Ut fra definisjonen i kapittel 2 kan man derfor si at dette er en vernestruktur som kan kalles et vernebygg.

Videre kan man se på om konstruksjonen tilpasset genius loci. Runesteinen står i en privat hage omgitt av busker, bed og trær. I tillegg er den omgitt av flere dekorative hageelementer som flaggstang, potter og solur. I sin plassering og utforming er den dermed visuelt godt tilpasset hagen og fremstår som en naturlig del av denne.

Som på Stedje kan man også si at stedsånden både er ivaretatt og fremmet gjennom vernebygget. Dette viser at stedsånd som konsept ikke nødvendigvis er egnet for å ivareta kulturminner – her er slett ikke kulturminner en del av stedsånden, og det blir dermed heller ikke trukket frem. Som kulturminne og kulturmiljø er dette et ikke-sted, der plasseringen på privat grunn tilsier at man som fremmed person ikke er velkommen, uten at det behøves å settes opp noe skilt om dette: Vanlig folkeskikk tilsier at man ikke går inn i fremmedes folk hager uten tillatelse fra de som bor der. I kommunens kulturminneplan er heller ikke runesteinen omtalt, annet enn som nevnt som et objekt som befinner seg i hagen til et bolighus. Det synes dermed heller ikke som om kommunen har en intensjon ved å fremme runesteinen som kulturminne. Digitalt er runesteinen også nesten uten spor. Den har ikke treff

---

¹⁷² Søknad om dispensasjon, «Sogndal kommune - Runestein på Stedje, ID nr. 60593. Søknad om dispensasjon Lov om Kulturminne § 8,1.ledd.», Kulturavdelinga, Sogn og Fjordane fylkeskommune v/fylkeskonservator Eva Moberg, datert 04.06.2014. Oversendt fra Riksantikvarens arkiv, 09.10.2023.

i Runor, og hverken nettsøk eller søk i NTNUs biblioteksøk Oria gir relevante treff. De eneste resultatene er å finne i gamle lokalaviser, i hovedsak der selve funnet er omtalt. Dette er alle spor som kan tilsi at runesteinen er tillagt lite eller ingen betydning både nasjonalt, regionalt eller lokalt. Om det ikke dermed har en betydning og en posisjon i en nasjonal eller regional kollektiv bevissthet, har den en likevel en betydning på individ- eller gruppenivå. Dersom denne bevisstheten ikke hadde vært til stede, hadde steinen for lengst vært forsøkt fjernet eller flyttet, den hadde ikke hatt skjermtak og vedlikeholdet kunne vært helt fraværende.

Vernebygget tilsier at noen har tatt en beslutning om at runesteinen er viktig nok til å vernes. I norsk sammenheng er dette svært uvanlig – da kun fire av de tyvetalls steinene som står utendørs i Norge i dag, har vernebygg. To av disse har vært å regne som kulturminner på nasjonalt nivå i over 100 år, og den tredje har vernebygg som direkte konsekvens av én konkret skadesituasjon.

6.3.3 Bevaring *In situ* og lokal tilhørighet

Av de fire runesteinene med vernebygg er Einangsteinen det fremste eksempelet på bevaring *in situ*. Dette er den eneste av de fire runesteinene med vernebygg som fortsatt er reist på sin opprinnelige plass og samtidig er viet et stort fokus både nasjonalt, regionalt og lokalt. De fleste runesteinene som står på sin opprinnelige plass (og ikke rett i nærheten av den) er runesteiner som enten er svært utilgjengelig plassert, ytterst i fjordarmer eller på små øyer, eller runesteiner av type kampestein, der flytting og transport av steinen uten å knuse den i flere biter i tidligere tider ville bydd på store utfordringer.

For velkjente runesteiner plassert nær ferdselsårer som har vært velkjente siden 1800-tallet er dette relativt uvanlig, da de aller fleste av disse ble fraktet til museene som et ledd i datidens vernetanke: gjenstandene og deres kildeverdi ble *reddet* ved musealisering. Samtidig kan dette tilsi at fagfolkene på den tiden vurderte at Einangsteinen ikke hadde behov for å bli reddet, den var altså ikke ansett som truet.¹⁷³ Dette kan tilsi at det har vært en bevissthet og en prioritering av stedets betydning også lokalt. At steinen står på sin opprinnelige plassering, er et eksempel på et ikke-synlig kulturelt spor. I dag fremstår Einangsteinen på Gardbergfeltet som et godt kjent nasjonalt monument, godt merket studert og omtalt i mange sammenhenger, både vitenskapelig, gjennom forvaltningens prioriteringer og som et ofte besøkt sted.

---

¹⁷³ Trusselen om ødeleggelse eller fjerning var høyst reell, da runesteinene svært ofte ble gjenbrukt i bygningsdeler, enten konstruktivt, som trappesteiner, som møbler (benker og bord) eller som små bruer over vekker (klopper). Se også tabell B3.

Et interessant aspekt ved Einangsteinen var tilstedeværelsen av en gjestebok, og ved å lese i gjesteboka fremkom det at det på sommerstid var rundt et tyvetalls besøkende på stedet hver eneste dag. De besøkende noterte navn, hjemsted og noen ganger hva de gjorde på stedet. I boka kunne man lese at besøkene ble gjort av en blanding av norske og utenlandske turister, samt folk med lokal tilhørighet. Sistnevnte var det mest interessante sporet som ble avdekket på stedet. De samme navnene gikk igjen¹⁷⁴, og de oppga å være lokalt hjemmehørende i området. Dermed kan man lese ut fra de både synlige og de usynlige sporene på plassen at Einang har hatt en sterk lokal tilknytning, fra 1800-tallet og til i dag.

6.3.4 Å skape et sted

Vangsteinen med sin plass er kanskje det fremste eksempelet av de fire vernebyggene der vernebygget er med på å skape et sted. Vernebygget består her ikke bare av et monter: hele plassen er en del av vernebygget, planlagt for bruk og besøk der selve runesteinen er hovedfokus. Ikke bare er runesteinen det mest synlige elementet, alle elementene rundt runesteinen spiller sammen for å fremheve den. Her er ingen kantstein eller andre elementer som trekker oppmerksomhet bort fra steinen. Terrenget er flatt, og den hellelagte plassen har en myk overgang til gresset. Fra veien er sittebenkene ikke synlige, men på plassen retter de oppmerksomheten mot runesteinen. Det er et tydelig internt hierarki på plassen. Uten runesteinen ville ikke plassen eksistert, den er kun et mellomrom mellom veibane og kirkegård. Selv gangstien på denne siden av veien, som stanser ved vernebygget og krysser over til den andre siden av veien, kunne ikke fortsatt videre på denne siden uten å måtte gå inn i prestegårdshagen. Plassen med vernebygget skaper dermed et sted ut av et sted uten tydelig egen identitet, om man kun tar utgangspunkt i de nære og små forholdene.

Vangsteinen er regnet for å være et nasjonalt kulturminne der det har blitt drøftet i det vide og det brede både hvordan den egentlig kan ha sett ut, hva formen og runene kan bety og hvor spesiell den er i norsk sammenheng. Samtidig fremkommer ikke en sterk lokal tilhørighet og identitet ut fra stedet i seg selv. Dette er neppe et turmål som besøkes mer enn én gang for de fleste, men uten å observere bruk over tid, eller uten dokumentasjon som gjesteboken på Einang, kan man ikke konkludere med dette. Det kan likevel bemerkes at det ved befaring var mange gående på gangstien på den andre siden av veien (mange skolebarn), men ingen krysset veien eller stoppet for å se på runesteinen. De få som stoppet kom

---

¹⁷⁴ Svært mange var uten på tur med hunden, opptil flere ganger i uka.

kjørende, gikk ut av bilen, leste skilt, gikk et par runder rundt vernebygget før de satte seg inn i bilen og kjørte videre.

Steinen er heller ikke omtalt i temaplan for kulturminne i Vang kommune annet enn i en bisetning. Der nevnes det å være et enkeltminne som er markert i kartløsningen til Norsk Kulturarv.¹⁷⁵ Utforming av vernebygg og plass kan sies å ha tydelig arkitektoniske kvaliteter og fremstår som godt tilpasset omgivelsene. De kan derfor sies å forsterke stedsansen. Samtidig er kanskje den store styrken ved dette stedet selve formidlingen av kulturminnet gjennom stedet. Her er det tydelig at et kulturminne er prioritert både gjennom (dyr) materialbruk og en presisjon i byggetiltakets utførende fase. Arkitektens intensjoner, ideer og planer vil aldri være presise nok til å bli helt identiske med de oppførte sluttproduktene, og en rekke beslutninger som påvirker sluttproduktet tas fra det øyeblikket arkitekten leverer fra seg sine tegninger. I Vang har det ikke vært mulig å finne originaltegninger til tiltaket, men man kan likevel trekke den slutning ut fra prosjektets endelige detaljeringsgrad at intensjonene bak prosjektet også er gjennomført i praksis.

6.4 Hvordan bør man gå frem ved utarbeidelse av nytt vernebygg?

6.4.1 Ingen steder er like

Det er ikke usannsynlig at det i fremtiden, med tanke på klimaendringer og overfylte museer, kan være relevant å plassere flere runesteiner i vernebygg. Med utgangspunkt i at alle situasjoner er ulike, er det uheldig å fremme et sett kriterier som skal ivaretas for at et vernebygg skal være vellykket. Det er likevel noen kriterier, for eksempel kriteriet om god nok ventilasjon og lufting som kan sies å være universelt. Som utgangspunkt for en prosess der en runestein skal vernes med vernebygg, listes det derfor opp noen punkter som kan benyttes som grunnlag for refleksjon og drøfting i tidlig skissefase. Disse punktene er like relevante for kulturminneforvalteren som arkitekten.

6.4.2 Planlegging av vernebygg: Spørsmål som bør drøftes for å sikre et godt resultat

- Er det et tverrfaglig samarbeid på plass? Hvem er de sentrale aktørene som skal samarbeide om vernebygget og hvilke ønsker og intensjoner har aktørene?
- Hvor skal runesteinen stå? Er stedet valgt, eller skal det foretas et valg av sted? Hvilke rammer og kriterier ligger til grunn dersom stedet ikke allerede er valgt?

---

¹⁷⁵ Derimot er runer og portaler i stavkirkene omtalt. Se: Temaplan for kulturminne i Vang. Vedtatt 05.12.2018. <https://www.vang.kommune.no/tenester/utdanning-og-kultur/kultur/kulturminneplan-for-vang/>

- Er stedet analysert? Hvilken metode skal benyttes og hvorfor?
- Hvilken rolle skal kulturminnet ha på stedet? Hvor synlig skal det være, skal det inngå som en del av en eksisterende helhet, skal det skapes et nytt sted eller skal man fremheve kvaliteter som allerede ligger i plassen?
- Hvilke økonomiske rammer foreligger for utforming og fremtidig skjøtsel av vernebygget? Vil det bli foretatt jevnlig tilsyn eller skal dette stå for seg selv? Hvilken grad av teknisk tilrettelegging skal det tas utgangspunkt for?
- Hvordan kan arkitekturen fremme både kvaliteter ved sted og kulturminne?
- Skal arkitekturen eller landskapet ha en egenverdi?
- Hvilke arkitektoniske kvaliteter og intensjoner ligger bak valgene som tas? Hvilke intensjoner er det viktig at videreføres i utførende fase? Hvordan sikrer man at disse intensjonene ikke går tapt?
- Dersom det foreligger en designveileder for regionen eller området, hvordan vurderes denne å ivareta nettopp dette stedet og dette kulturminnet?
- Hvordan skal kulturminnet formidles? Hvordan skal skilt og annet utformes visuelt?
- Skal stedet tilrettelegges for andre former for bruk? På hvilken måte tilrettelegger man? Skal former for bruk eller praksis hindres?

6.5 Oppsummering

En undersøkelse med utgangspunkt i kulturarvslandskap som metode gir innsikt i hvilke spor som finnes på et sted. Disse sporene er stedsspesifikke og kan ikke umiddelbart overføres til en ny lokalitet. Forståelsen av hvordan stedet endres vil derimot kunne være relevant. Den arkitektoniske utformingen av vernebyggene kan heller ikke uten videre tas med videre til et nytt sted. Det kan gi erfaringer fra hvordan vernebygget fungerer, både estetisk, praktisk, vedlikeholdsmessig/teknisk og som del av et kulturmiljø.

Vernebyggene kan ha som hovedfunksjon å både verne og formidle kulturminnene, men de kan også representere en endring som får et annet og kanskje utilsiktet formål. Både stedet og kulturminnet tilføres noe, og det er viktig å på forhånd drøfte denne endringen. Som utgangspunkt for arbeid med fremtidige vernebygg presenteres en kort liste med spørsmål som kan bidra til en bedre forståelse rundt og samspill mellom sted, kulturminne og arkitektur.

7 Konklusjon

7.1 Stein, struktur og sted

Å tilføre et vernebygg eller en vernestruktur medfører en endring for både sted og kulturminne. Gjennom arkitekturen kan man forsterke et steds iboende kvaliteter, men for å kunne gjøre dette, må disse kvalitetene identifiseres. Gjennom å analysere stedet kan man få en dypere forståelse av hvilke kulturelle spor som er dominerende eller relevante å være bevisst. Analysen kan også resultere i et ønske om å tilføre *mer* enn de iboende kvalitetene. Ser man på et sted som en komposisjon av spor, iboende dynamisk, er ikke endring av et sted negativt. Å forvalte og bevare runesteiner (paraplybegrep) som kulturminner, fordrer tverrfaglighet. Et vernebygg har konsekvenser, og et vernebygg endrer: Det krever at valg foretas både ut fra et museologisk (og pedagogisk), arkeologisk, forvaltningsmessig og arkitektonisk (både bygningsmessig og landskapsmessig) perspektiv. Stedet skal undersøkes på egne premisser, og enhver prioritering som gjøres vil også fortelle noe om hva som ikke prioriteres. Som drøftet i kapittel 6, er en god ivaretagelse av stedsånd ikke ensbetydende med god ivaretagelse eller formidling av et kulturminne. Et kulturminne kan være stedets sentrale fokuspunkt, men det må også kunne innrømmes at kulturminnet ikke nødvendigvis skal være det viktigste, eller mest synlige elementet ved et sted. Nøkkelen til en god utforming av sted og vernebygg ligger derfor ikke kun hos arkitekten eller hos kulturminneforvalteren, men i et tverrfaglig samarbeid, der aktørene er villige til å erkjenne at det finnes flere muligheter og flere løsninger. Innledende er der derfor viktig å definere intensjoner, ikke bare de praktiske og estetiske, men også de stedlige.

7.2 Forslag til videre forskning

Oppgaven åpner for svært mange problemstillinger det kunne vært både relevant og interessant å se videre på. Innledningsvis ville utgangspunkt for videre forskning vært å gjennomføre ny og oppdatert registrering av runesteiner i Norge, der alle runesteinene, inkludert de musealt oppbevarte, besøkes. En ny og oppdatert oversikt, der både vernetiltak og andre tiltak som gjøres i forbindelse med steinene, deriblant en undersøkelse av lokal interesse og engasjement, samt avklaring av hvilke aktører som sitter med ansvar for den enkelte gjenstand og hvordan ansvarsfordelingen er dem imellom, kunne vært interessant for både kulturminneforvaltningen og universitetsmuseene.

Videre kunne det å kartlegge og følge dokumentveiene til arkivmaterialet fra runesteinene vært en studie. En slik analyse vil kunne gi en interessant innsikt i strukturer som spenner fra det internasjonale og ned til det helt lokale, særlig sett fra et kulturminnefaglig perspektiv.

Et annet tema som ikke er drøftet i særlig grad i denne oppgaven er økonomi, og påvirkningen av budsjett på de endelige avgjørelser som tas. Dette bør også sees opp mot de gjeldende politiske føringene, og hvilke kulturminner og tiltak som prioriteres, og dermed utløser, eller bevilges midler. I byggeprosesser er det ikke uvanlig at elementer sentrale for helheten i et prosjekt fjernes i utførende fase og ofte erstattes med et billigere, eller lettere tilgjengelig alternativ, uten at det stilles spørsmål ved hvilken påvirkning en slik endringen kan gi på sted og kulturmiljø. Å sammenlikne intensjoner med faktisk slutført produkt, der man undersøker hvilke endringer som er gjennomført og hvorfor de er gjort, kan være et bidrag som kan skape større forståelse hos alle parter i prosessen for hva som er viktig, og hvordan dette formidles til de ulike aktørene.

Avslutningsvis ville en komparativt studie av steder med runesteiner i landskapet både med og uten vernestrukturer vært interessant. I denne sammenheng ville det vært relevant å se både til Danmark og Sverige der det er både flere stående runesteiner i terrenget, og flere vernekonstruksjoner som varierer fra skjermtak til små bygninger. En mer dyptgående arkitektonisk analyse, med sterkere paralleller til arkitekturhistorien, kunne inngått som en del av et slikt studie.

Kilder og referanser

Publiserte kilder

- Anderson, Jon. *Understanding cultural geography : places and traces*. Redigert av Jon Anderson. Third edition. utg. Abingdon, Oxon, New York, NY: Routledge, 2021.
- Asdal, Kristin. *Hvordan gjøre dokumentanalyse : en praksisorientert metode*. Redigert av Hilde Reinertsen. 1. utgave. utg. Oslo: Cappelen Damm akademisk, 2020.
- Bugge, Sophus, og Det Norske historiske Kildeskriftfond. *Norges Indskrifter med de ældre Runer : I*. Vol. 1, Christiania: Kildeskriftfondet, 1891.
- Byggeindustrien, "Kunsten å pakke inn et gammelt hurtigruteskip." 20.12.2020, hentet 12.09, 2023, <https://www.bygg.no/annosorinnhold/protan/kunsten-a-pakke-inn-et-gammelt-hurtigruteskip/1453602!/>.
- Christensen, Arne Lie. *Det norske landskapet : om landskap og landskapsforståelse i kulturhistorisk perspektiv*. Oslo: Pax, 2002.
- . *Kunsten å bevare : om kulturminnevern og fortidsinteresse i Norge*. Oslo: Pax, 2011.
- Copeland, Tim. "Presenting archaeology to the public: Constructing insight on-site." I *Public archaeology*, redigert av Nick Merriman, 132-44. London: Routledge, 2004.
- design, Point, "Tungtvannskjeller på Vemork." u. å. , hentet 05.11, 2023, <https://pointdesign.no/prosjekter/tungtvannskjeller-vemork/>.
- Eriksen, Anne. *Historie, minne og myte*. Oslo: Pax, 1999.
- Fjeldheim, Ola H. , "Kulturminnevernets verdier: Vi trenger en diskusjon." Fortidsminneforeningen, 30.01.2021, hentet 05.09, 2023, <https://fortidsminneforeningen.no/aktuelt/verdier-i-kulturminnevernet/>.
- Garden, Mary-Catherine E. "The Heritagescape: Looking at heritage sites." I *Heritage studies : methods and approaches*, redigert av Marie Louise Stig Sørensen, John Carman og Studies Making the Means Transparent : Research Methodologies in Heritage, 270-91. London: Routledge, 2009.
- Granheim, Hans Olav. "Steiner med budskap." *Oppland Arbeiderblad*, 15. november 2003, 30-31. https://urn.nb.no/URN:NBN:no-nb_digavis_opplandarbeiderblad_null_null_20031115_80_265_1.

- Gulliksen, Øivind, "Fant verdens eldste runestein." Kulturhistorisk Museum, 17.01.2023, hentet 10.10.2023, 2023, <https://www.khm.uio.no/om/aktuelt/aktuelle-saker/fant-verdens-eldste-runestein.html>.
- Gustavson, Helmer, Jonas Ferenius, Hans arkeolog Andersson, Ingrid Sanness Johnsen, Jan Ragnar Hagland, Terje Spurkland, Solbritt Benneth, medeltidsmuseum Stockholms, og Riksantikvarieämbetet. *Runmärkt : från brev till klotter : runorna under medeltiden*. Stockholm: Carlssons bokförlag Riksantikvarieämbetet Stockholms medeltidsmuseum, 1994.
- Holme, Jørn, red. *Kulturminnevern : lov, forvaltning, håndhevelse : B. 1. 2. utg. utg Vol. B. 1.* Oslo: Økokrim, 2005.
- Høst, Gerd. *Runer : våre eldste norske runeinnskifter*. Oslo: Aschehoug, 1976.
- "Interessant oldfunn i Kolbu." *Totens Blad*, 23. juli 1968, 1. https://urn.nb.no/URN:NBN:no-nb_digavis_totensblad_null_null_19680723_41_82_1.
- Iversen, Frode, Karoline Kjesrud, Harald Bjorvand, Justin J. L. Kimball, og Sigrid Mannsåker Gundersen. "Iriken på Øverby i Vingulmark." *Viking (Oslo)* 82 (2019).
- Klima- og miljødepartementet. *Nye mål i kulturmiljøpolitikken*. Meld. St. 16 (2019-2020). Oslo: Klima- og miljødepartementet, 2020. <https://www.regjeringen.no/contentassets/35b42a6383f442b4b501de0665ec8fcf/no/pdfs/stm201920200016000dddpdfs.pdf>.
- Knirk, James E. "Kuli-steinen og landsnamnet Noreg." *Namn og nemne* 34 (2017): 93-98. Kulturdepartementet. *Musea i samfunnet*. Meld. St. 23 (2020-2021). Oslo: Kulturdepartementet, 2021. <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/meld.-st.-23-20202021/id2840027/?ch=1>.
- Kulturrådet. *God forvaltning av museumsbygninger*. (Oslo: 2017). <https://www.byggogbevar.no/media/7896/god-forvaltning-av-museumsbygninger-web.pdf>.
- Kumar, Ranjit. *Research methodology : a step-by-step guide for beginners*. 2nd utg. London: SAGE, 2005.
- Kunnskapsdepartementet. *Tingenes tale*. St. meld nr. 15 (2007-2008) Oslo: Kunnskapsdepartementet, 2008. <https://www.regjeringen.no/contentassets/7a68c2f1e9844707a6101ec1d0de89a1/no/pdfs/stm200720080015000dddpdfs.pdf>.
- Lien, Sigrid, og Hilde Wallem Nielsen. *Museumsforteljingar : vi og dei andre i kulturhistoriske museum*. Oslo: Samlaget, 2016.

- Liestøl, Aslak, Magnus Olsen, og Kjeldeskriftfondet. *Norges innskrifter med de yngre runer : 4 : XI. Hordaland fylke, XII. Sogn og Fjordane fylke, XIII. Møre og Romsdal fylke*. Vol. 4, Oslo: Norsk historisk kjeldeskrift-institutt, 1957.
- Norberg-Schulz, Christian. *Øye og hånd : essays og artikler : ny rekke*. Oslo: Gyldendal, 1997.
- Olsen, Magnus, og Kjeldeskriftfondet. *Norges innskrifter med de yngre runer : 1 : I. Østfold fylke, II Akershus fylke og Oslo, III. Hedmark fylke, IV. Opland fylke*. Vol. 1, Oslo: Norsk historisk kjeldeskrift-institutt, 1941.
- Pedersen, Ragnar. "De norske museene får sin form." I *Samling og museum : kapitler av museenes historie, praksis og ideologi*, redigert av Bjarne Rogan og Arne Bugge Amundsen, 41-60. Oslo: Novus forl., 2010.
- Plevoets, Bie, og Koenraad Van Cleempoel. *Adaptive Reuse of the Built Heritage: Concepts and Cases of an Emerging Discipline*. 1st utg. Milton: Routledge, 2019.
doi:10.4324/9781315161440.
- Riksantikvaren, "For hvem? ." u. å., hentet 25.10, 2023,
https://dokumentasjon.ra.no/askeladden_brukerveiledning/for_hvem.html.
- , "Hva inneholder Askeladden? ." u. å., hentet 25.10, 2023,
https://dokumentasjon.ra.no/askeladden_brukerveiledning/hva_inneholder_askeladden.html.
- , "Kulturminnesøk." u. å. , hentet 30.09, 2023, <https://www.kulturminnesok.no/>.
- , "Veileder: Forvaltning av middelalderbyene." In *Situ-bevaring*, u.å., hentet 25.09, 2023, <https://www.riksantikvaren.no/veileder/forvaltning-av-middelalderbyene/#section6>.
- , "Veileder: Verdisetting og vektning av kulturminner." 2020, hentet 30.09, 2023,
<https://www.riksantikvaren.no/veileder/verdisetting-og-verdivektning-av-kulturminner/>.
- Riksantikvarieämbetet, "Runor." Riksantikvarieämbetet, u. å. , hentet 25.10, 2023,
<https://www.raa.se/hitta-information/runor/>.
- Sawyer, Birgit. *The Viking-Age rune-stones : custom and commemoration in early medieval Scandinavia*. Oxford: Oxford University Press, 2000.
- SNL, "Bautastein." u.å. , hentet 2023, 12.10, <https://snl.no/bautastein>.
- , "Runestein." u.å. , hentet 2023, 12.10, <https://snl.no/runestein>.
- Spurkland, Terje. *I begynnelsen var fupark : norske runer og runeinnskrifter*. Oslo: Landslaget for norskundervisning Cappelen akademisk forl., 2001.

- Stølen, Kjell Arvid. "No skal den verdifulle runesteinen i Sogndal få glasoverbygg som vern." (2014). Hentet 13.10.2023. <https://www.nrk.no/vestland/runesteinen-far-glasoverbygg-1.11900425>.
- Thagaard, Tove. *Systematikk og innlevelse : en innføring i kvalitative metoder*. 5. utg. utg. Bergen: Fagbokforl., 2018.
- UniMus, "Om UniMus." u. å., hentet 25.10, 2023, <https://www.unimus.no/unimus-om.html>.
- , "Velkommen til Unimusportalen." u. å., hentet 25.10, 2023, <https://www.unimus.no/portal/#/>.
- Valdres Destinasjon, "Gardbergfeltet og Einangsteinen." 05.10.2023, hentet 05.11, 2023, <https://www.visitnorway.no/listings/gardbergfeltet-og-einangsteinen/19017/>.
- Vasamuseet, "The Vasa Museum - A part of SMTM." 2023, hentet 10.11, 2023, <https://www.vasamuseet.se/en/about-the-vasa-museum/the-vasa-museum---a-part-of-smtm>.
- Zaki, Aslan, Sarah Court, Jeanne Marie Teutonico, og Jane Thompson. *Protective shelters for archaeological sites - Proceedings of a Symposium*, . (Herculaneum, Italy: https://www.iccrom.org/sites/default/files/publications/2018-11/protectiveshelters_web_rev.pdf 2013).

Upublisert materiale

Arkivkilder

Rapport, «Uttale frå fylkeskonservatoren - Stedje øvre 64/1» Brev til Sogndal kommune, fra Sogn og Fjordane Fylkeskommune, datert 04.05.2012. Unntatt offentlighet. Oversendt fra Riksantikvarens arkiv, 09.10.2023.

Rapport, «Skjøtsel og sikring av helleristningene i Skogerveien 3, 8, 12, gbnr 111/532, 537 og 540, id 13191», Drammen kommune, Buskerud fylke. Lars Groseth, Buskerud fylkeskommune, Utviklingsavdelingen/Drammens Museum, desember 2007. Oversendt fra Viken fylkeskommunes arkiv, 02.10.2023.

Søknad om dispensasjon, «Sogndal kommune - Runestein på Stedje, ID nr. 60593. Søknad om dispensasjon Lov om Kulturminne § 8,1.ledd.», Kulturavdelinga, Sogn og Fjordane

fylkeskommune v/fylkeskonservator Eva Moberg, datert 04.06.2014. Oversendt fra Riksantikvarens arkiv, 09.10.2023.

Personlig kommunikasjon

Kristel Zilmer, (Professor, Kulturhistorisk museum, UIO), epostkorrespondanse 21.9.2023

Ann Monica Bueklev (Rådgiver, Seksjon for arkeologi, Agder fylkeskommune).
epostkorrespondanse, 02.10.2023

Lovtekster og konvensjoner

Europarådet. «Europeisk konvensjon om vern av den arkeologiske kulturarv (Revidert)» – ETS nr. 142, Valletta, 16-01-1992. <https://lovdata.no/dokument/TRAKTAT/traktat/1992-01-16-1>

Lov om kulturminner (Kulturminneloven). Klima- og miljødepartementet. Hentet fra: <https://lovdata.no/dokument/NL/lov/1978-06-09-50>

Registrering fra feltundersøkelse

Stedjesteinen, Sogndal kommune, Vestland 24.09.2023

Amlasteinen, Sogndal kommune, Vestland, 25.09.2023

Vangsteinen, Vang kommune, Innlandet, 25.09.2023

Haugset/Kvikstad søndre, Østre Toten kommune, Innlandet 27.09.2023

Fotografier:

Alle fotografier er tatt selv.

Illustrasjoner er laget for oppgaven.

Fotografier i teksten:

Figur 1: Illustrasjon som viser undersøkelsesobjektene geografiske plassering.	49
Figur 2: Stedjesteinen: Oversikt, opparbeidet plass	50
Figur 3: Kartutsnitt, Stedjesteinen. Norge i Bilder. https://www.norgebilder.no/ , hentet 05.11.23	51
Figur 4: Vangsteinen. Omgivelsesfotografi. Sett mot nord/Vangsmjøsi. Vang kirke i til venstre, ...	54
Figur 5: Kartutsnitt, Vangsteinen. Norge i Bilder. https://www.norgebilder.no/ , hentet 05.11.23. Vang kirke	55
Figur 6: Einangsteinen. Objektutsnitt. Sett fra øst.	58
Figur 7: Kartutsnitt, Einangsteinen. Norge i Bilder. https://www.norgebilder.no/ , hentet 05.11.23	59
Figur 8: Haugset. Omgivelsesfotografi, sett fra veien mot øst.....	62
Figur 9: Kartutsnitt, Haugsetsteinen. Norge i Bilder. https://www.norgebilder.no/ , hentet 05.11.23	63

Fotografier i vedleggsliste:

Se egen liste, vedlegg D.

VEDLEGG

Vedleggsliste

Vedlegg A: Søk: Avgrensning og treff

Vedlegg B: Tabelloversikt over runesteiner i Norge

Tabell B1 – Kilder

Tabell B2 – Plassering

Tabell B3 – Generell informasjon

Tabell B4 – Datering

Tabell B5 – Type, form og størrelse

Tabell B6 – Vern og vernetiltak

Vedlegg C: Registreringsskjema feltundersøkelse

Vedlegg D: Fotografier fra feltundersøkelse

Vedlegg A: Søk – avgrensning og treff

Innledende søk og søketreff i Runor (Samnordisk runedatabase). Unimusportalen, Askeladden og Kulturminnesøk.

Runor - Søk 1 01.10.2023		
avgrensning	Materiale	Sten
avgrensning	Proveniensi	Norge
avgrensning	Landskap	Norge
antall treff		370
Runor - Søk 2 15.10.2023		
avgrensning	Proveniensi	Norge
avgrensning	föremål	Runsten
antall treff		123
antall tapt blant funnene		22
Runor - Søk 3 15.10.2023		
avgrensning	proveniensi	Norge
avgrensning	material	sten
avgrensning	föremål	gravhäll
antall treff		37
antall tapt blant funnene		13
Unimus – Søk 1 01.10.2023		
Søkeord (fritekst)	Runestein	
antall treff		154
Unimus - Søk 2 01.10.2023		
Søkeord (fritekst)	Runesten	
antall treff		168
Unimus - Søk 3 01.10.2023		
Søkeord (fritekst)	Rune	*inkluderer gravheller, heller
antall treff		156
Askeladden - Søk 1 01.10.2023		
Minnetype	Kulturminner	
Egenskaper (avgrensende)	Art (Lokalitet)	runer/innskifter
antall treff		81
Askeladden - Søk 2 01.10.2023		
Minnetype	Kulturminner	
Egenskaper (avgrensende)	Art (Enkeltminne)	runestein
antall treff		64
Askeladden - Søk 2 01.10.2023		
Minnetype	Kulturminner	
Egenskaper (avgrensende)	Art (Enkeltminne)	bautastein
antall treff		1307
Kulturminnesøk 15.10.2023		
Søk (fritekst)	runestein	
antall treff		150
Kulturminnesøk 15.10.2023		
Søk (fritekst)	bautastein	
antall treff		1567

Vedlegg B: tabelloversikt runesteiner i Norge

- B1 – Tabell: Kilder
 B2 – Tabell: Sted
 B3 – Tabell: Generell informasjon
 B4 – Tabell: Form og størrelse
 B5 – Tabell: Vern av runesteiner

Nøkkel til forkortelser i tabellene

Forkortelse	Type kilde
D	Database/samling. Digital kilde.
E	Trykt kilde. Norges Indskrifter med de Ældre Runer, bind 1 og 3. Trykt kilde. ¹⁷⁶
Y	Trykt kilde. Norges innskrifter med de yngre runer, Bind 1-5. Trykt kilde. ¹⁷⁷
N	Nettside. Digital kilde.
A	Annet: personlig kommunikasjon, andre digitale kilder.

Forkortelse	Institusjon
AM	Arkeologisk museum, Universitetet i Stavanger
KHM	Kulturhistorisk museum, Universitetet i Oslo
VM	NTNU Vitenskapsmuseet, Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet, Trondheim
UMAK	Norges arktiske universitetsmuseum, Universitetet i Tromsø
UM	Universitetsmuseet i Bergen, Universitetet i Bergen.

Referanser i tabellene

Forkortelse	Referanse
D1	Samnordisk runtextdatabas (Runor) u.å., Institutionen för nordiska språk, Uppsala universitet. http://www.nordiska.uu.se/forskn/samnord.htm
D2	Askeladden u. å., Riksantikvaren. https://askeladden.ra.no/ og Kulturminnesøk, u.å., Riksantikvaren, https://www.kulturminnesok.no/ ¹⁷⁸
D3	Unimusportalen, u.å. UniMus ¹⁷⁹ . https://www.unimus.no/portal/#/
E1	Bugge, Sophus, og Det Norske historiske Kildeskrikkfondet. <i>Norges Indskrifter med de ældre Runer : 1</i> . Vol. 1, Christiania: Kildeskrikkfondet, 1891-1903.
E2	Olsen, Magnus, og Det Norske historiske Kildeskrikkfondet. <i>Norges Indskrifter med de ældre Runer :3</i> . Vol. 3, Christiania: Kildeskrikkfondet, 1914-1924.
Y1	Olsen, Magnus, og Kjeldeskriftfondet. <i>Norges innskrifter med de yngre runer : 1 : I. Østfold fylke, II Akershus fylke og Oslo, III. Hedmark fylke, IV. Opland fylke</i> . Vol. 1, Oslo: Norsk historisk kjeldeskrift-institutt, 1941.
Y2	Olsen, Magnus, og Kjeldeskriftfondet. <i>Norges innskrifter med de yngre runer :2 : V. Buskerud fylke ; VI. Vestfold fylke ; VII. Telemark fylke</i> . Vol. 2, Oslo: Norsk historisk kjeldeskrift-institutt, 1951.
Y3	Liestøl, Aslak, Olsen, Magnus, og Kjeldeskriftfondet. <i>Norges innskrifter med de yngre runer : 3 : VIII. Aust-Agder fylke ; IX. Vest-Agder fylke ; X. Rogaland fylke</i> . Vol. 3, Oslo: Norsk historisk kjeldeskrift-institutt, 1954.

¹⁷⁶ Ingen treff i bind 2.

¹⁷⁷ Bind 6 I og II omhandler kun Bryggen i Bergen, og er ikke medtatt. Ingen treff.

¹⁷⁸ Søk er gjort i Askeladden. Informasjon er hentet ut av Askeladden. Lokalitet er linket med nettadresse til treffside kulturminnesøk, da Askeladden er en lukket database.

¹⁷⁹ UniMus er en samarbeidstiltak ledet av en styringsgruppe bestående av de medvirkende museenes direktører. UIO drifter dataløsningene. Medvirkende museer: Norges arktiske universitetsmuseum, NTNU Vitenskapsmuseet, Universitetsmuseet i Bergen, Arkeologisk museum, UiS, Kulturhistorisk museum, UiO.

Y4	Olsen, Magnus, og Kjeldeskriftfondet. <i>Norges innskrifter med de yngre runer : 4 : XI. Hordaland fylke ; XII. Sogn og Fjordane fylke ; XIII. Møre og Romsdal fylke</i> . Vol. 4, Oslo: Norsk historisk kjeldeskrift-institutt, 1957.
Y5	Olsen, Magnus, og Kjeldeskriftfondet. <i>Norges innskrifter med de yngre runer: 5: XIV. Sør-Trøndelag fylke ; XV. Nord-Trøndelag fylke ; XVI. Nordland fylke ; XVII. Troms fylke..</i> Vol. 5, Oslo: Norsk historisk kjeldeskrift-institutt, 1960.
N1	Kulturhistorisk museum, Universitetet i Oslo. «Rapport arkeologisk utgraving. Gravminne og bosetningsspor Froland vestre, 9/1, Froland, Aust-Agder» (2015) https://www.froland.kommune.no/f/p1/i9e3364e2-d3ae-42f1-b896-142376c7c3c0/rpt_aa_froland_frolandkirkegard_2015-2.pdf
N2	Beverfjord, Aud. "Historien Om En Bautastein." Spor (Trondheim) 15, no. 2 (2000) (2). https://sporvm.wpenginepowered.com/wp-content/uploads/2020/06/spor-2000-2.pdf
N3	Kulturhistorisk museum, Universitetet i Oslo. «Sensasjonelt funn av 1600 år gammel runestein». 10.10.2018, sist endret 23.09.2020. https://www.khm.uio.no/om/aktuelt/aktuelle-saker/sensasjonelt-funn-av-1600-ar-gammel-runestein.html
N4	Riksantikvaren. «Funn av runestein vekker oppsikt». Publisert 17.01.2023. https://www.riksantikvaren.no/funn-av-runestein-vekker-oppasikt/
N5	Iversen, Frode, Karoline Kjesrud, Harald Bjorvand, Justin J. L. Kimball, og Sigrid Mannsåker Gundersen. "Irlen på Øverby i Vingulmark." Viking (Oslo) 82 (2019).
N6	Helgeland Museum, Digitalt museum. «Stein funnet på Myrmoen ca. 1908, oppbevares nå på Vefsn museum». u.å. https://digitaltmuseum.no/021017515749/stein-funnet-pa-myrmoen-ca-1908-oppbevares-na-pa-vefsn-museum
N7	Knirk, James E. (red). Nytt Om Runer, Nr. 7 (1992), Runearkivet, Oldsakssamlingen, Oslo. http://urn.nb.no/URN:NBN:no-39606 .
A1	Personlig kommunikasjon: Kristel Zilmer (Professor, Kulturhistorisk museum, UIO), epost-korrespondanse 21.9.2023

Kulturminneplaner referert til i tabellene

Kommune	Plannavn
Bremanger	Kulturminneplan 2020-2030 «Der Båra Bryt». https://bremanger.kommune.no/f/p2/icf001b50-957e-4228-8e47-ba560279fef2/kulturminneplan.pdf og https://kulturminneplan.bremanger.kommune.no/
Bygland	Rotfest Framtid, Temaplan for kulturminne Bygland 2020-2032. Vedtatt 14.05.2020. https://img4.custompublish.com/getfile.php/4766254.2244.ujwatjbbnsq7ut/Kulturminneplanen.pdf?return=www.bygland.kommune.no
Bømlo	Kulturminneplan, Kommunedelplan for kulturminne 2021-2032. https://www.bomlo.kommune.no/f/p1/i49a2bf7c-3567-44d6-99bd-b28c619146d4/kulturminneplan-bomlo-vedteke-i-kommunestyret-22032021-ps-26-2021.pdf Vedtatt 22.02.2021
Etne	Kulturmiljøplan, Kommunedelplan for kulturmiljø i Etne 2022-2026. Høringsutkast. https://innsyn.onacos.no/etne/wfdocument.ashx?journalpostid=2020037655&dokid=1502081&versjon=1&variant=A&
Farsund	Kulturminneplan for Farsund kommune. (udatert) https://img8.custompublish.com/getfile.php/4762150.2678.7a7blsutqnkj7u/Kulturminneplan+for+Farsund.pdf?return=www.farsund.kommune.no
Fredrikstad	Kommunedelplan for kulturminner 2023-2035. Vedtatt 07.09.2023. https://www.fredrikstad.kommune.no/globalassets/dokumenter/planer/kultur-fritid/kommunedelplan-for-kulturminner-2023-2035.pdf
Froland	Froland kommune Kommuneplan – Kulturminneplan 2021-2025. Høringsutkast https://www.froland.kommune.no/f/p1/ice554bbe-631f-43b6-be73-ea2be213affc/kulturminneplan-2021-2025-froland-kommune.PDF
Giske	Museums- og kulturminneplan 2020-2030. u.å. https://www.giske.kommune.no/f/p1/i77ca2e72-ff29-471b-b865-210ceb3fec59/kulturminneplan-giske-kommune-2020-2030-endeleg-versjon-29september-2021-903088.pdf
Gloppen	Kulturminneplan 2019-2029, vedtatt 28.08.2019. https://indd.adobe.com/view/0636874b-d49a-4928-a227-f973381596ff finnes både som pdf og digital kartløsning.

Gran	Temaplan Natur- og kulturarv i Gran kommune. Vedtatt 22.06.2017. https://img6.custompublish.com/getfile.php/4854086.2576.ijuswwt7sijps/Temaplan+Natur+og+kulturarv_+godkjent+22.06.17.pdf?return=www.gran.kommune.no
Hjelmeland	Plan for kulturminne/kulturarv for Hjelmeland kommune 2017-2029. vedtatt 21.06.2017. https://www.hjelmeland.kommune.no/f/i86354fb0-a2ec-46fa-9906-38a7724a8a0d/kulturminneplan_hjelmeland.pdf
Karmøy	Kommunedelplan for kulturminner 2014-2020. Vedtatt 10.02.15. https://www.karmoy.kommune.no/demokratioginnflytelse/f/p6/if1bb9ef7-b945-4f3b-af65-dde443a59218/kommunedelplan-for-kulturminner-2014-2020.pdf
Kristiansand	Temaplan for Kulturminner i Kristiansand kommune 2022-2033: Engasjement, bærekraft og mangfold. Høringsutkast 30.08.2023. https://www.kristiansand.kommune.no/globalassets/felles/bolig-kart-og-eiendom/plan-og-bygg/kulturminneplan-til-horing.pdf
Lindesnes	Kulturmiljøplan Lindesnes kommune. Vedtatt 27.04.2023 https://img4.custompublish.com/getfile.php/5183958.2674.jqakuwa7inkqaj/Kulturmilj%C3%B8plan+original.pdf?return=www.lindesnes.kommune.no
Luster	Kommunedelplan for Kulturminne og Kulturmiljø, Luster kommune. Vedtatt 22.10.2020. https://pub.framsikt.net/planoverview/luster/planoverview-po/content/data/planmetadata-29dc0879-d37f-4301-a0ce-410cea39b500/kommunedelplan%20for%20kulturminne%20og%20kulturmilj%C3%B8%202020.pdf
Rakkestad	Kommunedelplan kulturmiljø 2023-2035. Høringsdokument, 08.06.2023. https://img5.custompublish.com/getfile.php/5184495.1865.tmjapalaukusq7/Rakkestad+kulturminneplan+h%C3%B8ringsdokument.pdf?return=www.rakkestad.kommune.no
Randaberg	Kommunedelplan for kulturminner 2019-2030. Vedtatt 25.04.2019. https://www.randaberg.kommune.no/globalassets/dokument/planer/kommunedelplan-for-kulturminner-2019-2030/kommunedelplan-for-kulturminner-2019-2030_revidert-juli2019.pdf
Sarpsborg	Sarpsborg kulturminneplan, kommunedelplan for kulturminner, kulturmiljøer og kulturlandskap 2022-2034. Vedtatt 19.05.2022. https://www.sarpsborg.com/globalassets/dokumenter/politikk-og-planer/sarpsborg-kulturminneplan-2022-2032.pdf
Selje	Kommunedelplan for kulturarven i Selje kommune 2019-2029. Vedtatt 09.10.2019. https://stad.kommune.no/f/p1/i8b470daa-2bed-4f4b-bb99-4db62def4897/kommunedelplan-for-kulturarven-i-selje-kommune-2019-2029.pdf
Skien	Avtrykk av Skien, kommunedelplan for kulturminnevern 2013-2024, vedtatt 20.06.2013. https://www.skien.kommune.no/media/3yepawx4/kommunedelplan-for-kulturminnevern_med_vedtaksdato-min.pdf
Sogndal	Kulturminneplan for Sogndal kommune. Vedtatt 1.11.2013 (under rullering). https://img7.custompublish.com/getfile.php/2563914.1687.rdpbtvqtwu/Kulturminneplan.pdf?return=sogndal.custompublish.com
Stavanger	Kulturmiljøplanen. Heldigital plan. Vedtatt 19.06.2023, men er i kontinuerlig utvikling og oppdatering. ¹⁸⁰ https://www.stavanger.kommune.no/stavangers-kulturmiljoplan/
Steigen	Kulturmiljøplan Steigen kommune 2023-2033. Høringsutkast 21.03.2023. https://img5.custompublish.com/getfile.php/5137151.1295.wzniktzbakpiml/H%C3%98RINGSUTKAST+Kulturmilj%C3%B8plan+Steigen.pdf?return=www.steigen.kommune.no
Vang	Temaplan for kulturminne i Vang. Vedtatt 05.12.2018. https://www.vang.kommune.no/tenester/utdanning-og-kultur/kultur/kulturminneplan-for-vang/
Vestre Slidre	Kulturminneplan for Vestre Slidre. Vedtatt 22.6.2017. https://www.vestre-slidre.kommune.no/tenester/kultur-idrett-og-fritid/kultur/kulturminne/kulturminneplan-vestre-slidre/
Østre Toten	Kulturminneplan Østre Toten kommune u.å.. https://www.ototen.no/f/p1/ic82a3d54-edce-4fed-a7a5-f965a4d2ce5e/kulturminneplan-291020.pdf

¹⁸⁰ Stavangers plan er heldigital og fremstår som et nettsted. Overordnet informasjon og informasjon om strategi og prioriterte kulturminner lite tilgjengelig.

Tabell B1 – Kilder

Tabellen er sortert alfabetisk etter navn og fylke (2023). For forklaring på forkortelser og fullstendige referanser, se innledning til vedleggsgruppe B. Tabellen er ikke komplett.¹⁸¹

Forkortelse	D1	D2	D3	Y/E
Navn på kilde	Runor	Askeladden	Unimusportalen	NIyR og NIæR
Oppføring	Innskripsjonsnr.	KulturminneId	Museumsnr.	Vol. Nr.
Agder				
Belland, Lyngdal	N KJ83	22931-1	C17797	E1
Froland	N 181	84205		Y3
Farsundsteinen		138797		E2
Galtelandsteinen (Rosseland)	N 184	161326	C7538	Y3
Hogganviksteinen	N Viking2011;28	129840		
Husebysteinen	N212	13210		Y3
Oddernessteinen	N 209, N 210	43167-1		Y3
Ryensteinen	N 208	155115	C17795/1	Y3
Reistadsteinen	N Kj74	32653	3518	E1
Skollevollsteinen	N 213	139498-1	C3612	Y3
Søgnesteinen	N 211	91378		Y3
Tomstad runestein	N KJ79	139500-1 og 212877-1	C3727	E1
Årdal kirke	N 187	31833-1		Y3
Innlandet				
Alstadsteinen	N 61, N 62	23154-1	C22007	Y1
Dynnasteinen	N 68	52668	C9909	Y1
Einangsteinen	N KJ63	22788-99		E1
Fåbergsteinen	N 59	58558	C5701	Y1
Granavollen / Gran kirke 1	N 63			Y1
Gran kirke IV/Gran runestein	N 66	C17793		Y1
Hamar bispegård	N 551			Y5
Haugset/Kvikstad søndre	N A23	52813-1		
Nørstebø/Sønstebø	N 29	50831-1	C358	Y1
Presterud	N A22			
Vang-steinen	N 84	31725-1		Y1
Øye-steinen (Øye kirke I)	N 79	85935	C3967	Y1
Møre og Romsdal				
Borgund III	N 437			Y4
Kulisteinen	N 449	45137-1	T10524	Y4
Giske kirke	N 440	84245-1		Y4
Myklebostadsteinen	N Kj77		C14436 og 17792	E1
Tingvoll kirke	N 446	85625		Y4
Nordland				
Myrmoen				
Gimsøysteinen	N A11			E1
Løvøya	N A17	47311		
Oslo				
Gamlebyen		51949	C34763/G 29169	
Hallvardskirken/Oslo VII	N 549			Y5
Korskirken	N A296	42177	C37517	
Mariakirken Oslo V	N 19		C24286	Y1

¹⁸¹ Det kan være flere kirkesteder og funnsteder som har egen ID i Askeladden, der runene ikke er nevnt. Ikke alle disse er lagt inn.

Rogaland

Avaldsnes kirke II	N 267	83833		Y3
Bore kirke I	N 231		B13739	Y3
Bore kirke II	N 232		S12442	Y3
Bore kirke III	N 233		C14746	Y3
Bore kirke IV	N 234			Y3
Bore kirke V	N 235			Y3
Bru	N A325			
Bø runestein	N KJ78		C3817	E1
Eigersund	N 222		B13740	Y3
Eiksteinen	N A53			
Hauske kirke	N 261		S12880	Y3
Hegreberg				E2
Hedland II midtre	N 244	24682-1		Y5
Helland III østre	N 245	54313-2		Y5
Hesby kirke II-III	N 583-584	84567		Y5
Indre Bø I	N 249	54036-1		Y3
Indre Bø II	N A4		S8677	
Kjøleviksteinen	N KJ 75	44922-2	C11706	E1
Klepp I	N 225		B13735	Y3
Klepp II	N 226		B13736	Y3
Mariakirken/Stavanger II	N 251		S12684	Y3
Mælhaug/Melhaug	N 242		B13737	Y3
Møgedal runestein	N KJ88	4797-1	S3745	E2
Nerheimsteinen	N 274			Y4
Nærheim I	N 223		S12876	Y3
Njærheim II	N 224		S4451	Y3
Orrestadsteinen	N221		C4057	Y3
Sele I	N 236		S12682	Y3
Skadberg	N 247	14889-4	S3965	Y3
Sola			S945	
Stangelandsteinen	N239		S12683	Y3
Sorbø I	N 259	85046-4	S12884	Y3
Sorbø II (fragmenter)	N 260	85046-5	S4159 og S6459	Y3
Sorbø III/ Vikevågsteinen	N A13	85046-3		
Talgje kirke I-II	N 257 og N 258	85069		Y3
Tjora I (Tjora kirke)	N 240	14855	B13730	Y3
Tustein	N 228		B13731	Y3
Utstein kloster	N 264	87030		Y3
Vettelandsteinen	N KJ60	44132-1	S6965 og S4851	E1
Årstad runestein	N KJ58	14912-2	C3639	E1
Ålgårdsteinen/Store Ålgård	N 217	24710-1		Y3
Årdal kirke Rogaland	N 253			Y3

Trøndelag

For (Forr) kirke	N 536		T446	Y5
Hegra kirke I-II	N 509, N 510			Y5
Hårbergsteinen	N 453		T17777	Y5
Klokkesteinen/Eid I		110667		
Lysåsundet			T3518	
Nidaros domkirke	N 469- 506			Y5
Nidarosdomen	N 478		T17093	Y5
Sakshaug kirke	N 526-533			Y5
Skatval/Myr	N 511		T570	Y5
Skålvoll	N 457		C3632	Y5
Tanem runestein	N KJ89		C3613	E1
Vatn runestein	N KJ68		T1397	E1

Troms

Ervik	N A222		Ts8168	
-------	--------	--	--------	--

Vestfold og Telemark

Berg kirke	N 580			Y5
Runesteinen på Berge	N A10	N-6362 og 140694		
Bratsberg kirke I-II	N 144-145	33323		Y2
Flatdalsteinen	N 157	84158	C3497	Y2
Elgesem-steinen	N KJ57	68902-1	C17791	E1
Lauvåsen	N A350	3277	C37933	
Runhellehovet	N 155	62705		Y2
Skafsåsteinen	N 163			Y2
Skeisteinen	N 160	127468		Y2
Tveito i Tinn	N KJ94		C18396	E1
Valbysteinen	N 140		C6727	Y2
Veumsteinen (II)	N 162		C28327	Y2

Vestland

Amla	N KJ84	66475-1		E3
Runesteinen ved Anda		72923		
Barmensteinen	N KJ 64	25573-1		
Bergen 1/Bergenhus	N 287			Y4
Bryggen i Bergen	N B572		BRM0/083953	
Dale kirke I-VII	N 310-316	84013		Y4
Eggjasteinen	N KJ101		B6915	E2,3
Eidsvåg runestein	N KJ92	113905-2	B5676	E1
Eikeland	N 300	296163-0	B7230	Y4
Erlingskrossen/Stavanger III	N 252			Y3
Hafslo kirke	N 317	84459		Y4
Hennøy	N420-N428	66762		Y4
Gjerde kirke - Gjerde I	N 271	84250	B13733	Y4
Gjerde kirke- Gjerde II	N 272	84250	B13734	Y4
Grindheimsteinen	N 273	84426		Y4
Grindheim, del av kors	N 585	84425	B11047	Y5
Manger kirke	N 301	84386	B13732	Y4
Moster kirke	N 586-91	84979		Y5
Myklestad/Tysnes			B10067	
Nordhuglo	N KJ65	274524-0	B6439	E2
Opedalsteinen (1)	N KJ76		B13741	E1
Opedal kapell/kirke	N 279			Y4
Rosselandsteinen	N KJ69		B10538	
Selje kloster 1	N 418	83760		Y4
Selje kloster 2	N 419	83760		Y4
Stedjesteinen	N 386	60593		Y4
Strandebarm kirke (II)	N 276		B13738	Y4
Sunde runestein	N KJ90		B9594	
Svanøy kirke	N 417	55545		Y4
Tørvika A	N KJ91		B3542E	E1
Tørvika B	N KJ62		B3542f	E1
Vik i Sogn	N A326		B14694/1	

Viken

Aurskog prestegård/kirke	N 21		C4319	Y1
Bjørnebysteinen	N 2	62784-1	C3726	Y1
By runehelle /bysteinen	N KJ71		C3810	E1
Eggesteinen / Eggemosteinen	N 103		C7585	Y2
Eidsberg kirke / Lekum	N 3		C10338	Y1
Eidsberg kirke II	N 4		C10343	Y1
Holm (Torsnes kirke)	N 12	85652	C2445	Y1

VEDLEGG B
Tabell B1 – Kilder

Klekken	N A231		C36687	
Knestangsteinen / Haugerud	N 104-107		C26951	Y2
Skjeberg kirke 1	N7	85456		Y1
Skjeberg kirke 2	N8	85456		Y1
Svingerudsteinen				
Tanberg 1	N 95			Y2
Tanberg 4	N 98-N 101			Y2
Tose I (Torsnes) Holm	N 13	48897		Y1
Tose II (Torsnes) Holm	N 14	48897		Y1
Tunestenen	N KJ72		C2092	E1
Øderå	N A346		C56181	
Øverbysteinen		planlagt		

Ukjent opprinnelse

Ukjent stein VI	N 543			Y5
Ukjent stein VII	N 544			Y5

Forkortelse	D1	D2	D3	Y/E
Navn på kilde	Runor	Askeladden	Unimusportalen	NIyR og NIæR
Oppføring	Innskripsjonsnr.	Kulturminneld	Museumsnr.	Vol. Nr.

Totalt antall runesteiner: 159

Totalt antall treff	146	79	85	128
----------------------------	------------	-----------	-----------	------------

Tabell B2 - Plassering

Tabellen er sortert alfabetisk etter navn og fylke (2023). For forklaring på forkortelser og fullstendige referanser, se innledning til vedleggsgruppe B. Der nøyaktig opprinnelig plassering av runesteinen ikke er kjent er det oppgitt Ukjent (Ukj) i tabellen. Det er ikke undersøkt hvor mange av steinene som er utstilt ved alle de fem universitetsmuseene. Kun der det under registreringen er avdekket at en stein er utstilt, er dette markert i skjemaet. Det er derfor markert et spørsmålstegn i både kategori magasinert og kategori utstilt, der det ikke er funnet informasjon om dette.

Navn	Funnsted	Opprinnelig plassering	Nåværende plassering	Magasinert		Kirkested			Andre offentlige		Privat	Ukjent
				Utgitt	Utlånt	Inne, frittstående	Ute, frittstående	Innmurt i bygg	Park/terreng/tun	Urbant	Inne, dekorativ	Tun/hage

Agder

Belland, Lyngdal	Belland, Lyngdal kommune	Ukj (D1)	KHM (D3)	x								
Froland	Froland kirke, Froland kommune	Ukj (D1)	Froland kirke, våpenhuset			x						
Farsundsteinen	Varbak (Vardebakke) Farsund kommune	Varbak	Varbak					x			x	
Galtelandsteinen	Rosseland, Evje og Hornnes kommune	Ukj (D1)	KHM (D3)	x								
Hogganviksteinen	Hogganvik (gård), Lindesnes kommune	Hogganvik	Hogganvik					x			x	
Husebysteinen	Huseby (gård), Farsund kommune	Ukj (D1)	Huseby (D1)					x				
Oddernessteinen	Oddernes kirke, Kristiansand komm.	Ukj (D1)	Kirkens våpenhus(D1)			x						
Ryensteinen	Ryen (gård) i Tveit, Kristiansand komm.	Ukj (D1)	KHM (D3)	?								
Reistadsteinen	Reistad på Hidra, Flekkefjord kommune	Ukj (D1)	KHM (D3)	?								
Skollevollsteinen	Skollevoll, Lista, Farsund kommune	Ukj (D1)	KHM (D3)	?							x	
Søgnesteinen	Søgne prestegård, Kristiansand komm.	Ukj (D1)	Søgne gamle prestegård			x		x				
Tomstad runestein	Tomstad (gård), Farsund kommune	Ukj (D1)	KHM (D3)	?								
Årdal kirke	Årdal kirke, Bygland kommune	Ukj (D1)	Årdal kirke			x						

Innlandet

Alstadsteinen	Avstad Nedre, Østre Toten kommune	Ukj (D1)	KHM (D3)		x							
Dynnasteinen	Dynna, G ran kommune	Ukj (D1)	KHM (D1)		x							

VEDLEGG B
Tabell B2 - Plassering

Einangsteinen	Einang, Vestre Slidre kommune	Einang, Valdres	Einang							x				
Fåbergsteinen	Fåberg kirke, Lillehammer komm.	Telthusflåa? (D2)	Fåberg kirke (D1)							x				
Granavollen / Gran kirke 1	Gran kirke, Gran kommune	Ukj (D1)	Granavollen (D1)							x				
Gran kirke IV/Gran runestein	Gran kirke Gran komm	Ukj (D1)	KHM (D3)	x										
Hamar bispegård	Hamar bispegård, Hamar kommune	Ukj (D1)	Hedmarks-museet (D1)	?	?									
Haugset/Kvikstad søndre	Kvikstad søndre (gård), Østre Toten kommune	Ukj (D1)	Kvikstad søndre (D2)											x
Nørstebø/Sønstebø	Nørstebø (gård), Lesja kommune	Ukj (D1)	Blindern (utlånt KHM) (D1)							x				x
Presterud	Presterud, Kolbu, Østre Toten kommune	Ukj (D1)	Mjøsmuseet?	?	?									
Vang-stein	Vang, Vang kommune	Ukj (D1)	Vang (D2)							x				x
Øye-stein/Øye kirke I	Øye kirke, Vang kommune	Ukj (D1)	Blindern (utlånt KHM) (D1)	x										x

Møre og Romsdal

Borgund III	Borgund, Ålesund kommune	Ukj (D1)	Sunnmøre museum	?	?									
Kulisteinen	Kuløy, Smøla kommune	Ukj (D1)	VM (D3)											x
Giske kirke	Giske kirke, Giske kommune	Ukj (D1)	Giske kirke											x
Myklebostadsteinen	Myklebostad (gård), Molde kommune	Ukj (D1)	KHM (D3)	x										
Tingvoll kirke	Tingvoll kirke, Tingvoll kommune	Ukj (D1)	Tingvoll kirke											x

Nordland

Myrmoen	Myrmoen, Vefsn kommune	Ukj?	Vefsn museum (N6)	?	?									
Gimsøysteinen	Sande på Gimsøya, Vågan kommune	Ukj (D2)	UMAK (D1)	?	?									
Løvøya	Lauvøy, Steigen kommune	Ukj (D2)	Lauvøy											x

Oslo

Gamlebyen	Gamlebyen/Clemensgt, Oslo kommune	Gamlebyen	KHM (D3)	x										
Hallvardskirken/Oslo VII	Gamlebyen, Oslo kommune	Ukj (D1)	Minneparken i Gamlebyen (D1)											x
Korskirken	Gamlebyen, Oslo kommune	Korskirken?	KHM (D3)	x										
Mariakirken/Oslo V	Mariakirken, Oslo kommune	Ukj (D1)	KHM (D3)	x										

Rogaland

Avaldsnes kirke II	Avaldsnes kirke, Karmøy kommune	Ukj (D1)	Avaldsnes kirke											x
--------------------	---------------------------------	----------	-----------------	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	---

VEDLEGG B
Tabell B2 - Plassering

Bore kirke I	Bore kirke, Klepp kommune	Ukj (D1)	UM (D1)	?	?														
Bore kirke II	Bore kirke, Klepp kommune	Ukj (D1)	AM (D3)	?	?														
Bore kirke III	Bore kirke, Klepp kommune	Ukj (D1)	KHM (D3)	x															
Bore kirke IV	Bore kirke, Klepp kommune	Ukj (D1)	AM (D1)	?	?														
Bore kirke V	Bore kirke, Klepp kommune	Ukj (D1)	AM (D1)	?	?														
Bru	Bru, Rennesøy kommune	Ukj (D1)	AM (D1)	?	?														
Bø	Bø, Sokndal kommune	Ukj (D1)	KHM (D3)	x															
Eigersund	Eigersund, Eigersund kommune	Ukj (D1)	UM (D3)	?	?														
Eiksteinen	Eik prestegård, Sokndal kommune	Ukj (D1)	AM		x														
Hauske kirke	Hausken kirke, Stavanger kommune	Ukj (D1)	AM (D3)	?	?														
Hegreberg	Hegreberg, Åmøy, Stavanger kommune	Ukj??	AM?	?	?														
Hedland II midtre	Helland (gård), Sola kommune	Ukj (D1)	Helleland (D2)																x
Helland III østre	Helland (gård), Sola kommune	Ukj (D1)	Helleland (D2)																x
Hesby kirke II-III	Hesby kirke, Stavanger kommune	Ukj (D1)	Hesby kirke						x										
Indre Bø I	Bø, Randaberg kommune	Ukj (D1)	Indre Bø (D2)																x
Indre Bø II	Indre Bø (gård) Randaberg kommune	Ukj (D1)	AM (D3)	?	?														
Kjøleviksteinen	Gården Kjølevik, Strand kommune	Ukj (D1)	Blindern (utlånt KHM) (D1)						x										x
Klepp I	Klepp kirke, Klepp kommune	Ukj (D1)	UM (D3)	?	?														
Klepp II	Kleppe, (gård) Klepp kommune	Ukj (D1)	UM (D3)	?	?														
Mariakirken/ Stavanger II	Mariakirken, Stavanger kommune	Ukj (D1)	AM. (D1)		x														
Mælhaug/ Melhaug	Mælhaug, Sola kommune	Ukj (D1)	UM (D3)	?	?														
Møgedal	Møgedal, Helleland, Eigersund kommune	Ukj (D1)	AM. (D3)	?	?														
Nerheimsteinen	Nerheim (Ølen) kirke, Vindafjord kommune	Ukj (D1)	UM	?	?														
Nærheim I	Njærheim (v/kirken), Hå kommune	Ukj (D1)	AM (D3)	?	?														
Njærheim II	Njærheim, Hå kommune	Ukj (D1)	AM (D3)	?	?														
Orrestadsteinen	Orrestad, Eigersund kommune	Ukj (D1)	KHM (D3)	x															
Sele I	Sele, Klepp kommune	Ukj (D1)	AM (D3)		x														
Skadberg	Skadberg, Sola kommune	Ukj (D1)	AM (D1)	?	?														
Sola	ved Sola Kirkegård, Sola kommune	Ukj (D1)	AM (D3)	?	?														
Stangelandsteinen	Stangeland, Sandnes kommune	Ukj (D1)	Sandnes kommune?																x

VEDLEGG B
Tabell B2 - Plassering

Sørbø I	Sørbø, Stavanger kommune	Ukj (D1)	AM (D3)	?	?													
Sørbø II (fragmenter)	Sørbø, Stavanger kommune	Ukj (D1)	AM (D3)	?	?													
Sørbø III/ Vikevågsteinen	Sørbø, Stavanger kommune	Ukj (D1)	Rennesøy kulturhus (D2)															X
Talgje kirke I-II	Talgje kirke, Stavanger kommune	Ukj (D1)	Talgje kirke						X									
Tjora I (Tjora kirke)	Tjora kirke, Sola kommune	Ukj (D1)	UM (D3)	?	?													
Tustein	Tu, Klepp kommune	Ukj (D1)	UM (D3)															X
Utstein kloster	Utstein kloster, Stavanger kommune	Ukj (D1)																X
Vettelandsteinen	Ogna, Hå kommune	Ukj (D1)	AM (D3)	?	?													
Årstad runestein	Årstad (gård), Sokndal kommune	Ukj (D1)	KHM (D3)	?	?													
Ålgårdsteinen/ Store Ålgård	Store Ålgård (gård), Sokndal kommune	Ukj (D1)	Store Ålgård (D1)															X
Årdal kirke Rogaland	Årdal, Hjelmeland kommune	Ukj (D1)	UM	?	?													

Trøndelag

For (Forr) kirke	Stod, Steinkjer kommune	Ukj (D1)	VM (D3)	X														
Hegra kirke I-II	Hegra kirke, Stjørdal kommune	Ukj (D1)	Hegra kirke															X
Hårbergsteinen	Hårberg (gård), Rissa kommune	Ukj (D1)	VM (D3)															X
Klokkesteinen/ Eid I	Ytterøya, Levanger kommune		Ytterøya															X
Lysåsundet	Lysøundet, Bjugn, Ørland kommune		VM (D3)															X
Nidaros domkirke	Nidarosdomen, Trondheim kommune	Ukj (D1)	Nidarosdomen (D3)															X
Nidarosdomen	Nidarosdomen, Trondheim kommune	Ukj (D1)	VM (D3)	X														
Sakshaug gamle kirke	Sakshaug kirke, Inderøy kommune	Sakshaug kirke	Sakshaug gamle kirke															X
Skatval/Myr	Skatval, Stjørdal kommune	Ukj (D1)	VM (D3)	X														
Skålvoll	Skålvoll, Melhus kommune	Grinni kirke	KHM (D3)	X														
Tanem runestein	Tanem (gård), Trondheim kommune	Ukj (D1)	KHM (D3)	X														
Vatn runestein	Vatn i Agdenes, Orkdal kommune	Ukj (D1)	VM (D3)															X

Troms

Ervik	Ervik (gård), Harstad kommune	Ukj (D1)	UMAK (D3)	?	?													
-------	----------------------------------	----------	-----------	---	---	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--

Vestfold og Telemark

Berg kirke	Berg steinkirke, Larvik kommune	Ukj (D1)	Berg steinkirke															X
------------	------------------------------------	----------	-----------------	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	---

Tabell B3 – Generell informasjon

Tabellen er sortert alfabetisk etter navn og fylke (2023). For forklaring på forkortelser og fullstendige referanser, se innledning til vedleggsgruppe B. Alle mål er oppgitt i meter. H = Høyde, L= Lengde, B = Bredde, T= Tykkelse. Største/lengste mål er oppgitt. Mål er hentet fra digitale kilder. Det tas forbehold om feil. Informasjonen i tabellen er ikke komplett, og er ment å kunne gi et grunnlag for videre undersøkelser. Kolonne «Andre begreper» inneholder begreper er benyttet i ulike kilder, og som kan være hjelpelige ved søk.

	Omtalt som	Bergart	Notater
Agder			
Belland	Steinblokk	Granitt (D1)	Stor steinblokk, nesten kvadratisk. Ikke typisk bauta, ikke tilhugget. gjenbrukt som klopp over bekk. L 1,65, B (bredest) 0,7, T 0,25-0,30 (E1)
Froland	Gravstein, helle	Glimmer, gneis (D1)	Helle. Skadd etter tilhogging for gjenbruk i trapp og mur, har vært lengre. L 0,83 m, B 0,25, T 0,14 (Y3)
Farsundsteinen	Runeinnskrift		Steinblokk, del av gammelt steingjerde. Antakeligvis ikke flyttet. Nesten i hage? H 2,5, B 2,10. (D2)
Galtelandsteinen (Rosseland)			Reist stein. Skadd, gjenbrukt i skorstein. Skal utstilles i Vikingmuseet 2025 (A1). Kopi satt opp i år 2000. (D2). H 1,89 m, B 0,35, T 0,1 m. (Y3)
Hogganviksteinen		Gneis, metamorf granitt, (D1)	Reist stein, Halvsirkel. Gravminne. Innskripsjon Nordens nest lengste, overgås bare av Tunestenen. H 1,45 m, B 1,52, T, 0,23-0-25.
Husebystein	Grensestein		Vertikal, reist stein, smalner mot toppen. Grensestein. Sto inntil vestsiden av steingjerdet før aluminiumsverket ble bygd (D2) H 1,5 m B 0,48-0,37, T 0,28-0,15(Y3)
Oddernessteinen	Helle, Bautastein		Høy bautastein, stor, flat helle, avsmalnet mot toppen. Både eldre og yngre innskrifter. (D2) H 3,5 m, B 0,64-0,4, T 0,12-0,17.
Ryensteinen	Fragmentert, Bauta	Gneis (D1)	Fragmentert, gjenbrukt i skorstein. Antakelig vært L 3,8 m, B 0,33-0,44, T 0,21 (Y3)
Reistadsteinen	Reist stein, fragmentert	Granitt (D1)	Tidligere reist. Smalner mot toppen, nesten trekantet. Flere fragmenter. Grovt tilhugget, H 0,65 m, B 0,6 (bredeste), T 0,22 (E1)
Skollevollsteinen	Uformelig blokk	Granitt (Y3)	Reist stein, smalner mot toppen. Lå som klopp over bekk. H 2,2 m, B 1,10 (bredeste) (Y3)
Søgnesteinen		Gneis (D1)	Reist stein, gjenbrukt som klopp over bekk. H ca. 2 m, B 0,80, T 0,10-0,11 (Y3)
Tomstad	Helle, Bautastein		Flat helle, funnet i gravhaug. gjenbrukt som trapp. Ligger to ganger i Askeladden, viser til samme stein. L 0,78 m, B 0,47, H 0,16 (D3).
Årdal kirke		Gneis (D1)	Reist stein, gjenbrukt i trapp. H 1 m, B 0,6, T 0,1. (D2)
Innlandet			
Alstadsteinen	Bauta	Rød ringerike-sandsten (D1)	Bauta, reist stein, opprinnelig vært litt høyere. Tilhører den ringerikske billedstengruppen (D2) Knakk ca. 1830, reparert med jernbånd. H 2,5 over bakken (Y1)
Dynnasteinen	Brobyggerstein, Billedstein	Rød ringerike-sandsten (D1)	Reist stein, bauta. Brobyggerstein, Billedsten (D3). Stått på en gravhaug. En av to kjente brobyggersteinene i Norge. H 2,82 m, B 0,54 m-0,16, T 0,18. (Y1)
Einangsteinen		Skifer (D1)	Reist stein. En av de to eldste norske runesteinene fra folkevandringstiden om står på opprinnelig plass. (D2) H 1,47, B (bredest) 1,5 T 0,13-0,18 (E1)
Fåbergsteinen	Grindstolpe		Reist stein, gjenbrukt som grindstolpe. I to deler. H 3 m høy over bakken (Y1)

Granavollen / Gran kirke 1		Rød ringerike-sandsten (D1)	Reist stein, smalner mot toppen. Innskrift på bredside, H 1,5 m, runene nederst til topp er 1,35 m (Y1)
Gran kirke IV/Gran runestein	Steinhelle, Kistelokk, fragmenter	Rød ringeriksk sandsten (D3)	Steinhelle i tre fragmenter, antakeligvis vært kistelokk. Smalner til en spiss i enden. L 1,32 m, T 0,07 (Y1)
Hamar bispegård	Bygningsstein	Kalkstein (Y5)	Fra kirkens vegg. Antakeligvis fra sørveggen. L 0,57, B 0,31 (Y5)
Haugset/Kvikstad søndre	Grensestein		Funnet flatt med runene ned. Finneren har også satt opp vernebygget. H 1,7 m, B 0,9, T 0,2-0,35.(D2)
Nørstebø/Sønstebø	Blokk	Granitt (D1)	Uregelmessig formet blokk antatt reist. Flathugget på en av langsiden. Gjenbrukt som stabbursfot. L ca. 0,60 (Y1)
Presterud	Fragment		Fragment, steinblokk. H 0,40.
Vangsteinen	Billedstein	Glimmer, Glimmerskifer, skifer (D1)	Reist billedstein med runer, tilhugget på alle sider. Vernebygg. motiv tilsvarende Jellingesteinene. Kan ha vært ene halvdel av portal. H 2,15, B 0,89-1,25, T 0,08-10,3. (Y1)
Øye-steinen/ Øye kirke I	Gravhelle, likstein		Likstein (D3), hadde ligget foran kortrappen, helleform, L 1,80, B 0,46-0,3, T 0,08-0,09 (Y1)
Møre og Romsdal			
Borgund III	Helle, fragmenter		6 fragmenter. Tidligere hatt nr B9362. L 0,83, B 0,43 (Y4)
Kulisteinen	Bauta		Slank bautastein, kopi reist 1969. Runer ikke nevnt ved katalogisering. Steinkors innrisset. (Y4). Har vært lengre. L 1,9 m, B 0,2-0,28, T 0,14 (D3)
Giske kirke	Gravstein, helle	Marmor (D1)	Gravsten, utenfor østveggen av koret, har hatt gavlstener. L 1,7, B 0,55-0,45, T 0,17-0,15. (Y4)
Myklebostadsteinen		Gneis og Skifer, glimmerskifer (D3)	To steiner (D1, D3) (Funnet ut at A og B hører sammen). A Bunnstykke, B toppstykke, L 0,75 + 1,5 m. (E1)
Tingvoll kirke	Kvaderstein	Marmor (D1)	Kvader innfelt i veggen over alteret. (Y4) Mål ikke oppgitt.
Nordland			
Myrmoen			Stor, reist stein. H over 1 m? (N6)
Gimsøysteinen	Bauta	Gneis (D1)	Bauta, firkantet blokk, Smalner, L 1,07, B 0,22-0,4, T 0,53-0,27 (E1)
Løvøya	Bautastein		Bautastein med runeinnskrift, godt synlig i terrenget. Verdens nordligste runestein. H ca. 2 m. (D2)
Oslo			
Gamlebyen			ingen beskrivelse funnet
Hallvardskirken/ Oslo VII	Likstein, helle	Kalkskifer (Y5)	Liksteinsform, uthugget rosett. har vært min. L 1,45 m, B 0,53-0,65. T 0,35. (Y5)
Korskirken	Gravhelle, helle, kors,	Kalkstein (D3)	Knekt. Stor/liggende T eller kors. Minnestein? L: 0,8 m, B 0,6, H 0,29. (D3)
Mariakirken/ Oslo V	Likstein, gravstein	Kleber (D3)	Likstein, middelaldersk gravsten, tilhugget på alle sider, innskripsjoner på langside og kortside. L 1,55 m B 0,60-0,46, T 0,27-0,31. (Y1)
Rogaland			
Avaldsnes kirke II	Kvaderstein	Kleber (Y3)	Kvaderstein. Utvendig i korets nordøstre hjørne. Innskriften er 25 cm lang.
Bore kirke I	Gravstein		Kan ha vært liggende gravstein, Gjenbrukt som trappetrinn utenfor kirken. Noe skadd, i to deler. (Y3) H 1,04 m, L 0,49, T 0,07 (D3).

Bore kirke II	Gravhelle, steinhelle, fragment	Glimmerrik gneis (Y3)	Rund steinhelle. Flere brudd. Avviker fra middelalderse gravstener i utseende og innskrift. Lå i gulvet. (Y3) L 0,56-0,58, B 0,15,5-0,35,5, T 0,03-0,05. (D3)
Bore kirke III	Gravhelle, fragment	Glimmerskifer, skifer (D1)	Antatt reist stein. Bruddstykke. L 0,45, B 0,26, T 0,09-0,10 (Y3)
Bore kirke IV	Gravstein		Form tilsier mulig reist stein. Skal ha tilhørt en grav på Bore kirkegård. Gjenbrukt som trappetrinn. Ovalt tverrsnitt. L 1,60 B 0,42-0,35. (Y3)
Bore kirke V	Helle, Gravstein		Antatt gravstein ut fra tekst. Gjenbrukt som dørhelle. L 1,60, B 0,80-0,85. (Y3)
Bru	Fragment	Gneis (D1)	Fragment. Ingen treff på oppgitt nummer S1990/93 i Unimus
Bø runestein	Bautastein	Granitt (D1)	Bautastein (D3) Kanskje stått på gravhaug. Gjenbrukt som klopp over bekk og som benk på prestegården. H 1,87 over bakken, B 0,6, (E1)
Eigersund	Fragment, Bautastein	Grå granitt (D1)	Fragment, antakeligvis toppstykket av bautastein. L 0,76 m, B 0,36, T 0,09-0,12. (Y3)
Eiksteinen		Rød granitt	Funnet istykkerslått, mål ukjent
Hauske kirke	Helle, gravhelle	Båndet gneis (D3)	Flat helle (D3). Den tapte steinen N261 er gjenfunnet ved restaurering av kirken, lå under kirkegulvet. L (største) 0,59 m, B 65-72 cm, T 0,08 cm.
Hegreberg			Innristing er gammel, og likner runer. Undersøkt på Stavanger museum, L 1,25, B 0,55, T 0,3. (E2)
Hedland II midtre			Reist stein, tydelig i terrenget, funnet på et jorde like ved. Har stativ. (D2), H 2,1 m, B 0,46, T 0,15-0,18 (Y3)
Helland III østre			Reist stein. H 2,3 (D2).
Hesby kirke II-III	Kvaderstein		To innskrifter på kvaderstein. Innskrift 57 cm og 6 cm. Steinens mål ikke oppgitt.
Indre Bø I			Plassert i en rest av en gravrøys, Antakeligvis ikke original plassering. H 4,5 m. (D2)
Indre Bø II	Grensestein, bautaliknende		Kanskje en grensestein. Bautaliknende stein L 1,50 m, B: 0,38-0,15, T: 0,10-0,12 cm (D3)
Kjøleviksteinen		Granitt (D1)	Reist stein. Utstilt Blindern. Gjenbrukt i potetkjeller. Det sto en kopi ved Gol stavkirke. H 2,7 m, B (bredest) 0,53, T 0,23 (E1)
Klepp I			Gjenbrukt i gjerde. L 2,15, B 0,5-0-3 m, T 0,12-0,18
Klepp II	Bauta, fragment,		Fragment, Bruddstykke, Mindre stein, antatt toppen av bauta, L 0,63 m, B 0,52 (Y3)
Mariakirken/Stavanger II		Kvartsskifer (D3)	Har vært reist. Regelmessig, firkantet form. Brukket i fire deler for bruk i grunnmur L (total) 3,6 m, B 0,15-0,18. (D3)
Mælhaug/Melhaug	Fragment		Fragment. Kanskje toppen av en større stein. Gjenbrukt i steingjerde. Uleselig, ukyndig etterlikning av runeskrift? L 0,97 B 0,52, (D3)
Møgedal runestein		Granitt (D1)	Oppr. stått oppreist? Avvik mellom oppføring Unimus og Askeladden.. Mål i (D2): H 3 m, B 1,12 T 0,40-0,27
Nerheimsteinen	gravhelle, Likstein,		Antakeligvis en likstein. Gjenbrukt som klopp over bekk. Ornamentert. L I underkant av 1,5 m, /Y3)
Nærheim I	Helle, steinkors	Glimmerskifer (D3)	Deler av steinkors, fire fragmenter gjenfunnet. i 2001(D3) gjenbrukt i bygning. L 0,88 m B 0,56, T 0,12 (D3)
Njærheim II	Fragment, bautastein	Kvartsittskifer (D3)	Fragment. Korsfigur i midten. Antatt toppstykke. Gjenbrukt både i grunnmur og som dørhelle. H 0,96 m, L 0,67, T 0,092. (Y3)
Orrestadsteinen	Helle		Helle, flat, nesten kvadratisk, gjenbrukt som fjøsgulv. Fremstår uskadd, utover bruksmerker fra bruk i gulvet. B 1,2 B L 0,86-1,07 T 0,13(Y3)
Sele I	Bautastein		Reist stein, bautastein, skråner mot topp. Lå som klopp over elv. H 1,57, B, 0,39 (D3)

Skadberg	Gravstein, minnestein		Gravstein, minnestein (D1) Gjenbrukt som mønsås i potetkjeller. Sannsynligvis stått oppreist. L: 3,75 m, B: 0,45. T: 0,38,0,26. (D3)
Sola	Fragment		
Stangelandsteinen			Reist, flat stein. Gjenbrukt som klopp over bekk. I Sandnes kommunes eie? sto ved rådhuset. Ukjent beliggenhet 2023. H 3,15 m B 0,53, T 0,21 (D3)
Sorbø I			Gjenbrukt over vindu. Ref. til feil N-nummer i Unimus (innskrift tilhører 259). L 1,6, B 0,3, T 0,15-17 m. (D2)
Sorbø II	Fragmenter, bautastein		Tre fragmenter (D2) Antakeligvis reist bautastein (typisk tekst). Fragmentene ikke sammenhengende., måler til sammen ca. 0,8 m, har ant. vært høyere (Y3)
Sorbø III			Reist stein, utstilt på Kulturhuset. Høy.
Talgje kirke I-II	Bygningsstein, Fragmenter		Murt inn i kirken. To i veggen på skipet, to i korveggen. Alle samme type og str, bruddstykker av samme innskrift. Ant finnes flere fragmenter, flere m lang. (Y3)
Tjora I /Tjora kirke	likstein, kistelokk		Formet som kistelokk (grovt). L 2,14 m, B 0,4, T 0,17 (D3)
Tusteinen	Bautastein, gruestein	Grønstein, amfibolitt (D1)	Vært bautastein. Gjenbrukt i vegg og grue. 5 fragmenter, tappet sammen. H 2,15 m, B 0,40, T 0,17-0,42. (Y3)
Utstein kloster	Bygningsstein	Kleberstein	Runer funnet to steder på klosterveggene. 1: Kleberstein, ca. 0,60 m. 2: på nordøstre hjørne. Mål ikke oppgitt.
Vettelandsteinen	Fragmenter	Granitt (D1)	Antatt toppstykke av bauta. Slått i stykker. I 1945 ble en annen stein reist 11 m. NØ for funnsted. (D2) Det kan finnes flere fragmenter. L 1,11 m, B 0,76, T 0,18 (E1)
Årstad runestein		Granitt (E1)	Reist stein ved gravkammer, Nesten trekantet, innskrift flere sider. H 1,21 m, B (bredest) 0,78, T 0,13 (E1)
Ålgårdsteinen/ Store Ålgård	Bautastein, gruestein		Høy, reist stein. Innskrift på smalsidene. Står for seg selv. H 1,70 m over bakken, B 0,36-0,19. (Y3)
Årdal kirke	Gravstein.		Gravstein, lå innenfor nordre dør i kirken. To innrammede runelinjer. L 1,1 m, B 0,41-0,48, T 0,03-0,05. (Y3)
Trøndelag			
For (Forr) kirke	Gravhelle, helle, likstein		Gravsten med runer, vært reist. Billedstein, likstein (kors) Gjenbrukt i en bygning. (D3) L 1,9, B 0,5 T 0,10 (D3)
Hegra kirke I-II	Bautastein	Stjørdalsskifer (Y5)	To bautasteiner ved inngangen til kirken, har kanskje stått inne på kirkegården? Ikke nevnt i kulturminnesøk. Mål (ca.) H 3,1 m, B 0,6, T 0,35 (Y5)
Hårbergsteinen	Bautastein		Brukket i to, lagt som veidekke og senere bygningsstein. limt sammen. L 3,45 m, B 0,5-0,6, T 0,15-0,25 (Y5)
Klokkesteinen/ Eid I	Bautastein		Stor bautastein/Kampestein med runer (D2) Sagn til steinen. Ingen treff i Runor. Sterkt overgrodd.
Lysåsundet	Fragment		Fragment, L 0,60, B 0,40, T 0,1. (D3)
Nidaros domkirke	Bygningsstein		Samlepost. Flere innskrifter på steiner i Nidarosdomen. To er tapt. Mål ikke oppgitt
Nidarosdomen		Kleberstein (D3)	Mulig gjenbruk, usikkert. Steinen kan ha blitt snudd ved en reparasjon/ombygning (D3), Mål ikke oppgitt.
Sakshaug kirke	Kvaderstein, bygningstein	Flere	Samlepost, innskrifter i stein, Sakshaug kirke. Flere mål.
Skatval/Myr	Fragment, fast fjell		Fragment. Opprinnelig del av fjellside. Den bevarte delen: L 1,10 m
Skålvoll	Gravhelle, helle, likstein		Likstein, innhugget kors. Gjenbrukt i trapp. L 1,4, B 0,37, H 0,09 (D3)
Tanem runestein		Glimmerskifer (D1)	Opprinnelig i gravhaug. Funnet som dørtrinn til fjøs. Utilhogget helle. Mål ca. L 1 m, B 0,7, T 0,13 (E1)
Vatn runestein	Helle	Skifer (D1)	Helle, nesten oval. Skulle sendes til museet i Trondheim, spaltet seg, finneren beholdt baksiden. L 0,81 m, B 0,36, T 0,05-0,05 (E1)

VEDLEGG B
Tabell B3 – Generell informasjon

Troms

Ervik		Sandstein (D3)	Firesidig runestein. (D3). L ca. 0,5 m.
-------	--	----------------	---

Vestfold og Telemark

Berg kirke	Bygningsstein		Liten stein. Innmurt i kirkeveggen, L 20,5, H 0,08. (Y5)
Runesteinen på Berge	Bautastein		Bautastein. Reist stein. Gapestokk. To lokaliteter i Askeladden, referer ikke til hverandre (Hvor den sto før oppdemmingen). H 1,9, B 0,40-0,45, T, 0,45-0,3 (D2)
Bratsberg kirke I-II	Kvaderstein	Kalkstein (D1)	Kvaderstein (Massiv hjørnestein). Vestre vegg utvendig. Ukjent størrelse. (Y2)
Flatdalsteinen	Gravhelle, helle	Kvartsitt (D1)	Fra kirkegården. Ligget over grav. L 1,5 m, B 0,3, T 0,085. (Y2)
Elgesem-steinen		Granitt (D1)	Del av større felt, flere steiner uten innskrift.. H 1,72 m, B 0,90, T 0,18 (E1)
Lauvåsen	Fragment	Granitt (D1)	Dørhelle i 30 år, deretter knust og gjenbrukt, murt inn i bakerovn, ett stykke gjenbrukt til trappa på Lauvåsen(D2) Mål ikke oppgitt.
Runhellehovet	Runehelle, Grensestein	leptitt (D2)	Runehelle. Visstnok utilhogget, kvadratisk, Grensestein (D2). Sagn: reist etter ei jente som frøs i hjel. H 1,55 m. (Y2)
Skafsåsteinen	Helle	Glimmerholdig sandstein (Y2)	Helle. Noe skadet. Ingen treff Askeladden. H 1,90 m B 0,40, T 0,10, (Y2)
Skeisteinen		Granitt (D1)	Reist. Runer på to sider. Skei, sted for hestekamper. Opprinnelig fire steiner, nå to. Den andre har ikke runer. H 1,07 m over bakken, B 0,41-0,28 (Y2)
Tveito i Tinn	Gravstein	Kleberstein (D1)	Gravstein? hugget i stykker i 1931. L 0,1,07, B 0,7, T 0,6
Valbysteinen		Rød (Y2) Granitt (D1)	Runestein, Flat, nesten firkantet. Funnet et stykke over et gravkammer. L 1,10 m, B 0,39-0,55, T 0,185-0,205. (Y2)
Veumsteinen (II)	Bautastein, fragmenter	Granitt (D1)	Reist, slank bautastein, firkantet tverrsnitt. Gjenbrukt som gapestokk, knust for bruk i blomsterbed, (D3) I dag 71 fragmenter (D3) H 3,05 m, B 0,16-0,17, T 0,19. (Y2)

Vestland

Amla	Stein, Runestein (D1)	Granitt (D1)	Runerekke i sideflata som vender ut mot fjorden (D2) Skal være tinglyst til denne eiendommen. L, 2,3 m, B 0,83.0,88, T 0,21-0,33 (E2)
Anda	Heksestein, flyttblokk		Stor flyttblokk. Ikke tilhugget. Tre runeinnskrifter, middelalderen.
Barmensteinen		Gneis (D1)	Reist stein. En av de to eldste norske runesteinene fra folkevandringstiden på opprinnelig plass. H ca. 1,55.
Bergen I/ Bergenhus	Gravhelle, helle, likstein	Marmor (Y4)	To fragmenter av samme likstein. Sammenlagt mål: L ca. 1 m, B ca. 0,5, T 0,11 (Y4)
Bryggen i Bergen			Mulig gravstein med runer (D3)
Dale kirke I-VII	Kvaderstein, bygningsstein		Ristet inn i kirkebygget, flere innskripsjoner på flere steiner, ulke størrelser (Y4)
Eggjasteinen	Runehelle, dekkstein		Runehelle, mulig dekkstein i gravkammer. Har ristning av hest. L 1,62 m, B 0,72, T 0,10. (D3)
Eidsvåg runestein		Granitt (D1)	Reist stein. L 3,20 m. B.0,50, T 0,23 (E1)
Eikeland		Gneis (D1)	Bautastein med runeinnskrift, knust og gjenbrukt i husmur, kun midtpartiet gjenfunnet (D2) L 0,37, B 0,32.
Erlingskrossen/ Stavanger III	Steinkors	Gneis (D1)	Steinkors. Stått på rettersted, mulig tilknytning til hekseprosesser. H ca. 3 m, B 0,9. (Y3)
Hafslo kirke	Gravhelle, helle, likstein		Bruddstykke av likstein, gjenbrukt som dørterskel. L 1 m, B 0,57, T 0,09 (Y4)

Hennøy	Steinblokk	Sandstein, grønnaktig sandstein (D1)	Stor steinblokk, sprengt i to, en del har vært under et torvskur, 9 innskrifter totalt. Opprinnelig vært L 2 m, T 1 m. (D2)
Gjerde kirke - Gjerde I			NB Det er to steiner fra Gjerde kirke. Gjerde I: L 2 m, B 0,29, T 0,12. (Y4)
Gjerde kirke- Gjerde II	Bautastein, helle		Kors på den ene siden. bautastein av helleform. gjenbrukt i kirkegårdsmuren. H 2,25 m, B 0,40-0,44, T 0,08-0,09. (Y3)
Grindheimsteinen	Steinkors, kampestein		Steinkors. Minnestein. Beskrevet. som kampestein. Kors er risset inn. L 3,30 m, B 0,65, T 0,26 (Y3).
Grindheim, del av kors	Helle, steinkors fragment	Skifer (D1)	Fragment, del av kors. Nå L 0,41 m, B 0,28 (D3)
Manger kirke	Gravhelle, helle		Helle, i to stykker, gjenbrukt som terskel. (D3) L1,9 m, B 0,41, T 0,09-0,18 (Y4)
Moster kirke	Bygningsstein, mur		Samlepost. Flere ristninger i steiner i kirkeveggen, Moster kirke. Ukjente mål.
Myklestad/ Tysnes	Bauta	skifrig, glimmerholdig (D3)	Mulig runestein. Usikkert, opptegning fra nyere tid, men kanskje over eldre runer. Kan ha kommet fra gravrøys, L 1,10 m lang, B 0,37-0,33, T 0,12,5-0,14 (D3)
Nordhuglo	Bautastein, Olavsteinen	Gneis (D1)	Naturlig spaltet ut av fjellet, gjenbrukt som øverste kant av brygge. L 2,8 m, B 0,7 (bredeste), T 0,24 (D3)
Opedalsteinen (1)		Glimmerskifer (D1)	To stykker, bare det ene med rune. Nesten oval. Stykket er 1/3 av opprinnelig stein. L 1,2 m, B (største) 0,89, T 0,3, hoveddel er 1,32, TB 0,53-0,7 (E1)
Opedal kapell/kirke	Gravhelle, helle, likstein		Gravhelle, gravminne, en av to steiner, bare den ene har runer. Nesten oval form. L 2,06, B 1 m. (Y4)
Rosselandsteinen	Bautastein, Fallosstein	Hornblender-skifer (D3)	Reist, med sigd- eller fallosform. Har også minoiske hieroglyfer. L 1,44 m, B 0,4, T 0,25. (D3)
Selje kloster 1	Bygningsstein	Kleberstein (Y4)	Innmurt i tårnet på klosteret, rett over første trinn, antatt tidligere vært over grav. L 0,65 m, B 0,35, T 0,55 (Y4)
Selje kloster 2	Bygningsstein		Bygningsstein funnet i sjøen. L 0,81, B 0,23, T 0,36
Stedjesteinen	Bautastein, Olavsteinen	Gneis (D2)	Kalt Olavssteinen. "Fetts fk. nr. 1/1-4, Bautasteins-lokalitet" i Askeladden. .H 2,10 m, B 0,45 (D2)
Strandebarm kirke (II)	Gravhelle, helle, likstein		Likstein med runer (Y3). Helle. L 0,87 m, B 0,60, T 0,08-0,10 (Y4).
Sunde runestein	Fragment, Bautastein	Grønn sandstein (D1)	Toppen av en bautastein? L 0,85 m (D3)
Svanøy kirke	Steinkors		Kors med hull i midten. L Ca. 2 m, armene 1,26 m, stamme 0,3 m (Y3)
Tørvika A		Skifer, Kvarts (D1)	Avlang stein, brukt som sidehelle i gravkammer. Gjenbrukt på grav. (D3) L 1,9 m, B 0,7 (E1)
Tørvika B		Sandstein (D3)	Sannsynligvis reist, Har vært lenger, funnet i gravrøys, ant eldre enn røysa. L 2,5 , B 0,68, T 0,09 (E1)
Vik i Sogn	Fragment		Fragment. Finner ikke treff på B14684 som oppgitt i Runor .L 0,29 m, B 0,25, T 0,12 (N7)
Viken			
Aurskog prestegård/kirke	Gravhelle, helle, likstein	Kalkstein (D1)	Fragment av en middelaldersk likstein, gjenbrukt som hagebord på prestegården. L 0,82 m, B 0,92. (Y1)
Bjørnebysteinen	Bautastein	Gneis (D1)	Bautastein (D3), brutt i to, L 2 m, (Y1) Ant. vært reist.
By runehelle /Bysteinen	Gravstein, Helle	Granulitt (D1)	Stor helle, gjenbrukt som dørterskel L 1,68 m, B (største) 1 m, T 0,23-0,24. (E1)
Eggsteinen / Eggemosteinen	Grensestein, Merkestein		Grensestein/stykke. Merkestein mellom gårdene Egge og Berger. Mangler del. Mye rabbel fra nyere tid(?).Fragmentert 3-4 deler (D3) L 1,45 m. B 0,40 (Y2)
Eidsberg kirke / Lekum	Bygningsstein		Mindre, rektangulær stein. Antatt innsatt i mur. L 0,44 m, B 0,32. (Y1)
Eidsberg kirke II	Bygningsstein	Glimmerskifer, skifer (D1)	Avlang form, liten stein, vært i murforband, L 0,24 m, B 0,105-0,115, T 0,7. (Y1)

Holm (Torsnes kirke)		granitt (D1)	Mindre stein. Avkappede kanter. L 0,63 m, B 0,28, T 0,25.(Y1)
Klekken	Fragment	Sandstein (D3)	Mindre stein, fragment. Ingen mål funnet.
Knestangsteinen / Haugerud	Steinhelle, billedstein, runehelle, gravhelle	Rød ringerike-sandsten (D2)	Steinhelle, Billedsten, funnet med tre andre heller uten runer. Form: parallelogram. Antatt gravhelle. Bruddstykket innrisset i flere perioder. L 0,30, B 0,50 T 0,04 m, (D3)
Skjeberg kirke 1	Bygningsstein	Gråsten (Y1)	Kvadratisk blokk, innmurt sørmuren, H 0,48 m, B 0,55. (Y1)
Skjeberg kirke 2	Bygningsstein	Rød granitt (D1)	Bygningsstein, Innmurt, sørøsthjørnet. H 0,26 m, B 1,07 og 0,25 (østsiden) (Y1)
Svingerudsteinen	Steinblokk		Den eldste runesteinen det er mulig å datere (N4) Ingen treff Runor. L 0,3 m, B 0,3.
Tanberg 1	Gravhelle, Helle, Likstein	Kalkstein (D1)	Likstein, L 1,93 m, B 0,46, T 0,21 (Y2)
Tanberg 4	Pilar	Rød ringeriksk-sandstein (Y2)	Pilar, Jevn bredde og tykkelse. Innrissede Hakekors, pentagrammer. Gjenbrukt i peis og kjellertrapp. L 1,79 m, B 0,23, T 0,16. (Y2)
Tose I (Torsnes) Holm	Rullestein	Grå granitt (D1)	Oval rullestein, "pynt" ved innkjørsel til Thorsø herregård (Y1) Middels stor. Torsnes kirke het tidligere Holm kirke. Én av to steiner
Tose II (Torsnes) Holm	Rullestein	Grå granitt (D1)	Oval rullestein, "pynt" ved innkjørsel til Thorsø herregård (Y1) Middels stor. Torsnes kirke het tidligere Holm kirke. Én av to steiner
Tunestenen	Bautastein	Rød granitt (E1)	Reist bauta med billedfremstilling av mann og kvinne. Gjenbrukt i kirkemuren på Tune kirke. H ca. 2 m, B ca. 0,7-0,19, T ca. 0,4 (E1)
Øderå	Fragment	Rød ringerike-sandsten (D1)	Liten runestein, fragment. Ant. fra en større stein omtalt under C518 N90 MO (D3) L 0,44 m, B 0,10-0,14, T 0,05-0,06
Øverbysteinen	Bauta, Kaffestein.	Båndgneis (N5)	Bauta, reist. Gjenbrukt som sitteplass (kaffestein) på tunet. L 2,52 m, B 1,125 T 0,20-3 (N5)
Ukjent opprinnelse			
Ukjent stein VI	Fragment	Grå gneis (Y5)	Fragment, ukjent oppr. L 0,88, B 0,49, T 0,09-0,12 (Y5)
Ukjent stein VII	Fragment	Gneis (D1)	Fragment, ukjent oppr.. L 0,65 m, B 0,42, T 0,13-0,15. (Y5)

Tabell B4 – Datering

Tabellen er sortert alfabetisk etter navn og fylke (2023). For forklaring på forkortelser og fullstendige referanser, se innledning til vedleggsgruppe B. Datering og funnopplysninger er forenklet, og er ment som referanse og grunnlag for videre arbeid. Det finnes utdypende informasjon i de oppgitte kildene.

	Runedatering	Funnet/registrert
Agder		
Belland	375-530 (D1)	Til hagen bak Oldsakssamlingen i 1893 (D2)
Froland	1100-1500 (D1)	Omtalt 1638, funnet sent 1800-tall. (Y3)
Farsundsteinen	ca. 750? (D2)	Beskrevet først 1805. (E2)
Galtelandsteinen	980-1015 (D3)	Rosseland, flyttet til Galteland. Tatt ut av skorstein i 1875 (D3)
Hogganviksteinen	350-400 (D1)	2009, utgravd 2010 (D2)
Husebysteinen	1100-tallet (D1)	Alltid kjent (Y3)
Oddernessteinen	980-1015 (D1)	Beskrevet på 1600-tallet, nøye dokumentert 1800-tallet. (Y3) Stått i våpenhuset siden 1991. (D2)
Ryensteinen	980-1015 (D1)	1868 til Oldsakssamlingen (Y3)
Reistadsteinen	160-530 (D1)	1857 eller 58 pløying (E1)
Skollevollsteinen	980-1015 (D1)	1865 Oldsakssamlingen (C3)
Søgnesteinen	980-1015 (D1)	Først nevnt 1811 (Y3)
Tomstad	160-570 (D1)	Funnet 1852, gravhaug(D3)
Årdal kirke	980-1015 (D1)	Funnet i 1881 i trappen til sakristiet(D2)
Innlandet		
Alstadsteinen	L1 980-1100 (D1)	1913, universitetets oldsakssamling (D2)
Dynnasteinen	ca. 1050?	1879 (D3)
Einangsteinen	350-400 (D1)	Opptegnelser fra 1870-årene (E1)
Fåbergsteinen	980-1015 (D1)	Beskrevet 1775, til KHM 1870 (TR1) Fra 1891 i Lillehammer, gjenreist ved Fåberg ca. 1930.(D2)
Granavollen / Gran kirke 1	1050-1100 (D1)	Tidligste nedtegnelse 1600-tallet (Y1)
Gran kirke IV/Gran runestein	Middelalderen (D3)	tatt ut av kirkemuren, overdratt til Oldsakssamlingen 1885 (D3)
Hamar bispegård	1100-1500 (D1)	1950, arkeologiske utgravninger Storhamar
Haugset/Kvikstad søndre	1000-tallet D1)	1967 da det skulle bygges minkhus
Nørstebø/Sønstebø	Andre halvdel av 1100-tallet (D1)	Sto på Sønstebø, deretter Nørstebø, Trondheim 1921 og Oslo senere. (D2)
Presterud	725-1500 (D1)	Funnet på 60-tallet (Oppland Arbeiderblad).
Vangsteinen	Første halvdel av 1100-tallet (D1)	Sto utenfor Vang stavkirke, flyttet til Vang kirke ca. 1840 (Y1) Oppr. Plass. utenfor østre port (D2)
Øye-stein	1100-1500 (D1)	Fraktet til oldtidssamlingen 1866 (Y1)
Borgund III	1100-1500 (D1)	Funnet under jordbrytning 1943 (Y4)
Kulisteinen	980-1015 (D1)	Alltid kjent? Nevnt i rapport i 1810, til museet 1913, reist utenfor (Y4)
Giske kirke	1100-1500 (D1)	
Myklebostadsteinen	375-570 (D1) flere	1852, til KHM i Oslo 1885, stein 2 i 1888 (E1)
Tingvoll kirke	1200-tallet (D1)	
Nordland		
Myrmoen		1908 (N6)
Gimsøysteinen	ca. 900 (D1)	Omtalt første gang 1811, til UM, reist i hagen (E1)
Løvøya	800-900-tallet	

Oslo

Gamlebyen	Middelalder, (D3)	Utgravninger 1976, RA (D3)
Hallvardskirken	ca. 1200 (D1)	Runer funnet ved utgravninger, 1930-tallet (Y5)
Korskirken	1100-1500 (D1)	Utgravninger 1920-tallet, skriften vendte ned. (runer)funnet ved restaurering. av ruinene
Mariakirken/Oslo V	1100-1500 (D1)	Funnet 1907 ved en låve på Sørengen (Mariakirkens) (D3) graving til jernbane. Kom da til museet. (D3)

Rogaland

Avaldsnes kirke II	1100-1500 (D1)	Undersøkt først i 1963 (Y3)
Bore kirke I	1100-1500 (D1)	Til Bergens museum i to stykker i 1848 (Y3)
Bore kirke II	1100-1500 (D1)	kom til museet før 1935 (D3)
Bore kirke III	725-1100 (D1)	Funnet ved graving på kirkegården til Bore kirke i 1888, til KHM samme år (Y3)
Bore kirke IV	725-1100 (D1)	Funnet 1946 (Y3)
Bore kirke V	725-1100 (D1)	Funnet 1946 (Y3)
Bru	950-1050 (D1)	
Bø runestein	160-570 (D1)	1865, i prestegårdens hage, flyttet til KHM's park (E1)
Eigersund	725-1100 (D1)	Funnet i ruiner etter branden i Eigersund, 1843 (Y3)
Eiksteinen	1000-1050 (D1)	1972, funnet ved opprensning av elv
Hauske kirke	1100-1500 (D1)	Funnet i 2007, lå under kirkegulvet (D3)
Hegreberg	ukj	Funnet i 1900 i liten røys (E2)
Hedland II midtre	980-1015 (D1)	
Helland III østre	980-1015 (D1)	Reist i 1862. Lå i en eng.
Hesby kirke II-III	middelalder (D1)	Gjort oppmerksom på i 1957 (Y5)
Indre Bø I	1100-tallet (D1)	Beskrevet av Wegner på 1600-tallet
Indre Bø II	1100-1100 (D1)	1960, etter opprydning i en hage?
Kjøleviksteinen	375-530 (D1) (Flere)	Funnet 1882, til Oldsakssamlingen i 1883, Sto tidligere ved inngangen til KHM (E1)
Klepp I	980-2015 (D2)	Funnet i steingjerdet på kirkegården, til UM i 1846 (D3)
Klepp II	980-1015 (D1)	Til museet i 1865 (D3)
Mariakirken/ Stavanger II	1000-1049 (D1)	Funnet i grunnmuren til rådhuset (tidl. Maria-kirken) i 1883
Mælhaug/Melhaug	980-1015 (D1)	Innbrakt til museet i 1873.
Møgedal runestein	160-570 (D1)	1914 (D3)
Nerheimsteinen	1100-1500 (D1)	Beskrevet av Christie 1841, solgt til Christie 1842 (Y3)
Nærheim I	980-1015 (D1)	(gjen-)Funnet i grunnmuren ved riving av våningshuset, 2001 (D3)
Njærheim II	980-1015 (D1)	Funnet i grunnmuren, Nærheim, til AM 1923 (Y3)
Orrestadsteinen	ca. 1200 (D1)	Antatt stått på stein的角度, Oldsakssamlingen 1867 (Y3)
Sele I	980-1015 (D1)	Stått nær Trærandvollhaugen i 1905, til AM ca. 1880. (D3)
Skadberg	1100-tallet (D1)	1917 (D3) 1914 (D2)
Sola	Yngre jernalder, middelalder (D3)	
Stangelandsteinen	980-1015 (D1)	Først på en gravhaug, så på gården Stangeland, returnert (D3)
Sørbø I	Vikingtid (D2)	Var tapt, gjenfunnet under restaurering. av Sørbø kirke 1964(D3)
Sørbø II	980-1015 (D1)	To fragmenter innlevert 1894, ett fragment 1920 til museet i Stavanger (D2)
Sørbø III	725-1100 (D1)	Funnet 1964 (D1)
Talgje kirke I-II	1133-1166 (D1)	Første gang nevnt på 1700-tallet (Y3)
Tjora I /Tjora kirke	C. 1150 (D1)	Kom til museet i 1866 (D3)
Tustein	980-1015 (D1)	Kom til museet i 1835 (D3)
Utstein kloster	1100-1500 (D1)	
Vetlandsteinen	160-400 (D1)	Funnet del 1939 (riving av låve), til museet 1943 (D3)
Årstad runestein	160-400 (D1)	1855, Sendt til Oldsakssamlingen i Oslo (E1)

VEDLEGG B
Tabell B4 - Datering

Ålgårdsteinen/ Store Ålgård	980-1015 (D1)	Registrert 1969 (D2), hellet så mye at den i 1974 ble reist opp og kilt fast (D2)
Årdal kirke	1100-1500 (D1)	Midten av 1800-tallet (Y3)

Trøndelag

For kirke	1200-1233 (D1)	Beskrevet 1643, brukt i grunnmuren på huset
Hegra kirke I-II	1100-1500 (D1)	Beskrevet i 1774, Flyttet v/ending av kirkegården (Y5)
Hårbergsteinen	900-årene (D3)	Hentet til VM i 1956, Sto på Kriken ved Hasselvika til 1878 (D3)
Klokkesteinen		
Lysåsundet	eldre jernalder, ubestemt (D3)	
Nidaros domkirke	1100-1500 (D1)	
Nidarosdomen	1200-1300-tallet (D3)	Oppdaget i 1872, et hjørne av sør-kapellet, runene sto opp ned. Tatt ut, til Vitenskapsmuseet.
Sakshaug kirke	Middelalder (D1)	
Skatval/Myr	1100-1500 (D1)	
Skålvoll	1200-1300-tallet (D3)	Beskrevet 1775, gården Skålvoll., kom fra Grinne kirke. 1864 Oldsakssamlingen (Y5)
Tanem runestein	160-400 (D1)	funnet 1819, sendt til Oldsakssamlingen 1865 (E1)
Vatn runestein	560-800 (D1)	Funnet i 1871 ved husene på gården (D3)

Troms

Ervik	Vikingtid (D1)	Funnet 1982, materialbestemt av geolog 2021 (D3)
-------	----------------	--

Vestfold og Telemark

Berg kirke	ca. 1100 (D1)	1957 (Y5)
Berge	750-1100 (D1)	Sto opprinnelig ved inngangen til kirken som lå ved Nesvatn (oppdemt i 1961 og 72) (D2)
Bratsberg kirke I-II	ca. . 1100 (D1)	Nevnt i reisehåndbok 1888. Er i kirkeruinen. (Y2)
Flatdalsteinen	ca. 1150 (Y2)	Beskrevet 1765, overtatt av Fortidsminneforeningen, gitt i 1864 til Oldsakssamlingen. (Y2)
Elgesem-stein	160-570 (D1)	1870- utgravd gravfelt (D2)
Lauvåsen	middelalder (D3)	ca. 1870. i gravhaug (D3), til museet 1951 (D2)
Runhellehovet	1100-1500 (D1)	Omtalt i artikkel om Gausta i 1937 (Y2)
Skafsåsteinen	980-1015 (D1)	Kjent siden ca. 1870, flyttet rundt på kirkegården (Y2)
Skesteinen	980-1015 (D1)	
Tveito i Tinn	560-800 (D1)	Til Oldsakssamlingen 1921 (C3)
Valbysteinen	725-1100 (D1)	Funnet ved oppdyrking av gravhaug. Til Oldsakssamlingen i 1873 (Y2)
Veumsteinen (II)	980-1015 (D1)	Gravd frem og sendt inn til Oldsakssamlingen 1950 (D3)

Vestland

Amla	160-570 (D1)	Oppdaget våren 1903. Lå i frukthaven sørøst for huset.
Anda	950-1100	Beskrevet som "mulige runer" 1916.
Barmensteinen	Jernalder (D2)	Registrert 1936.
Bergen I/ Bergenhus	1150-1200 (D1)	
Bryggen i Bergen	Middelalder (D1)	
Dale kirke I-VII	Middelalder (D1)	De første funnet ved restaurering 1903 (Y4)
Eggjasteinen	600-tallet, slutten	Funnet i åker 1917 (E3)
Eidsvåg runestein	160-570 (D1)	1901, opprydding av mark (E1)
Eikeland	980-1015 (D1)	1920, antakeligvis brukt i en grunnmur i 1834 (D2)
Erlingskrossen	725-1100 (D1)	Beskrevet. 1740, flyttet innendørs, AM. Sto v/Steglebakken (Rettersted)
Hafslo kirke	ca. 1300 (D1)	Funnet 1826 (Y4)

VEDLEGG B
Tabell B4 - Datering

Hennøy	1100-1500 (D1)	Undersøkt på 1920-30-og 50-tallet (Y4)
Gjerde I	980-1015 (D1)	Først beskrevet. 1643. Sendt til Bergens mus, 1826 (Y4)
Gjerde II	1100-tallet (D1)	Lå i kirkegårdsmuren, innsendt 1833 (Y4)
Grindheimsteinen	980-1015 (D1)	Reist opp inntil nordveggen av kirken i 1905 (Y3)
Grindheim (kors)	1100-1500 (D1)	1904, gave fra soknerådet (D3)
Manger kirke	1100-1500 (D1)	Kom til museet 1886 (Y4)
Moster kirke	1100-1500 (D1)	Funnet etter at kalkpuss ble fjernet på 40-tallet (Y5)
Myklestad/ Tysnes	Kanskje nyere tid	Usikkert, opptegning fra nyere tid (over eldre runer?)
Nordhuglo	375-530 (D1)	Sendt til museet i 1910 (D3)
Opedalsteinen (1)	160-400 (D1)	Fra klynge med gravrøys, skadet av eier.
Opedal kapell/kirke	1100-1500 (D1)	Beskrevet 1679, Tapt og gjenfunnet 1890 (Y4)
Rosselandsteinen	160-400 (D1)	1950?
Selje kloster 1	1100-1500 (D1)	Beskrevet 1823. (Y4)
Selje kloster 2	1100-1500 (D1)	Funnet i sjøen 1847 (Y4)
Stedjesteinen	ca. 1100 (D1)	Tegnet av i 1626, flyttet 1859, flyttet flere ganger. (Y4)
Strandebarm kirke (II)	1000-1500 (D1)	Kom til museet ca. 1836 (D3)
Sunde runestein	375-570 (D1)	1945 (D3)
Svanøy kirke	1000-1033 (D1)	Omtalt 1837 (Y4)
Tørvika A	375-570 (D1) flere	1880 (D3)
Tørvika B	375-570 (D1) flere	1880 (D3)
Vik i Sogn	900-1099 (D1)	1991 (N7)

Viken

Aurskog prestegård	1100-1500 (D1)	Til Oldsakssamlingen 1867(Y1)
Bjørnebysteinen	ca. 900 (D1)	Funnet 1855, til Oldsakssamlingen 1865 (Y1)
By runehelle	375-570 (D1)	Omtalt 1744, antatt hentet fra gravhaug, til museum 1866 (E1)
Eggesteinen	1200-1300 (D1)	Kjent i uminnelige tider, flyttet til Oslo i 1875 (Y2)
Eidsberg kirke	1110-1500 (D1)	Funnet ved ombyggingen av kirken 1880-1881 (D1)
Eidsberg kirke II	1110-1500 (D1)	Funnet ved ombyggingen av kirken 1880-1881 (D1)
Holm (Torsnes kirke)	1110-1500 (D1)	Hentet ut ved ombygging av kirken 1859 (D1)
Klekken	1000t, slutten (D1)	1982, drenering på jordet vest for Klekken nedre (C3)
Knestangsteinen	1000-1500 (D1)	Til Oldsakssamlingen 1939 (Y2)
Skjeberg kirke 1	ca. 1300 (D1)	
Skjeberg kirke 2	ca. 1300 (D1)	
Svingerudsteinen	0-250 (N4)	2021, i forbindelse med utbygging. av Ringeriksbanen og E16, under utgraving. av et gravfelt. (N4)
Tanberg 1	1100-1500 (D1)	Undersøkt på Tandberg i 1894 (Y2)
Tanberg 4	Ca. 900 (D1)	Pløyd opp av et jorde, ukjent når til Oldsakssamlingen. (Y2)
Tose 1 Holm	1150-1200 (D2)	Skal tidligere ha stått på Holm (D1)
Tose II Holm	1150-1200 (D2)	Skal tidligere ha stått på Holm (D1)
Tunestenen	375-530 (D1) flere	Kjent før, oldssakssamlingen 1857
Øderå	1000-tallet (D1)	1997 (D3)
Øverbysteinen	400-tallet (N3)	2018

Ukjent opprinnelse

Ukjent stein VI	725-1100 (D1)	Til museet på 1800-tallet (Y5)
Ukjent stein VII	725-1100 (D1)	Til museet på 1800-tallet (Y5)

Feil! Fant ikke referansekilden. Tabell B5 – Type, form og størrelse**Tabell B5 – Type, form og størrelse.**

Tabellen er sortert alfabetisk etter navn og fylke (2023). For forklaring på forkortelser og fullstendige referanser, se innledning til vedleggsgruppe B.

Tabellen er veiledende, og ment for overordnede undersøkelser. Hver oppføring kan ha treff i flere kategorier.

Type					Form								Størrelse			
Reist	Liggende	Blokk/Kvadratisk	Annet	Ukjent / fragmentert	Bautaform	Helle	Likstein	Kors	Bygningsstein	Billedstein	Annet	Fragment	Stor (over 1,5)	Medium (0,5-1,49)	Liten (0,2-0,4 m)	Mål ukjent

Agder

Belland	x		x										x			
Froland		x				x								x		
Farsundsteinen			x										x			
Galtelandsteinen (Rosseland)	x			x		x					x	x	x			
Hogganviksteinen	x				x								x			
Husebysteinen	x												x			
Oddernessteinen	x				x	x							x			
Ryensteinen	x				x							x	x			
Reistadsteinen				x											x	
Skollevollsteinen	x				x								x			
Søgnesteinen	x				x								x			
Tomstad		x				x								x		
Årdal kirke	x				x								x			

Innlandet

Alstadsteinen	x				x					x			x			
Dynnasteinen	x				x					x			x			
Einangsteinen	x				x								x			
Fåbergsteinen	x				x								x			
Granavollen / Gran kirke 1	x				x									x		
Gran kirke IV/Gran runestein		x			x	x								x		
Hamar bispegård			x						x					x		
Haugset/Kvikstad søndre	x				x								x			
Nørstebø/Sønstebø	x				x								x			
Presterud				x								x			x	
Vangsteinen	x									x	x		x			
Øye-stenen/ Øye kirke I		x				x	x						x			

Møre og Romsdal

Borgund III		x				x	x							x		
Kulisteinen	x				x								x			
Giske kirke		x					x						x			
Myklebostadsteinen	x				x								x			
Tingvoll kirke			x						x					x		

Nordland

Myrmoen	x										x					x
Gimsøysteinen	x				x								x			
Løvøya	x				x								x			

Feil! Fant ikke referansekilden. Tabell B5 – Type, form og størrelse

Oslo												
Gamlebyen					x							x
Hallvardskirken/ Oslo VII		x					x			x		x
Korskirken	x							x				
Mariakirken/Oslo V		x					x				x	
Rogaland												
Avaldsnes kirke II			x					x				x
Bore kirke I		x					x				x	
Bore kirke II				x			x			x	x	
Bore kirke III	x									x		x
Bore kirke IV	x	x		x				x				
Bore kirke V		x					x	x			x	
Bru					x							x
Bø runestein	x					x					x	
Eigersund	x					x				x		x
Eiksteinen					x	x					x	
Hauske kirke		x								x		
Hegreberg	x					x						x
Hedland II midtre	x					x					x	
Helland III østre	x					x					x	
Hesby kirke II-III				x						x		
Indre Bø I	x					x					x	
Indre Bø II	x					x					x	
Kjøleviksteinen	x					x					x	
Klepp I	x					x					x	
Klepp II	x					x				x		x
Mariakirken/Stavanger II	x					x					x	
Mælhaug/Melhaug	x									x		x
Møgedal runestein	x					x					x	
Nerheimsteinen		x						x				x
Nærheim I	x									x		x
Njærheim II	x					x					x	
Orrestadsteinen		x	x				x					x
Sele I	x					x					x	
Skadberg	x					x				x		
Sola					x						x	
Stangelandsteinen	x					x					x	
Sørbo I				x							x	
Sørbo II	x					x					x	
Sørbo III/ Vikevågsteinen	x					x					x	
Talgje kirke I-II					x						x	x
Tjora I /Tjora kirke		x									x	
Tustein	x					x					x	x
Utstein kloster		x										x
Vettelandsteinen	x					x					x	
Årstad runestein	x				x							x
Ålgårdsteinen/ Store Ålgård	x					x					x	
Årdal kirke												x
Trøndelag												
For (Forr) kirke	x	x						x			x	
Hegra kirke I-II	x						x					x
Hårbergsteinen	x						x					x
Klokkesteinen/ Eid I/	x						x					x
Lysåsundet											x	
Nidaros domkirke											x	
Nidarosdomen												x

Feil! Fant ikke referansekilden. Tabell B5 – Type, form og størrelse

By runehelle /Bysteinen		x					x	x							x			
Eggesteinen / Eggemosteinen			x			x									x	x		
Eidsberg kirke / Lekum		x		x													x	
Eidsberg kirke II		x		x													x	
Holm (Torsnes kirke)				x					x							x		
Klekken				x									x					x
Knestangsteinen / Haugerud				x			x	x		x						x		
Skjeberg kirke 1				x					x							x		
Skjeberg kirke 2		x							x							x		
Svingerudsteinen				x													x	
Tanberg 1			x					x							x			
Tanberg 4	x	x													x			
Tose 1 (Torsnes) Holm				x							x					x		
Tose II (Torsnes) Holm				x							x					x		
Tunestenen	x					x					x				x			
Øderå															x		x	
Øverbysteinen	x			x		x									x			

Ukjent opprinnelse

Ukjent stein VI				x											x		x	
Ukjent stein VII				x											x		x	

Type					Form								Størrelse			
Reist	Liggende	Blokk/Kvadratisk	Annet	Ukjent /fragmentert	Bautaform	Helle	Likstein*	Kors	Bygningsstein	Billedstein	Annet	Fragment	Stor (over 1,5)	Medium (0,5-1,49)	Liten (0,2-0,4 m)	Mål ukjent

Antall oppføringer	77	39	13	36	7	59	23	22	5	17	9	9	29	75	57	15	13
--------------------	----	----	----	----	---	----	----	----	---	----	---	---	----	----	----	----	----

* En likstein (fra middelalderen) er ikke det samme som en gravstein. Gravstein er ikke medtatt som egen kategori, da dette ikke går på form, men forutsetter at runeinnskriften leses og tolkes.

Tabell B6 – Vern og vernetiltak

Tabellen er sortert alfabetisk etter navn og fylke (2023). For forklaring på forkortelser og fullstendige referanser, se innledning til vedleggsgruppe B. Tabellen er ikke uttømmende. Det er undersøkt om runesteinen (eller lokalitet) er omtalt i gjeldende kommunale arealplaner, fortrinnsvis kulturminneplaner (temaplaner, delplaner og kart) Det er ikke gjort søk i regionale eller nasjonale planer. Komplette liste over kommunale planer det refereres til ligger under *Vedlegg B – Introduksjon*. I digital versjon er relevante planer vedlagt som hyperkobling i tabellen.

Kort beskrivelse, vern	Vernebygg	Tildekking	Andre strukturer	Står innendørs, ikke museum	Bevart på museum	Ukjent sted/vern	Innmurt i vegg, inne/ute	Freda / listeført kirke/kirkested	Omtalt i kommunal plan	Annet juridisk vern	Ute, ingen vernetiltak	Ute, noe vernetiltak	Fysiske vernetiltak	Står innendørs	Annet	Juridisk vern/andre tiltak	Oppsummering
------------------------	-----------	------------	------------------	-----------------------------	------------------	------------------	--------------------------	-----------------------------------	------------------------	---------------------	------------------------	----------------------	---------------------	----------------	-------	----------------------------	--------------

Agder

Belland	På museum - musealt																	
Froland	Står innendørs, under tak. Kirken er automatisk listeført og omtalt i kulturminneplan. Steinen ikke nevnt.				x													
Farsundsteinen	Omtalt i kulturminneplan Farsund kommune																	
Galtelandsteinen	På museum - musealt					x												
Hogganviksteinen	Innsatt i sitt opprinnelige fundament, beskyttet av pose på vinteren. Omtalt i kulturmiljøplan Lindesnes kommune		x															x
Husebysteinen	Beskyttet av poser på vinteren. Omtalt i kulturminneplan		x															x
Oddernessteinen	Flyttet inn i kirkens våpenhus. Beslått med blyplate øverst (D2). Nevnt kort i kulturminneplan. Står i middelalderkirke				x													
Ryensteinen	På museum - musealt					x												
Reistadsteinen	På museum - musealt					x												
Skollevollsteinen	På museum - musealt					x												
Søgnesteinen	Ikke fredet kirkested, i dag kulturhus og museum. Beskyttet med pose om vinteren. Ikke nevnt i kulturminneplan.		x															x
Tomstad	På museum - musealt					x												
Årdal kirke	Omtalt, og fotografert i Temaplan for kulturminne Bygland kommune 2020-2032. Kirken er automatisk listeført.																	

Innlandet

Alstadsteinen	På museum - musealt					x												
Dynnasteinen	På museum - musealt. Del av utstillingen Vikingr. Utførlig beskrevet i Temaplan Natur og Kulturarv, Gran kommune					x												
Einangsteinen	Har vernebygg med tak og glass. Omtalt i kulturminneplan Vestre Slidre kommune		x															x
Fåbergsteinen	Skjøtet sammen. Står utendørs, ubeskyttet. Støpt fundament. Ikke omtalt i kommunal plan.. Fåberg kirke er listeført.																	

VEDLEGG B
Tabell B6 – Vern og vernetiltak

Klepp I	På museum - musealt							X											
Klepp II	På museum - musealt							X											
Mariakirken	På museum - musealt							X											
Mælhaug	På museum - musealt							X											
Møgedal runestein	På museum - musealt							X											
Nerheimsteinen	På museum - musealt							X											
Nærheim I	På museum - musealt							X											
Njørheim II	På museum - musealt							X											
Orrestadsteinen	På museum - musealt							X											
Sele I	På museum - musealt							X											
Skadberg	På museum - musealt							X											
Sola	På museum - musealt							X											
Stangeland-steinen	Sto før under tak, inngang til Sandnes Rådhus. Bygget er solgt. Ukjent plass i dag. Inngår i kommunens kunstsamling									X									
Sørbø I	På museum - musealt							X											
Sørbø II	På museum - musealt							X											
Sørbø III	Står innendørs og under tak. Ikke nevnt i kulturminneplanen.					X													
Talgje kirke I-II	Talgje kirke: Automatisk fredet middelalderkirke.										X	X							
Tjora I	På museum - musealt							X											
Tustein	På museum - musealt. Utstilt							X											
Utstein kloster	Utstein kloster: Fredet kulturmiljø, Kulturminneloven § 20										X							X	
Vettelandsteinen	På museum - musealt. Utstilt							X											
Årstad runestein	På museum - musealt							X											
Ålgårdsteinen/ Store Ålgård	Ikke nevnt i kulturminneplan. Det er derimot nevnt "flere bautasteiner" uten ytterligere opplysninger.																		X
Årdal kirke	På museum - musealt							X											

Trøndelag

For kirke	På museum - musealt							X											
Hegra kirke I-II	Ingen kulturminneplan. Hegra kirke er Automatisk listeført (1650-1850)											X							X
Hårbergsteinen	På museum - musealt. Utstilt							X											
Klokkesteinen/ Eid I	Vist med sikringssone i kommunekart, Ikke omtalt i planer.																		X
Lysåsundet	På museum - musealt. Utstilt							X											
Nidaros domkirke	Automatisk fredet, middelalderkirke										X	X							
Nidarosdomen	På museum - musealt							X											
Sakshaug kirke	Automatisk fredet, middelalderkirke										X	X							
Skatval/Myr	På museum - musealt							X											
Skålvoll	På museum - musealt. Utstilt							X											
Tanem runestein	På museum - musealt							X											
Vatn runestein	På museum - musealt. Utstilt							X											

Troms

Ervik	På museum - musealt							X											
-------	---------------------	--	--	--	--	--	--	---	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--

Vestfold og Telemark

Berg kirke	Automatisk fredet middelalderkirke. Ingen kulturminneplan										X	X							
Berge	Automatisk fredet. Ingen kulturminneplan i kommunen																		X
Bratsberg kirke I-II	Automatisk fredet, middelalderruin. Kapittelberget nevnt i kulturminneplan for Skien kommune										X	X	X						
Flatdalsteinen	På museum - musealt							X											
Elgesem-steinen	På museum - musealt							X											
Lauvåsen	På museum - musealt							X											
Runhellehovet	Automatisk fredet, sikringssone. Foreløpig in gen kulturminneplan i kommunen.																		X

Vedlegg C: registreringsskjema feltundersøkelse

Dato: Sted: Side 1/3

SKJEMA FOR FELTUNDERSØKELSER REGISTRERING AV RUNESTEINER MED VERNEBYGG 09-2022 TMS

Navn:

Dato for feltundersøkelse:

Sted:

Værforhold:

Varighet:

Registrert av:

STED/LOKALITET

(1) ENKEL PLANSKISSE AV STED:

Dato:
Sted:
Side 2/3

STED/LOKALITET

(2) GENERELL BESKRIVELSE, STED/LANDSKAP/PASSERING:

Stikkord: Tilgjengelighet, stedsbearbeiding, universell utforming, utsyn, fjernvirkning, landskapstype, er stedet lett å finne? Tekst, tegn, informasjon, interaksjon? Er det besøkende, og hvordan brukes stedet? Hva er antatt bruk?

(3) GRENSER - AVGRENSNINGER

Stikkord: Hvordan avgrenses stedet? Hva avgrenser stedet? Fysiske grenser? Ikke-fysiske grenser? Hvordan oppleves grensene

(4) SAMMENHENGER

Stikkord: Hva henger sammen? Hva henger ikke samme? Hva passer inn – og ikke? Hvordan henger materialitet i konstruksjon sammen med landskap og bearbeidet landskap? I hvilken sammenheng finner vi runesteinen?

(5) SYNLIGHET

Stikkord: Hva kan vi lese ut av stedet? Hvor lett er det å finne vernebygget? Hva kan steinens plassering fortelle oss, er den fremhevet eller tilbaketrukket? Hva er det mest synlige på stedet?

Dato:
Sted:
Side 3/3

VERNESTRUKTUR

(06) ENKEL SKISSE AV VERNEBYGG, DETALJER

Stikkord: overganger og sammenkoblinger. Er det detaljer som skiller seg ut? Hva er det vanskelig å tegne?

(07) KORT BESKRIVELSE VERNEBYGG:

Stikkord: Vernebyggets primære funksjon, deler steinen bygget med andre gjenstander? Materialbruk, bærende materialer, estetikk, kjennetegn og stilart, teknisk tilrettelegging, belysning, vedlikehold og skader, alder og slitasje, hva fungerer og hva fungerer ikke?

Vedlegg D: utvalgte fotografier fra feltundersøkelse

Alle foto: Trine Mathea Skjeltorp

D - Foto 1: Stedjesteinen. Objektutsnitt med benk. Sett mot nord.....	124
D - Foto 2: Stedjesteinen. Utsnitt kveld/stemning. Sett mot nordøst.....	125
D - Foto 3: Stedjesteinen, sett fra adkomst.	125
D - Foto 4: Stedjesteinen. Utsnitt detalj/refleksjon. Ståldøren sees gjennom glasset.	126
D - Foto 5: Stedjesteinen. Informasjonsskilt.....	127
D - Foto 6: Stedjesteinen. Vernebyggets bakside.	127
D - Foto 7: Vangsteinen, sett mot vest. Dør inn til steinen. Håndtak i glass og skjult lås	128
D - Foto 8: Vangsteinen. Omgivelsesfotografi. Prestegården til høyre.	129
D - Foto 9: Vangsteinen, sett fra parkering.	129
D - Foto 10: Vangsteinen. Detalutsnitt innfesting glass.....	130
D - Foto 11: Skilt med dårlig lesbarhet, Vangsteinen.....	130
D - Foto 12: Vangsteinen: Støttemur/sittebenk.....	131
D - Foto 13: Vangsteinen. Utsnitt opparbeidet plass. Sett mot nordøst.....	132
D - Foto 14: Einangsteinen. Omgivelsesfotografi. Adkomst fra parkeringsplass.....	133
D - Foto 15: Einangsteinen. Omgivelsesfotografi. Sett fra øst.	134
D - Foto 16: Einangsteineng. Informasjonsskilt ved parkeringsplass.....	134
D - Foto 17: Utsnitt objekt.	136
D - Foto 18: Haugset. Omgivelsesfotografi, sett fra veien mot øst.....	137
D - Foto 19: Haugset. Utsnitt hage. Sett mot øst.....	137

D1 – Stedjesteinen
Sogndal kommune, Vestland 24.09.2023

D - Foto 1: Stedjesteinen. Objektutsnitt med benk. Sett mot nord.

D - Foto 2: Stedjesteinen. Utsnitt kveld/stemning. Sett mot nordøst.

D - Foto 3: Stedjesteinen, sett fra adkomst.

D - Foto 4: Stedjesteinen. Utsnitt detalj/refleksjon. Ståldøren sees gjennom glasset.

D - Foto 5: Stedjesteinen. Informasjonsskilt

D - Foto 6: Stedjesteinen. Vernebyggets bakside.

Slagskader i bakdør samt skader på ventilasjonsrister.

D2 – Vangsteinen
Vang kommune, Innlandet, 25.09.2023

D - Foto 7: Vangsteinen, sett mot vest. Dør inn til steinen. Håndtak i glass og skjult lås

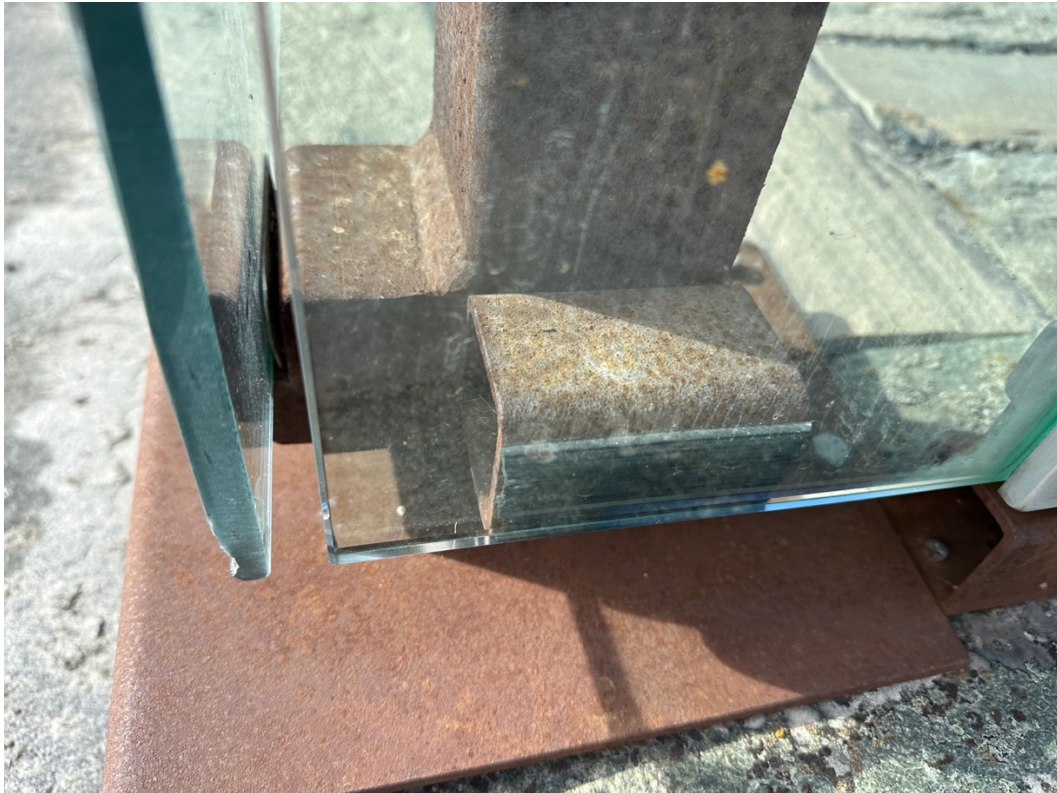

D - Foto 8: Vangsteinen. Omgivelsesfotografi. Prestegården til høyre.

D - Foto 9: Vangsteinen, sett fra parkering.

Nederst: Foto 1:

D - Foto 10. Vangsteinen. Detalutsnitt innfesting glass.

D - Foto 11: Skilt med dårlig lesbarhet, Vangsteinen

D - Foto 12: Vangsteinen: Støttemur/sittebenk

D - Foto 13: Vangsteinen. Utsnitt opparbeidet plass. Sett mot nordøst.

**D3 - Einangsteinen,
Vestre Slidre kommune, Innlandet, 25.09.2023**

D - Foto 14: Einangsteinen. Omgivelsesfotografi. Adkomst fra parkeringsplass.

D - Foto 15: Einangsteinen. Omgivelsesfotografi. Sett fra øst.

D - Foto 16: Einangsteineng. Informasjonsskilt ved parkeringsplass

Foto 2: Einangsteinen. Detaljutsnitt takkonstruksjon. Sett fra vest.

D4 - Haugsetsteinen
Østre Toten kommune, Innlandet 27.09.2023

D - Foto 17: Utsnitt objekt.

D - Foto 18: Haugset. Omgivelsesfotografi, sett fra veien mot øst.

D - Foto 19: Haugset. Utsnitt hage. Sett mot øst

